

BROTTSOFFER
JOURN
☎ 116 006

Handbok för stödpersoner och vittnesstöd

Brottsofferjouren Sverige

Handbok för stödpersoner och vittnesstöd

Brottsofferjouren Sverige

Handbok för stödpersoner och vittnesstöd

Redaktör och text: Anders Nylén, Brottsofferjouren Sverige

Referensgrupp: Annika af Sandeberg (Brottsofferjouren Västerort), Christina Silverbern (Brottsofferjouren Nordöstra Skåne), Eivor Sjöström (Brottsofferjouren Umeå), Eva Aronsson & Asal Narimani (Brottsofferjouren Värmland), Eva Forsberg & Ingri Vestin (Brottsofferjouren Luleå), Malin Bengtsson (Brottsofferjouren Södra Stockholm), Stina Rehnberg (Brottsofferjouren Storgöteborg), Amanda Säfström, Cornelia Johansson, Elena Luckey, Erica Enwall, Frida Wheldon, Heléne Carlsson, Katarina Björk Forslind, Liv Wallinder, Rebecka Durén & Sofia Barlind (Brottsofferjouren Sverige).

Tack till: Anna Sundén Larsson (Brottsoffermyndigheten), Kajsa Hultqvist (Åklagarmyndigheten), Kina Sjöström (RFSL:s Stödmottagning), Kristina Bondjers (Uppsala Universitet), Mats Jansson (Autism- och Aspergerförbundet), Susanne Riva (Domstolsverket).

Grafisk form och illustration: Karin Rosenberg

Utgiven av: Brottsofferjouren Sverige 2021

Tryck: Exakta, Malmö, 2021

ISBN: 978-91-981727-7-5

6:e reviderade upplagan

Innehåll

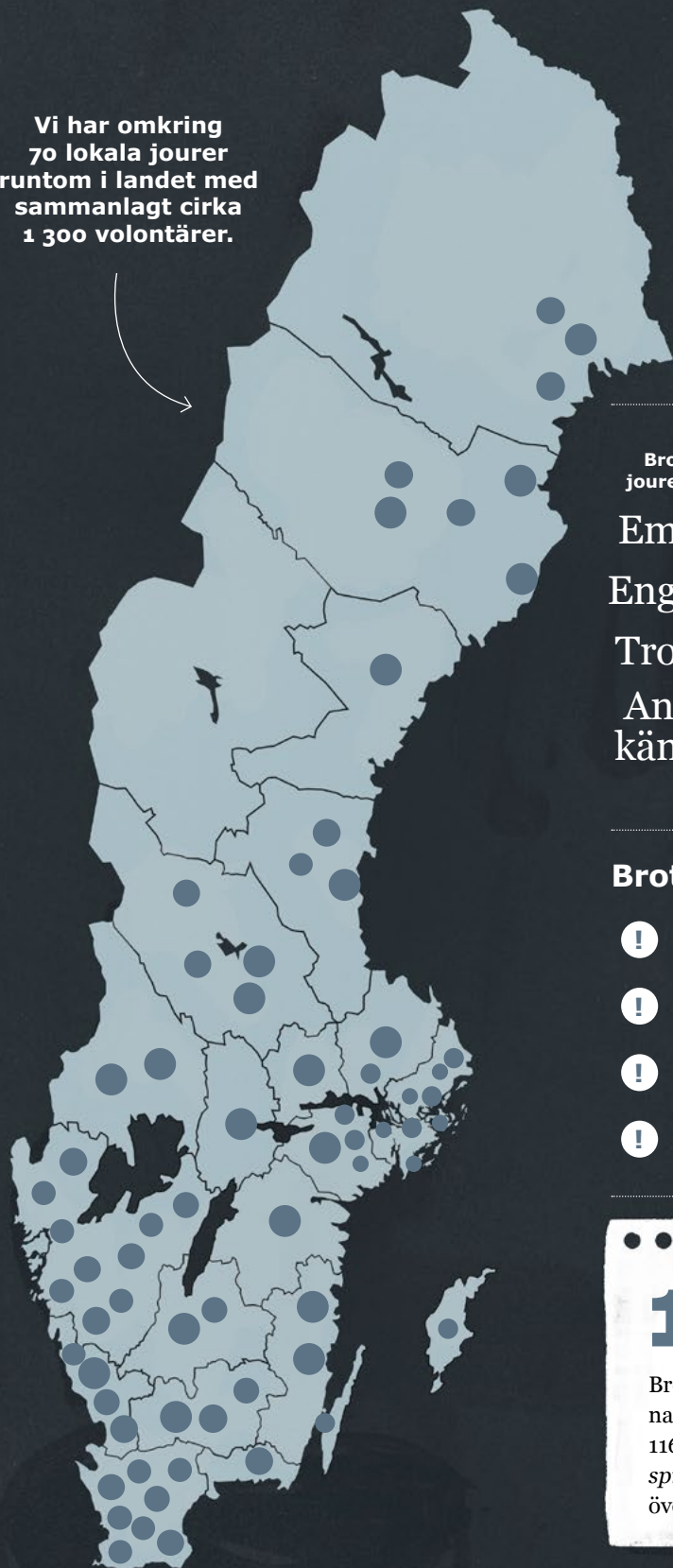
Ordlista	6	Tystnadslöfte	58
Förord	10	Stödpersonens arbetsuppgifter	59
Inledning	12	Hur stödsökande når Brottsofferjouren	61
Studieplanering	14	När Brottsofferjouren tar kontakt	64
Kapitel i boken	16	Stödperson i rättsprocessen	67
Kapitel 1:		Informera om ersättning	69
Vara brottsoffer och vittne	19	Sätta gränser	70
Vem räknas som brottsoffer?	21	Personuppgiftshantering och minnesanteckningar	71
Hur många utsätts för brott?	23	Samarbeta med andra	72
Vem utsätts för brott?	24	Vittnesstödens arbetsuppgifter	74
Vara vittne	26	Så får vittnesstöden kontakt	78
Konsekvenser av brott	29	Stödpersons-/vittnesstödsträffar	80
Vanliga reaktioner	30	Handledning och andra samtal	82
Behov av stöd efter brott	36	Checklista för samtal: stödpersoner	84
Att samtala om	37	Checklista för samtal: vittnesstöd	86
Litteratur	37	Att samtala om	87
Kapitel 2:		Litteratur	87
Brottsofferjourens verksamhet	39	Kapitel 4:	
Det började på 1980-talet	41	Kommunikation	89
Roller och uppgifter inom jouren	44	Kroppsspråk	91
Internationellt samarbete för brottsoffers rättigheter	45	Samtalsmetodik för stödpersoner	94
Brottsoffermyndigheten	47	Aktivt lyssnande	97
Att samtala om	49	Samtal via telefon	100
Litteratur	49	Stöd via e-post	104
Kapitel 3:		Stöd på eget språk	105
Vara stödperson och vittnesstöd	51	Samtalsmetodik för vittnesstöd	106
Värdegrund för Brottsofferjouren	53	Kom-ihåg-lista för stödjare	108
Vad krävs av en stödjare?	55	Att samtala om	109
Så blir du stödperson/vittnesstöd	56	Litteratur	109

Kapitel 5:		Kapitel 8:	
Rättsprocessen	111	Fördjupning	169
Principer för rättssäkerhet	113	Våld i nära relation	171
Aktörer som stödjer brottsoffer	115	Makt och kontroll i HBTQI-personers nära relationer	175
Polisanmälan och förundersökning	119	Våld och övergrepp mot äldre	179
Stort behov av information	121	Hedersrelaterat våld och förtryck	185
När åtal väckts	122	Barn och unga som far illa	189
I rättssalen	127	Brottsutsatthet och funktionsnedsättning	193
Förhandlingsordning	128	Demokratibrott	197
Målsägandeförhöret	131	Hatbrott	201
Vittnesmålet	132	Att samtala om	203
Ersättning för inställelse	134	Litteratur	203
Dom	135		
Säkerhet och skydd	136	Kapitel 9:	
Vittnesstöd i tvistemål	141	Berättelser	205
Att samtala om	143	Carmen	207
Litteratur	143	<i>Otrygg efter inbrottet</i>	
		Augusta	209
Kapitel 6:		<i>Rädd efter väskryckningen</i>	
Ekonomisk kompensation	145	Anders	210
Vägen till ersättning	147	<i>Chockad efter exets hot</i>	
Brottsskadeersättning	151	Isander	211
Komihåglista för stödjare	154	<i>Misshandlades i parken</i>	
Att samtala om	155	Fatima	212
Litteratur	155	<i>Våldtogs på vägen hem</i>	
		Carina	213
Kapitel 7:		<i>Anhörig till en mördad</i>	
Hälso- och sjukvård		Carl-Johan	214
samt socialtjänst	157	<i>Fick stöd vid rättegången</i>	
Hälso- och sjukvården	159	Tarja	215
Socialtjänsten	162	<i>Var rädd för att vittna</i>	
Att samtala om	167	Lillemor	216
Litteratur	167	<i>Vittnade i egenskap av granne</i>	
		Att samtala om	217
		Register	218

Fakta om Brottsofferjouren

BROTTSOFFER
JOURN
☎ 116 006

Vi har omkring
70 lokala jourer
runtom i landet med
sammanlagt cirka
1 300 volontärer.

Brottsofferjouren är
en politiskt och religiöst
obunden ideell organisation
som ger stöd till brottsoffer,
vittnen och anhöriga.

Brottsutsatta kan vara anonyma
i kontakten med oss, stödet är kostnads-
fritt, vi har tystnadslöfte och ingen
polisanmälan krävs.

Brottsoffer-
jourens ledord:

Empatisk
Engagerad
Trovärdig
Ansvars-
kännande

• **Det spelar ingen**
• **roll** vem du är eller
• vilket brott du har
• utsatts för. Grunden
• i vårt arbete är FN:s
• *deklaration om*
• *mänskliga rättighe-*
• *ter*, där alla männis-
• kors lika värde och
• rättigheter slås fast.

Brottsofferjouren erbjuder

- ! Medmänskligt stöd av någon som lyssnar och förstår.
- ! Information om polisanmälan, rättsprocess och ersättning.
- ! Stöd vid eventuell rättegång.
- ! Hjälps i kontakt med myndigheter och försäkringsbolag.

116 006

Brottsofferjouren Sverige driver den nationella telefonlinjen för brottsofferstöd, 116 006, och erbjuder genom *Stöd på eget språk* kontakt med volontärer som talar över 20 olika språk.

Ordlista

AKTIVT LYSSNANDE Aktivt lyssnande är en samtalsmetod som syftar till att hjälpsökande personen ska känna sig bekräftad och förstådd för att ett förtroende mellan stödjare och stödsökande ska etableras. Metoden består förenklat av följande fyra delar; direkt och indirekt uppmuntran, spegling, sammanfattning och öppna frågor.

ALLMÄNT ÅTAL Allmänt åtal innebär att vem som helst som bevittnat eller känner till ett brott, kan anmäla det. Det är alltså inte bara den som blivit utsatt som måste anmäla och det gäller för de allra flesta brott.

ANHÖRIG Person inom familjen eller bland de närmaste släktingarna.

BROTTMÅL Ett brott uppstår när någon begår en handling som kan straffas enligt lag. När brottet ska tas upp i domstol heter det brottmål.

BROTTSOFFER Brottsoffer är enligt FN den som utsatts för brott. Men inte bara den som är målsägande (som har polis-anmält brottet) utan alla som utsatts för brottet. Förutom de direkt utsatta anger man att vittnen, anhöriga och människor som sökt förhindra brott är att betrakta som offer för brott, brottsoffer.

Den som omfattas av FN:s definition av brottsoffer kan ställa krav på att få sina rättigheter tillgodosedda. Definitionen i sin helhet återfinns i FN:s deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk från 1985.

BROTTSOFFERFONDEN

Brottsofferfonden finansierar forskning och projekt som syftar till att öka kunskapen om brottsoffer och ge dem bättre bemötande och stöd.

Brottsofferfonden finansieras huvudsakligen av en avgift som personer som har dömts för brott betalar.

BROTTSOFFERJOURNEN SVERIGE

Brottsofferjouren Sverige är en förbundsorganisation där den lokala brottsofferjouren är medlem. Förbundskansliet arbetar med att stötta och ge service till lokala jourer, erbjuda utbildningsmaterial och konferenser, men driver även den *Nationella telefonlinjen för brottsoffer*, 116 006, annan utåtriktad verksamhet och samverkan med myndigheter och andra organisationer på nationell nivå.

BROTTSOFFERJOURNENS ÄRENDEHANTERINGSSYSTEM

Det gemensamma arbetsredskap som används inom Brottsofferjouren för att ha överblick över inkomna ärenden, fördela ärenden till stödjare, föra anteckningar över vilka kontakter som tagits och vad man gjort i ett visst ärende. Systemet används även för att få ut statistik kring stödsökande jouren haft kontakt med.

BROTTSOFFERMYNDIGHETEN

Brottsoffermyndigheten är en statlig myndighet vars övergripande mål är att främja brottsoffers rättigheter samt uppmärksamma deras behov och intressen.

BROTTSKADEERSÄTTNING

I vissa fall kan brottsoffer ansöka om brottsskadeersättning hos Brottsoffermyndigheten.

Ersättningen innebär att brottsoffret får en statlig ekonomisk kompensation för bland annat skador i samband med brottet.

DEMOKRATIBROTT Demokratibrott avser brott riktade mot våra grundläggande fri- och rättigheter. Det kan vara en mängd olika brott som ämnar att tysta eller påverka folkvalda politiker, journalister eller konstnärer. Vanliga demokratibrott kan vara olaga hot eller trakasserier. Det finns ingen brottsrubricering som kallas demokratibrott men det är ett vedertaget begrepp inom polisen för att signalera allvaret när dessa grupper blir utsatta.

DOM Domen är det beslut som domstolen kommer fram till vid huvudförhandlingen.

DOMARE En domare är en person som har uppgiften att döma vid en domstol.

En juristdomare är en juridiskt utbildad domare som kan ha rollen som rättsens ordförande under en rättegång. Juristdomaren kan även kallas för lagfaren domare.

DOMSTOL De myndigheter som avgör olika rättsliga frågor kallas domstolar.

EKONOMISK SKADA

Ekonomisk skada kan vara bedrägeri, förskingring men också sakskada, det vill säga skadad eller stulen egendom. Brottsoffermyndigheten som i vissa fall betalar ut så kallad brottsskadeersättning är väldigt restriktiv med att betala ut ersättning för så kallad ekonomisk skada.

EU:S BROTTSOFFERDIREKTIV

Direktivet (2012/29/EU) fastställer brottsoffers grundläggande rättigheter inom unionen. I stora drag ska EU:s medlemsstater säkerställa att brottsoffer får kostnadsfritt stöd från stödverksamheter före, under och efter en straffrättslig process.

FÖRSVARSAADVOKAT En försvarsadvokat är en jurist som har till uppgift att försvara den åtalade personen under en huvudförhandling.

FÖRUNDESRÖKNING En förundersökning är en utredning för att fastställa om ett brott har begåtts, vem som i så fall kan ha begått det och om bevisningen räcker för att väcka åtal. Förundersökningen leds av en åklagare eller polis.

FÖRSÄKRINGSERSÄTTNING

Om den som dömts för ett brott inte kan betala ett utdömt skadestånd bör brottsoffret undersöka möjligheten att få försäkringsersättning. Detsamma gäller om du inte vet vem som begått brottet. Att du fått ett belopp utdömt i skadestånd betyder alltså inte alltid att du har rätt till samma belopp i försäkringsersättning.

HATBROTT Hatbrott är brott där gärningspersonens motiv är att kränka offret utifrån dennes hudfärg, etniska bakgrund, religion, sexuella läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck. Om motivet kan bevisas i rätten så kan detta leda till hårdare straff, så kallad straffskärpning. Det är alltid motivet som avgör om brottet ska klassas som hatbrott. Hets mot folkgrupp och olaga diskriminering räknas alltid som en typ av hatbrott.

HEDERSRELATERAT VÅLD

OCH FÖRTRYCK Hedersrelaterad brottslighet är brott riktade mot någon, ofta en släkting, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras. Brotten äktenskaps tvång, vilseledande till tvångs äktenskapsresa och könsstympning är ofta kopplade till en hederskontext.

HOVRÄTT Hovrätterna är den andra instansen inom det allmänna domstolsväsendet. En brottsutsett person som inte är nöjd med tingsrättens dom kan överklaga till hovrätten som då prövar om de ska ta upp målet där.

HUVUDFÖRHANDLING Huvudförhandling är ett annat ord för rättegång. Det är den muntliga förhandling som hålls i domstolen för att avgöra ett mål.

IDEELL Någon som verkar utan vinstintresse för ett gott syfte.

INTRANÄT FÖR JOURARBETARE

Brottsofferjourens intranät, eller jourarbetarmenyn som portalen ibland benämns som, är webbplatsen du som stödjare får tillgång till interna dokument och koder till våra webb utbildningar. Ha för vana att logga in där för att hålla dig à jour med vad som händer inom organisationen.

JÄV Jäv betyder partiskhet, eller risk för partiskhet, och innebär att det är olämpligt att en viss person har en viss roll under rättegången. En domare kan till exempel vara jävig om hen är släkt med en av parterna i en rättegång eller har eget intresse i saken.

KRONOFOGDEN Kronofogden är en statlig myndighet som arbetar med skulder, bland annat med syftet att motverka brottslighet. Kronofogden är i många fall

behjälpliga när en brottsutsett ska kräva in eventuellt utdömt skadestånd.

KUNSKAPSPORTALEN Brottsofferjourens kunskapsportal är webbplatsen där våra interna webb utbildningar publiceras. Nytt material om aktuella ämnen publiceras fortlöpande så känn dig fri att botanisera.

KRÄNKNING En egen form av skada, vid sidan av person och ekonomisk skada. Kränkning är en konsekvens av en attack mot någons integritet och den utsatta kan tilldömas skadestånd i en domstolsprocess.

LAGA KRAFT En dom eller ett beslut vinner laga kraft när domen eller beslutet inte längre kan överklagas. Det innebär också att domen kan verkställas. En dom i *Tingsrätten* vinner laga kraft efter tre veckor, i *Hovrätten* är tiden fyra veckor. Efter en dom i *Högsta domstolen* vinner domen laga kraft direkt den är meddelad.

MEDBEROENDE Ett tillstånd som kan drabba den som är närstående till någon med ett destruktivt beteende. Personen som är medberoende anpassar sitt sätt att vara efter exempelvis den som är beroende i hopp om att hjälpa.

MEDHÖRNING Om man som målsäganden eller vittne känner rädsla eller starkt obehag inför att avlägga sitt vittnesmål inför den tilltalade finns det möjlighet att få så kallad medhörning. Medhörning innebär att gärningspersonen lämnar salen under förhöret för att lyssna på det som sägs inifrån ett annat rum. Försvarsadvokaten sitter kvar i salen och har möjlighet att ställa frågor till målsägande/vittnet.

MINIMIKRAV Inom Brottsofferjouren överenskommen minimivå för varje jours verksamhet. Styrdokument beslutat av Förbundsstämman.

MUNTLIGHETSPRINCIPEN

Enligt muntlighetsprincipen ska domare, parter och andra medverkande i en huvudförhandling kommunicera muntligt. Argumentation, vittnesutsagor med mera ska alltså göras i tal och inte i skrift.

MÅLSÄGANDE Den som har utsatts för eller lidit skada av ett brott kallas för målsägande under rättsprocessen.

MÅLSÄGANDEBITRÄDE Ett målsägandebiträde har till uppgift att ge stöd under rättsprocessen till den som har blivit utsatt för allvarigare brott. Det är staten som betalar för den tjänsten. Målsägandebiträdet är en juridiskt utbildad person, oftast en advokat.

MÄNNISKOHANDEL Människohandel – trafficking – är en organiserad transport av människor som syftar till att utnyttja dem för olika ändamål. Det är ett brott som i många fall sker över gränserna och ibland utnyttjas offren för människohandel för flera olika ändamål och inte bara sexuella.

NORMALISERINGSPROCESS

Är processen när en person gradvis utsätts för ökat hot och våld av exempelvis sin partner och då detta blir normaliserat i vardagen. De beteenden som till sin början var främmande såsom hot, aggressivitet med mera har blivit så vanliga att de känns normala.

NÄRA RELATION Med nära relation avses oftast en parrelation (avslutad eller pågående) men kan också beteckna en släktrrelation som förälder/barn eller annan närstående.

PART Den som ansöker om stämning och den som stämningen är riktad mot är parter i målet. I ett brottmål innebär det att åklagaren och den tilltalade är parter. Målsäganden är inte automatiskt part i målet, men kan bli det, till exempel genom att begära skadestånd.

PERSONALIA Personalia är en genomgång av den tilltalades personliga förhållanden, till exempel den tilltalades ekonomi. Syftet är att rätten ska få ett underlag för att bestämma vilket straff den tilltalade ska få om hen döms för brottet.

PLÄDERING En rättegång avslutas med pläderingar, som också kallas slutanförenden. Pläderingarna innebär att åklagaren och försvararen sammanfattar bevisningen och argumenterar för sina respektive ståndpunkter.

POLISANMÄLAN När ett brott har inträffat bör den brottsutsatta anmäla det till polisen så snart som möjligt. Utifrån polisanmälan beslutar åklagaren eller polisen om de ska inleda en förundersökning.

PTSD Posttraumatiskt stressyndrom, PTSD. Den som har varit med om skrämmande, kränkande eller chockartade händelser kan efteråt få psykiska symtom. Särskilt situationer där personen har fruktat för sitt liv kan framkalla starka känslor av rädsla eller skräck. Personen kan också må psykiskt dåligt om hen bevittnat obehagliga händelser. Vid PTSD är det vanligt att få upprepade och påträngande minnen av det skrämmande som har hänt (flashbacks). Då känns det som att vara med om den skrämmande situationen igen. Att återuppleva händelsen ger ofta stark ångest och stress.

PRESKRIPTIONSTID När rätten att åtala har gått förlorad därför att en viss tid har förflutit är brottet preskriberat. Preskriptionstiderna är för närvarande 2, 5, 10, 15 eller 25 år, ju allvarigare brott desto längre preskriptionstid. Ett mord kan i princip aldrig bli preskriberat.

RÄTTSINTYG Ett rättsintyg är ett skriftligt medicinskt utlåtande om skador och sjukdomar som en person har fått i samband med att hen har utsatts för brott.

SKADESTÅND Den som drabbas av skador i samband med ett brott kan kräva ersättning av den som har orsakat skadorna. Det kallas för skadestånd. Begreppet skador kan innefatta både personskador, skador på föremål och kläder samt den kränkning som brottet inneburit.

SKYDDADE PERSONUPPGIFTER

Den som är utsatt för hot kan i vissa fall få skyddade personuppgifter. Det innebär att till exempel namn och adress skyddas i folkbokföringsregistret och är inte offentliga uppgifter.

SKYDDAT BOENDE Boende som tillhandahåller platser för heldygnsvistelse avsedda för personer som behöver insatser i form av skydd mot hot, våld eller andra övergrepp tillsammans med andra relevanta insatser (inom socialtjänsten).

SVEDA OCH VÄRK I en rättsprocess kan man söka ersättning för sveda och värk. Med det menas ersättning för övergående smärta och ångest.

STADGAR Bindande regelverk som fastslår hur en föreningsverksamhet ska bedrivas.

STÄMNINGANSÖKAN En åklagare väcker åtal genom att lämna in en stämningsansökan till domstolen. Av stämningsansökan framgår det vem som åtalas och för vilka brott samt vad det finns för bevis.

STÖD PÅ EGET SPRÅK *Stöd på eget språk* är en del av Brottsofferjourens verksamhet. Den innebär att stödpersoner med särskilda språkkunskaper ger stöd och information via telefon på andra språk än svenska.

STÖDPERSONBEVIS En blivande stödperson måste gå igenom grundutbildningen, genomföra sin praktik och bli godkänd av den lokala brottsofferjourens styrelse. Då får hen ett diplom och ett stödpersonsbevis som hen kan visa upp, bland annat i tingsrätten. Det är *Brottsofferjouren Sverige* som utfärdar beviset.

Stödpersonen kan bli av med sitt stödpersonsbevis och rätten att vara stödperson, till exempel om hen bryter sitt tystnadslöfte.

TELEFONCENTRALEN 116 006 Brottsofferjourenas Telefoncentral 116 006 är den nationella stödlinjen för brottsoffer, anhöriga och vittnen. Rådgivarna vid Telefoncentralen fördelar sedan ärenden till de lokala jourerna. När den lokala telefonen inte är bemannad ska telefonen kopplas till Telefoncentralen.

TILLTALAD Den tilltalade är den som är åtalad i målet, alltså den som enligt åklagarens uppfattning har gjort sig skyldig till ett brott.

TYSTNADSLÖFTE Obligatorisk försäkran som undertecknas av aktiva inom Brottsofferjouren att efterleva styrdokument och inte yppa information om stöd sökande till obehöriga.

TINGSRÄTT Någon av Sveriges tingsrätter är den första instansen som en brottsutsatt person möter inom det allmänna domstolsväsendet. En tingsrätt prövar bland annat brottmål.

VITNE Ett vittne är något förenklat den som gjort en iakttagelse om något eller varit närvarande vid någon händelse.

VITNESPLIKT Det råder lagstadgad vittnesplikt i Sverige och du är skyldig att inställa dig i domstol om du kallas som vittne. Det finns dock undantag från vittnesplikten, bland annat för personer som är närstående till den tilltalade eller målsäganden.

VITNESSTÖDSBEVIS Ett blivande vittnesstöd måste gå igenom grundutbildningen, genomföra sin praktik och bli godkänd av den lokala brottsofferjourens styrelse. Då får hen ett diplom och ett vittnesstödsbevis som visar att hen godkänts som vittnesstöd och som kan användas i kombination med ordinarie legitimation på tingsrätten för att visa att man är där i sin roll som vittnesstöd från Brottsofferjouren. Det är *Brottsofferjouren Sverige* som utfärdar beviset på begäran av den lokala jouren.

VITNESSTÖDSRUM På tingsrätter och hovrätter kan det finnas särskilda vittnesstödsrum. Där kan vittnen och målsägande vänta inför en rättegång avskilt från den åtalade. De kan också få information och hjälp av ett vittnesstöd.

VÄRDEGRUND Organisationens gemensamma värderingar och etiska grund som utgör utgångspunkten för vårt arbete.

YRKANDE Ett yrkande är en begäran om något. Åklagaren kan till exempel yrka, alltså begära, att domstolen ska döma den tilltalade till ett visst fängelsestraff.

ÅKLAGARE En åklagare är en jurist som leder förundersökningar och som representerar staten under en rättegång.

ÅLDRINGSBROTT Det existerar ingen formell definition men vanligtvis menas brott där den sårbarhet som grundar sig i personens höga ålder utnyttjas på ett uppenbart sätt.

ÅTAL Om åklagaren anser att det finns tillräcklig utredning om att ett brott har begåtts och vem som begått det så åtalas den misstänkta personen. Åklagaren väcker åtal genom att lämna in en stämningsansökan till domstolen.

ÖVERLÄGGNING

När ett mål ska avslutas och pläderingarna är gjorda samlas domarna för att överlägga. Överläggningen är inte offentlig.

ÖVERPRÖVNING

Överprövning innebär att en högre instans prövar ett avgörande från en lägre instans.

Förord

RÄTTVISA
OCH TRYGGHET
TILLHÖR NÅGRA
AV DE ABSOLUT
VIKTIGASTE
VÄRDENA I ETT
DEMOKRATISKT
RÄTTS-
SAMHÄLLE.

Rättvisa och trygghet tillhör några av de absolut viktigaste värdena i ett demokratiskt rättssamhälle.

När en människa utsätts för brott kan förtroendet för rättsstaten ofta komma att ifrågasättas och grundtryggheten i tillvaron rubbas. Det är då mycket viktigt att få information om sina rättigheter, bemötas på ett humant och förstående sätt samt få respekt, erkännande och stöd av de myndigheter och organisationer man möter i brottmålsprocessen. Speciellt viktigt är det att få ett medmänskligt stöd för att återfå tryggheten i livet. Brottsofferjourernas stödpersoner är just sådana hjälpande medmänniskor.

Vittnesstöd är viktiga eftersom brottsoffer och vittnen ofta inte deltagit i en rättegång tidigare eller ens besökt en rättssal. Rättsprocessen kan upplevas som skrämmande och skapa otrygghet.

Brottsoffer och vittnen får bättre förutsättningar att känna sig lugna och trygga när de möter personer med kunskap om deras behov och reaktioner, personer som har förmågan att lyssna och vara medmänniskor. En lugn och trygg förhörsperson kan också ge en mer utförlig berättelse av vad som hänt. Det bidrar till en säkrare bevisvärdering och en ökad rättssäkerhet.

Ett stort problem som rättsstaten idag står inför är det tilltagande hotet mot målsägande/brottsoffer, mot vittnen och mot rättsväsendets personal. Om staten inte kan skydda dessa personer kan inte det demokratiska rättssamhället upprätthållas. Hoten mot målsägande och vittnen sker allt tidigare i brottmålsprocessen och de vågar inte alltid ge en fullständig berättelse om den aktuella händelsen. Ett vittne som hotas blir därigenom utsatt för ett allvarligt brott eftersom övergrepp i rättssak kan

misstänkas. Därmed finns också behov av brottsofferstöd tidigt i förundersökningen och därför behöver utbildningen av stödpersoner och vittnesstöd samordnas, något som också sker i denna handbok.

I handboken behandlas grundläggande frågor som stödpersoner och vittnesstöd möter i sitt arbete med brottsoffer och vittnen. Handboken ska användas som studiematerial, både i grund och vidareutbildningen, för att öka kompetensen inom brottsofferjourerna. Boken tar på ett sakligt och övertygande sätt upp aktuella ämnesområden och är av stort värde för alla som arbetar med brottsofferfrågor.

Genom kunskap och medmänsklighet vill vi inom Brottsofferjouren värna brottsutsattas möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda på bästa sätt. Jag skriver brottsutsatta eftersom termen brottsoffer ibland har ifrågasatts av och till under senare tid. En del av dem som utsatts för brott vill inte gärna inordnas under begreppet offer. Det ska vi självfallet respektera. Men termen brottsoffer är så vedertagen och ingår till exempel i vårt eget organisationsnamn och vi har Brottsoffermyndigheten som etablerat begrepp. Det finns således många skäl att vi inte ska välja bort brottsoffer som begrepp. Vi kan använda brottsoffer växelvis med brottsutsatt och målsägande beroende på vilket begrepp som i sammanhanget passar bäst.

Det viktiga är att vi ihärdigt verkar för att människor som har utsatts för brott alltid får sina rättigheter tillgodosedda på bästa sätt och att vi i vår organisation ger dem det bästa stöd vi förmår.

Stockholm 12.11.2020

SVEN-ERIK ALHEM

*Förbundsordförande Brottsofferjouren Sverige,
tidigare överåklagare*

Inledning

Till blivande stödpersoner och vittnesstöd

Den här boken är till för dig som vill bli stödperson eller vittnesstöd i en brottsofferjour.

Som stödperson lyssnar du och bekräftar vad den drabbade varit med om. Det kan röra sig om allt från våldtäkt till väskryckning. Du informerar om polisanmälan, förundersökning och skadestånd. Men framför allt är du en förstående medmänniska. Ditt stöd är en stor hjälp för att den drabbade ska kunna gå vidare med sitt liv.

Som vittnesstöd tar du hand om målsägande och vittnen i domstolen. I domstolen finns ett rum där du kan ta emot, samtala med och lugna dem som ska in i rättssalen. Du ger information om hur själva rättegången går till. Du behövs dagtid under vardagar.

För att förbereda dig inför de viktiga arbetsuppgifter du har som stödperson eller vittnesstöd får du en grundutbildning. Utbildningen utvecklar din personliga kompetens och tillför nya kunskaper inom brottsofferområdet, till exempel psykologisk, juridisk och skadeståndsrättslig kunskap.

I samband med utbildningen prövas din lämplighet som stödperson eller vittnesstöd. En praktikperiod tillsammans med en erfaren stödperson/vittnesstöd ingår också innan du kan bli godkänd av den lokala styrelsen.

Vi är mycket glada att du valt att engagera dig i en brottsofferjour och önskar dig lycka till i ditt ideella arbete!

Till utbildningsarrangören

Brottsofferjourens viktigaste verksamhetsmål är att ge information, stöd och råd till brottsutsatta, anhöriga och vittnen.

Till stor del utförs denna uppgift av ideellt arbetande stödpersoner och vittnesstöd på lokala jourer. Samordnaren på jouren rekryterar, utbildar, fortbildar, stödjer och stimulerar ideella medarbetare.

Denna handbok är till för att användas i grundutbildningen av stödpersoner och vittnesstöd. Mer om arbetet med att driva förening och förbund finner du i vår *Föreningshandbok för brottsofferjourer*.

En mycket viktig uppgift för Brottsofferjouren Sverige är att se till att det finns bra utbildningsmaterial som de lokala jourerna kan använda sig av. Förbundet har ända sedan sin tillkomst 1988 tillhandahållit utbildningsmaterial för den lokala stödpersonsutbildningen och senare också för vittnesstödsutbildningen.

Den här handboken är gemensam för stödpersoner och vittnesstöd alltsedan den tredje reviderade upplagan. Med detta gemensamma utbildningsmaterial vill Brottsofferjouren Sverige betona att stödpersonsverksamheten och vittnesstödsverksamheten är lika viktiga delar av Brottsofferjourens arbete. Gemensam utbildning, gemensamma träffar och andra aktiviteter stärker både jourens och de aktivas identitet och kunskap. Denna sjätte upplaga av handboken har bland annat uppdaterats med checklistor, lagändringar och information om olika brottsoffergrupper.

Blivande stödpersoner och vittnesstöd har skiftande utbildningsnivå, erfarenheter från många yrken, olika personliga egenskaper och livserfarenhet. Det är en styrka i arbetet med att ge stöd till brottsoffer och vittnen. Grundutbildningen inom Brottsofferjouren berör många ämnesområden. På alla läggs givetvis ett brottsofferperspektiv. Det är därför viktigt att delta under hela utbildningen, oavsett bakgrund och tidigare ämneskunskaper.

Studieplanering

Det övergripande syfte med denna handbok är dubbelt; boken fungerar som en studie-bok i grundutbildningen men kan också användas som uppslagsbok i arbetet på brottsofferjouren.

I boken används begreppet stödjure när både stödpersoner och vittnesstöd avses.

Grundutbildningen ska omfatta samtliga avsnitt i den här boken och minst 30 studietimmar. Enligt den policy för stödpersoner och vittnesstöd som förbundet antagit, ska minst 8 timmars praktik ingå i utbildningen.

Blivande stödpersoner/vittnesstöd måste också ha varit närvarande minst 75 procent av utbildningstiden för att godkännas.

Jouren bestämmer själv hur utbildningen ska läggas upp och i vilken ordning avsnitten ska studeras. Likaså bestämmer ni själva om utbildningen sker med studie-cirkeln som arbetsmetod eller mer i föreläsningssform.

Om utbildningen sker genom föreläsningar är det viktigt att skapa utrymme för samtal och diskussion, så att alla deltagare får möjlighet att reflektera över de frågor som finns i slutet av varje kapitel.

Studiecirkel vanligt Många jourer planerar sin grundutbildning som en studiecirkel med träffar en gång i veckan under 2–3 månader. En studiecirkel ger positiva erfarenheter.

Deltagarna lär då känna varandra eftersom de träffas under en längre tid. Det ger möjlighet till diskussion och reflektion med olika infallsvinklar. Det är också bra att kunna smälta kunskapen och fundera över olika frågeställningar mellan sammankomsterna.

En studiecirkel bygger på att alla medverkar och bidrar på sitt sätt. Cirkelledaren fungerar som diskussionsledare och ser till

att alla deltagare får komma till tals och utvecklas. Hen är alltså inte en lärare som undervisar.

Genom studiecirkeln får du möjlighet att fundera över din roll som stödjure och om du passar för detta arbete.

Till varje kapitel i handboken finns förslag på frågor att samtala om. Frågorna har ofta inte något givet svar utan ska leda till diskussion och eftertanke. Efter varje kapitel ges också tips på litteratur och filmer. De är inte obligatoriska utan ska ses som förslag för den som vill fördjupa sina kunskaper.

Intensivkurs Det finns också jourer som håller intensivutbildningar under till exempel två veckoslut. Fördelen är att jouren relativt snabbt får fler ideella. Många jourer samarbetar regionalt för att underlätta arbetet med utbildningar.

Kompetens utifrån Till varje kapitel ges också förslag på personer att bjuda in eller studiebesök att göra. Ni kan själva välja vilken typ av medverkan ni vill ha och i vilken omfattning. Dessa inslag bör bokas i god tid. Planera också in studiebesök eller sammankomster utan inbjudna personer. Ni behöver tid för att förbereda er och att samtala om vad föregående möte gav.

De förslag på litteratur och personer att bjuda in som ges i handboken kan också fungera som underlag för kommande stödpersons- och vittnesstödsträffar.

Kunskapsportalen Brottsofferjouren Sverige tillhandahåller också en digital kunskapsportal – <https://kunskapsportalen.brottsofferjouren.se> – där du får tillgång till fördjupande webbutbildningar rörande olika specifika brottstyper och brottsoffergrupper. Materialet fylls på kontinuerligt, så håll utkik när ny information om uppdateringar sänds ut.

Kapitel i boken

1

Kapitel 1

Vara brottsoffer och vara vittne

För att kunna ge stöd och hjälp utifrån den brottsutsattas, anhörigas och vittnets behov är det nödvändigt med kunskap om brottsoffers situation, att få ett brottsofferperspektiv. Läs gärna de berättelser om brottsoffer och stöd som återfinns i kapitel 9.

• *Förslag på personer att bjuda in:* psykolog, erfaren stödperson och vittnesstöd, brottsoffer/vittne

2

Kapitel 2

Brottsofferjourernas verksamhet

I detta kapitel berättar vi vilka värderingar som styr Brottssofferjourernas verksamhet. Du får också kunskap om Brottssofferjourens organisation och verksamhet.

• *Förslag på personer att bjuda in:* styrelseledamot/ordförande, regionrådsordförande/sammankallande

3

Kapitel 3

Vara stödperson och vittnesstöd

Här beskrivs din roll som stödperson/vittnesstöd och vilka arbetsuppgifter som ingår i åtagandet. Kapitlet tar också upp vad som krävs av en stödperson/vittnesstöd och vikten av att sätta gränser.

• *Förslag på personer att bjuda in:* erfaren stödperson/vittnesstöd, stödpersonssamordnare/vittnesstödssamordnare

4

Kapitel 4

Kommunikation – möte mellan människor

Det viktigaste arbetsredskapet för stödpersoner/vittnesstöd är kommunikation, att samtala och lyssna. Detta kapitel ger dig råd om vad som är viktigt att tänka på när du samtalar med brottsoffer/vittnen via telefon, e-post, sms eller vid ett personligt möte.

• *Förslag på personer att bjuda in:* socionom/psykolog/kurator, präst, diakon, person inom en organisation som arbetar med stödverksamhet

5

Kapitel 5 **Rättsprocessen**

För att kunna ge stöd under rättsprocessen behöver du kunskap om vad som händer från det att brottet anmäls tills dess dom faller. Du behöver också ha en viss kunskap om de lagar och förordningar som berör brottsoffer och vittnen.

- *Förslag på personer att bjuda in:* polis, åklagare, domare, advokat, målsägandebiträde, nämndeman, brottsoffer/vittne, personal från Brottsoffermyndigheten
- *Förslag på studiebesök:* tingsrätt

6

Kapitel 6 **Ekonomisk kompensation**

Om ett skadestånd har utdömts i domstolen finns olika sätt att få skadeståndet utbetalat. Det är en komplicerad process som brottsoffer ofta behöver hjälp med.

- *Förslag på personer att bjuda in:* åklagare, målsägandebiträde, kronofogde, skadereglerare i försäkringsbolag, personal från Brottsoffermyndigheten

7

Kapitel 7 **Hälsa- och sjukvård samt socialtjänst**

Sjukhusens akutmottagning är ofta första instansen som brottsoffret möter. Många söker också vård vid en vårdcentral eller psykiatrisk mottagning. Brottet kan också leda till ekonomiska konsekvenser som innebär att brottsoffret har behov av stöd genom socialtjänsten.

- *Förslag på personer att bjuda in:* socialsekreterare/kvinnofridshandläggare, läkare/sjuksköterska från akutmottagning, vårdcentral eller psykiatrisk mottagning, kurator från sjukhus, vårdcentral eller psykiatrisk mottagning

8

Kapitel 8 **Fördjupning**

I detta kapitel presenteras information och tips kring olika specifika brottsoffergrupper. Informationen kan ses som en introduktion till de specialböcker och webbutbildningar Brottsofferjouren Sverige publicerat.

9

Kapitel 9 **Berättelser**

I den sista och avslutande delen av boken återges berättelser ur Brottsofferjourens verksamhet. De bygger på verkliga händelser, men en del fakta har ändrats av hänsyn till de människor som det handlar om.

Genom dessa berättelser åskådliggörs olika avsnitt i boken. Det handlar om hur det är att vara brottsoffer och vittne, om vilka konsekvenser brottet kan få och hur Brottsofferjourens stödjare kan vara till hjälp.

1

Vara brottsoffer och vittne

Kapitel 1: Vara brottsoffer och vittne

Människor i alla samhällsgrupper utsätts för brott även om vissa grupper är mer utsatta än andra.

När en person råkar ut för eller bevittnar ett brott sätts en rad olika händelseförlopp igång. Rättsprocessens förlopp kanske ger nya erfarenheter och nya kontakter med bland annat polis och övriga rättsväsendet. Ett annat förlopp är det som rör den känslomässiga bearbetningen av vad som hänt. Även det kan leda till många nya kontakter, till exempel med delar av sjukvården och med den lokala brottsofferjouren. Brottet kan även få konsekvenser för anhöriga till den som drabbats.

Brottsofferjurens medmänskliga insats kan betyda mycket. Kunskap och erfarenhet är A och O för att kunna ge ett bra brottsofferstöd.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Vem som egentligen räknas som brottsutsatt, och huruvida det existerar grupper som löper större risk att drabbas för brott än andra.
- Vad brott kan få för olika konsekvenser för en brottsutsatt.
- Varför det är viktigt att brottsutsatta och vittnen stöttas i en rättsprocess och vad du bör tänka på i kontakten med dem.
- Hur personer utsatta för brott kan påverkas av detta och vad vi och samhället kan göra för att främja deras återhämtning.

Vem räknas som brottsoffer?

Förenta Nationerna (FN) har definierat begreppet brottsoffer i deklARATIONEN om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk (1985):

”Offer” för brott

1. ”Offer” innebär personer som enskilt eller gemensamt har lidit skada, inklusive fysisk eller psykisk skada, känslomässigt lidande, ekonomisk förlust eller väsentlig försämring av sina grundläggande rättigheter genom handlingar eller underlåtelser som strider mot strafflagar som gäller inom medlemsländerna, inklusive de lagar som förbjuder brottsligt maktmissbruk.
2. En person kan, enligt denna deklARATION, betraktas som ett offer oavsett om förövaren är identifierad, gripen, åtalad eller dömd och oavsett familjerelation mellan förövaren och offret. Termen ”offer” innefattar också, då så är tillämpligt, nära släkting eller anhörig till det direkta offret och personer som lidit skada då de ingripit för att bistå offer i trångmål eller för att förhindra brott.
3. De bestämmelser som återfinns häri ska gälla alla, utan åtskillnad, såsom ras, hudfärg, kön, ålder, språk, religion, nationalitet, politisk eller annan åsikt, kulturbetingad tro eller sedvänjor, etniskt eller socialt ursprung och handikapp.

FN har också utarbetat riktlinjer för de brottsutsattas rättigheter i förhållande till polis och rättsväsende, socialtjänst, hälso- och sjukvård, för ekonomisk ersättning samt skadestånd för kränkning och psykiskt lidande. Utgångspunkten i deklARATIONEN är att det är en mänsklig rättighet att få leva i fred och frihet och om en människa kränks, är det statens ansvar att se till att offret får hjälp.

Anhöriga och vittnen är också offer för brott

FN-deklARATIONEN använder begreppet offer i vid bemärkelse och räknar också in anhöriga och den som ingripit för att förhindra brottet. Vittnen som varit aktiva på brottsplatsen betraktas då också som brottsoffer. Många personer, särskilt de som bevittnat allvarliga övergrepp och våldshändelser utan att ingripa, blir starkt påverkade av händelsen och kan vara i behov av liknade information och stöd som den som drabbas direkt. Vidare har

EN MÄNSKLIG RÄTTIGHET

Förenta Nationerna har riktlinjer för brottsoffers rättigheter i förhållande till samhället. Utgångspunkten är att det är en mänsklig rättighet att slippa utsättas för brott.

Brottsofferjouren Sverige valt att utvidga vårt erbjudande om stöd till att även inkludera anhöriga till gärningspersoner. Det finns ofta ett stödbehov även för den här gruppen som inte möts någon annanstans.

När brottsoffer blir målsägande

När brottsoffret gör en polisanmälan blir brottsoffret *målsägande*. Det är en juridisk term och enligt definitionen i *Rättegångsbalken (RB) 20 kap 8 §* är målsägande den ”mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada”.

Målsägande är alltså den som varit utsatt för eller på annat sätt lidit skada av ett brott. Ordet målsägande används i lagtext och andra juridiska sammanhang. Både fysiska och juridiska personer (bolag, organisationer och liknande) kan vara målsägande. Om en butik rånas är till exempel både kassörskan och butiken att betrakta som målsägande.

Vilka söker stöd hos Brottsofferjouren?

Av de människor som söker hjälp hos Brottsofferjouren är mer än hälften kvinnor. De flesta brottsutsatta som kontaktar Brottsofferjouren har varit med om misshandel, olaga hot och ofredande. Av de som söker hjälp efter att blivit utsatta för grov (kvinno-) fridskränkning, sexualbrott, olaga förföljelse och överträdelse av kontaktförbud är en stor majoritet kvinnor medan rån och mordförsök är två brottstyper där män är tydligt överrepresenterade i statistiken.

Årligen får runt 32 000 stödsökande en första kontakt med Brottsofferjouren. I en majoritet av fallen – nästan 85 procent – hade stödsökande förmedlats till Brottsofferjouren direkt av polis. Varje år får ungefär 40 000 personer hjälp av vittnesstödet som Brottsofferjouren erbjuder vid landets domstolar. Över hälften av dessa är vittnen, ungefär en femtedel anhöriga och en knapp femtedel är målsäganden.

Siffrorna bygger på den statistik som samtliga brottsofferjourer antecknar under sin löpande ärendehantering under året.

Hur många utsätts för brott?

Ett vanligt år polisanmäls drygt 1,5 miljoner brott till polisen. De vanligaste brotten som kommer till polisens kännedom tillhör kategorierna stölder, skadegörelse och bedrägerier. *Brottsförebyggande rådet*, Brå, är en myndighet för forskning och utveckling inom rättsväsendet som också sammanställer den officiella kriminalstatistiken. Brå har även i uppdrag att kartlägga allmänhetens utsatthet för brott och förtroende för rättsväsendet, bland annat genom den årliga *Nationella trygghetsundersökningen* (NTU). Under 2019 uppgav 26 procent av befolkningen (16–84 år) att de utsatts för brott under år 2018. Brott mot egendom polisanmäls i betydligt högre grad än brott mot person. Endast en liten andel av sexualbrotten polisanmäls, uppskattningsvis omkring 20 procent.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Vem utsätts för brott?

Våld och övergrepp kan drabba människor inom alla samhällsgrupper, både inom den offentliga och privata arenan. Våld förekommer inom alla sociala grupperingar.

”Ideala brottsoffer”

Den som utsätts för ett brott har ofta behov av stöd och hjälp för att bearbeta det som hänt. Det är dock inte alltid den som drabbats av ett brott uppfattas som ett brottsoffer. Det finns en risk att vi bemöter personer som utsätts för brott på olika sätt, beroende på vad personen utsätts för, vem hen är eller vilken bakgrund den brottsutsatta har. Vi tenderar att tro mer på vissa personer jämfört med andra. Vi påverkas också av om vi anser personen har en del i sin egen utsatthet eller inte.

Störst chans att fångas upp av de hjälpresurser som samhället erbjuder har brottsutsatta med egenskaper som utmärker det ”ideala brottsoffret”, det vill säga när

- offret är svagt
- offret är involverat i en respektabel aktivitet
- offret är på väg till eller från en plats som hen inte kan förebrås för
- gärningspersonen är i överläge och kan beskrivas i negativa termer
- gärningspersonen är okänd för offret
- offret har tillräckligt med inflytande för att kunna hävda sin ”offerstatus”.

Brottsoffer som inte är ”ideala brottsoffer” kan ha mycket svårare att få den hjälp hen har rätt till. En person som är hemlös eller påverkad av droger och som blir bestulen eller misshandlad är också ett brottsoffer, även om vederbörande inte motsvarar förväntningarna på hur ett brottsoffer ”ska” vara. Det är väldigt få brottsutsatta som helt stämmer in på det ”ideala brottsoffret”, men på ju fler punkter hen gör det, desto lättare att bli uppfattad som brottsoffer.

Särskilt utsatta grupper

Rent statistiskt ser dock risken för att råka ut för ett brott olika ut för olika individer och samhällsgrupper. Risken har visat sig vara kopplad till livssituation, livsstil, yrke och ålder.

Exempel på utsatta grupper är yngre män som deltar i nöjeslivet och utsätts för våld på allmän plats och socioekonomiskt svagare grupper.

Poliser, akutpersonal och anställda vid institutioner möter våld i sitt arbete. Ökad risk gäller också för ungdomar, människor som är födda utomlands och för personer i hbtqi-gruppen. Människor som redan befinner sig i socialt utsatta situationer, såsom hemlösa och missbrukare, löper också större risk än andra att utsättas för brott.

Fem procent av befolkningen drabbas av hälften av alla brott. Den som en gång varit utsatt för brott löper alltså högre risk att utsättas igen. Det brukar kallas *upprepad utsatthet* och gäller både egendomsbrott, såsom stöld, och våldsbrott, exempelvis våld i nära relationer.

Orsaken till att vissa grupper är mer utsatta än andra är komplex. Forskning visar att det är olika mekanismer och faktorer som ligger bakom och som delvis samverkar. Det är mer som förenar olika brottsoffergrupper än vad som skiljer. Det gäller vid såväl bemötande, behov och reaktioner som rättsprocessens förlopp.

Kunskap om upprepad utsatthet är mycket viktig för det brottsförebyggande arbetet. Risken att drabbas igen är störst i nära anslutning till tidigare brott. En undersökning från Brottsförebyggande rådet visar bland annat att av de misshandelsbrott som upprepas inom ett år, sker en fjärdedel redan inom en månad. I de insatser som görs för de upprepat utsatta går det brottsförebyggande och det brottsofferstödande arbetet hand i hand. Exempel på sådana insatser är stöd, information och hot- och riskbedömning när en person utsätts för våld av någon närstående.

Särskilt sårbara grupper

Man brukar också tala om särskilt sårbara brottsoffergrupper. De har i regel stark beroendeställning till gärningspersonen, små möjligheter att påverka sin situation och brottet får därför ofta särskilt allvarliga konsekvenser.

Exempel på sårbara brottsoffergrupper är

- kvinnor som utsätts för våld i nära relationer
- äldre som drabbas av våld och andra övergrepp
- personer med funktionsnedsättning som utsätts för våld och andra övergrepp
- unga brottsoffer
- HBTQI-personer
- hemlösa
- personer som utsätts för hatbrott
- personer som utsätts för hedersrelaterat våld
- asylsökande

LÄS MER I kapitel 8

– *Fördjupning* – finns ett flertal av dessa brottsoffergrupper beskrivna ytterligare. Vidare finner du där konkreta tips på vad du som stödjare ska tänka på i mötet med dem.

Vara vittne

I SVERIGE RÅDER VITTNESPLIKT. I princip alla är skyldiga att vittna.

Vittnen är mycket viktiga i vårt rättsväsende. Det som kommer fram i vittnesförhören är ofta den viktigaste bevisningen i målet. En rättssäker brottmålsprocess förutsätter att vittnen medverkar vid utredningen av brott. Ett lugnt vittne har ofta lättare att svara på frågor, minnas och beskriva detaljerna av händelseförloppet de bevittnat, vilket bidrar till säkrare bevisning och en bättre rättsprocess.

Vem är vittne?

Ett vittne är något förenklat den som gjort en iakttagelse om något eller varit närvarande vid någon händelse. Det första många tänker på är kanske det som brukar kallas ögonvittne, den som sett ett brott begås, men ett vittne kan också vara någon som gjort iakttagelser om gärningspersonens eller brottsoffrets beteende före eller efter brottet. I en rättegång kan i princip vem som helst vara vittne.

I Sverige råder vittnesplikt. Det betyder att i princip alla som blir kallade att vittna är skyldiga att göra det. Några undantag finns, exempelvis behöver inte den som är gift eller släkt med en part avge vittnesmål. På begäran av parterna kallar domstolen den som ska vittna i en rättegång.

Eftersom det är en plikt att vittna innehåller kallelsen upplysningar om vad som händer om ett vittne inte kommer till rättegången. Under vissa förutsättningar kan vittnet tvingas betala vite (böter) eller hämtas av polis till domstolen.

Tidigt stöd till vittnen

Att bli vittne till ett brott kan få konsekvenser och ge reaktioner som på många sätt kan jämföras med att vara brottsoffer. Liksom för brottsoffer är reaktionerna individuella och också beroende på allvarligheten i det personen bevittnat. Det är vanligt att vittnen känner rädsla för att gärningspersonen ska få tag på dem, har svårt att koncentrera sig och får sömnsvårigheter. De senaste åren har en hårdare samhällsdebatt, uppmärksammade hot och våldsamheter mot vittnen inom gängkriminalitet även börjat spilla över på mindre allvarliga brott, där vittnen blir rädda för att vittna. Rädslan för att något ska hända är dock nästan alltid ogrundad. Det är fortfarande oerhört ovanligt att en person blir utsatt för något för att den är vittne, det är viktigt att påpeka det för stödsökanden. Psykosocialt stöd och bra information redan i förundersökningsstadiet kan underlätta för personen som ska vittna att känna sig mer trygg. Finns ett reellt hot är det viktigt att göra en polisanmälan. Polisen är skyldig att vidta skyddsåtgärder.

Vittnesstöd

Brottsofferjourens vittnesstöd hjälper både vittnen och målsägande. Försvaret kan också kalla vittnen och vittnesstöden ska naturligtvis bemöta dem på samma sätt som övriga vittnen.

Några målsägande (brottsoffer) har redan före rättegången haft kontakt med Brottsofferjourens stödpersoner och en del brottsoffer har stödpersonen med sig till domstolen. Men många har inte haft kontakt med den brottsofferstödande delen av verksamheten och det är därför viktigt att domstolen även skickar information om vittnesstödsverksamheten till målsägande eller vittnen.

OBEHAGLIG UPPLEVELSE

Många vittnen och målsägande tycker att det är obehagligt att delta i en rättegång. Är de förberedda på vad som ska hända klarar de situationen bättre.

Vittnens upplevelser i samband med rättegång

För vittnen och målsägande är domstolsförhandlingen ofta präglad av såväl osäkerhet som obehag och de kan uppleva situationen som pressande och spänd. Det är för de flesta både första och enda gången de deltar i en rättegång.

Händelsen, som målet gäller, kan dessutom ligga långt tillbaka i tiden. Det är vanligt att den enda kontakten vittnet haft med rättsväsendet var ett polisförhör i direkt anslutning till brottet. Därefter har de kanske inte hört något under lång tid förrän kallelsen till domstolen dimper ner i brevlådan. Målsägande har ofta haft fler kontakter med polis och åklagare, men även för dem kan väntan på rättegången vara lång.

Vittnen är ofta osäkra på vad som förväntas av dem inne i själva förhandlingssalen. De kan vara oroliga för att inte förstå det språk som används, att inte själva kunna göra sig förstådda och undra över hur säkra de måste vara i sin berättelse. De kan också känna osäkerhet för att de inte kommer ihåg vad de sade vid polisförhöret och inför hur åklagare eller försvarsadvokat ska reagera om de inte uttrycker sig likadant i domstolen.

De flesta domstolar har en gemensam väntsal för alla besökare. Många vittnen tycker att det är obehagligt att tvingas sitta i samma väntsal som den tilltalade eller dennes sällskap och därför verkar Brottsofferjouren Sverige sedan flera år för att särskilda väntrum för målsägande och tilltalade ska införas. En del vittnen och målsägande anser att de inte behandlas med respekt i domstolen. Många känner sig illa till mods av försvarsadvokatens och åklagarens sätt att sköta förhöret. De kan känna sig ifrågasatta och uppfatta frågorna som förödmjukande, bryskt formulerade eller till och med oförsämmande. Målsägande och vittnen som är kallade av åklagaren kan känna sig särskilt illa till mods om de uppfattar åklagarens frågor som otrevliga eftersom de kan ha haft uppfattningen att åklagaren ska vara på deras sida. De är därför inte förberedda på att åklagaren kan ställa obehagliga frågor. Många vittnen känner dessutom sin heder eller trovärdighet ifrågasatt när de i samband med vittneseden informeras om sin sanningsplikt och om att de talar under straffansvar.

Konsekvenser av brott

Att råka ut för ett brott innebär ofta att befinna sig i en rad olika händelseförlopp. Två förlopp är särskilt tydliga. Det första handlar om brottsoffrets alla kontakter med myndigheter och offentlig service – polisen, åklagaren, målsägandebiträdet, domstolen, sjukvården, försäkringskassan, socialtjänsten och så vidare. Det andra förloppet rör det psykosociala, den känslomässiga bearbetningen av vad som hänt.

De olika förloppen löper parallellt och påverkar varandra. Att exempelvis få vänta orimligt länge på rättegång gör det svårare att lägga händelsen bakom sig och gå vidare. När det brottsofferstödande arbetet fungerar bra leder det till att den som utsatts för brott återtar makten över sitt eget liv. Här kan Brottsofferjouren göra en betydande insats!

Ekonomiska konsekvenser

Att exempelvis bli rånad, bestulen eller ha inbrott leder uppenbart till direkt ekonomisk skada. Men även andra brott kan leda till utgifter för läkarvård, tandvård, mediciner eller förlorad inkomst på grund av eventuell sjukskrivning.

Fysiska skador

Fysiska skador kan vara allt från smärre sårskador, blåmärken och svullnader till allvarliga frakturer eller knivskador. De allvarligaste skadorna kan ge livslånga funktionsnedsättningar eller göra att brottsoffret avlider.

Sociala konsekvenser

Vanliga sociala konsekvenser av ett brott är att den som utsatts blir otrygg, drar sig undan familj och vänner och isolerar sig. Kanske kan brottsoffret inte bo kvar i sin bostad eller arbeta kvar på sin arbetsplats.

Brottet kan också påverka anhöriga och vänner som känner oro, sorg och maktlöshet inför det inträffade.

Anhöriga behöver många gånger information om både rättsprocessen och psykiska reaktioner hos brottsutsatta för att kunna ge stöd till brottsoffret.

DRABBAR ANHÖRIGA

Den brottsutsattas närmaste omgivning känner ofta oro och kan behöva information för att bättre hjälpa den som utsatts.

Vanliga reaktioner

Det är vanligt med fysiska, psykiska, beteendemässiga och kognitiva reaktioner efter ett brott och den som utsatts behöver tid och hjälp för att ta sig igenom en ofta ganska tuff period av livet. Även vittnen kan drabbas svårt av vad de har bevittnat. Brottsoffer och vittnen kan vara i behov av läkarhjälp, sjukhusvård, psykologisk och/eller psykiatrisk hjälp. En del människor hamnar i en kris när tidigare erfarenheter inte räcker till för att hantera situationen.

REAKTIONERNA KOMMER oavsett brottet och grad av våld i övergreppet man utsatts för. Rädsla och ångest är en vanlig reaktion på övergrepp.

Oroas av de egna reaktionerna

Övergrepp kan leda till flera olika reaktioner hos den utsatte som kan överväldigas av sina känslor.

Reaktionerna kan vara svåra att förstå. Många tror att deras egna reaktioner är speciella och onormala, men det är de oftast inte. Reaktionerna är normala i en onormal situation.

Som stödperson kommer du att möta människor som är oroade över sina egna reaktioner. Därför är det viktigt att ha kunskap om vanliga konsekvenser av att vara brottsutsatt. Som vittnesstöd kan det vara värdefullt att veta att målsäganden och vittnen kan ha gått igenom en svår tid före rättegången.

Det är en viktig insikt att många som drabbas av ett brott kan må psykiskt dåligt under en lång tid efteråt. För en del brottsoffer kan rättegången dessutom innebära att gamla känslor och reaktioner återkommer.

Kränkningen svårast att bära

För många är kränkningen det som är svårast att bära. Andra har bestämt över dig och hotat din personliga säkerhet. Våld kränker den personliga integriteten i högre grad än olyckor och naturkatastrofer. Många brottsutsatta får skuldkänslor. ”Om jag inte hade...”, ”Jag skulle ha...” och skuldkänslorna förvärrar den redan svåra situationen. Det är viktigt att veta varför skuldkänslor uppträder. En människa som råkar ut för övergrepp har ett starkt behov av att snarast möjligt få kontroll. Hen söker också förklaringar till det som hänt och denna tankeprocess leder ofta till skuldkänslor. Den brottsutsatta funderar på om den kunnat handla annorlunda för att förhindra det som skedde och söker strategier för att undvika att drabbas på nytt. Skuldbeläggningen kan vara en del i bearbetningen. Viktigt som stödare är att inte förstärka denna känsla utan istället lägga tillbaka ansvaret på gärningspersonen där det hör hemma.

En eller flera av reaktionerna nedan kan drabba den brottsutsatta:

Psykiska reaktioner

- känsla av kaos och överklighet
- rädsla och ångest
- återupplevande av händelsen, flashbacks, som är så verkliga att det känns som att "nu sker det igen"
- rädsla för att gärningspersonen ska få tag i en, att brottet ska upprepas
- otrygghetskänsla
- nedstämdhet
- rädsla för att vara ensam.

Fysiska reaktioner

- sömnsvärigheter och mardrömmar
- fysisk svaghet
- andningssvärigheter, hjärtklappning, tryck över bröstet, svettningar, illamående
- magproblem
- aptitlöshet
- smärtupplevelser
- reaktioner på oväntade ljud och snabba rörelser.

Kognitiva reaktioner

- minnesförlust
- förvirring och sämre koncentrationsförmåga
- påträngande tankar och minnesbilder
- svårigheter att fatta beslut.

Beteendemässiga reaktioner

- irritation
- undvikande av sociala relationer och självvald isolering
- ökad stresskänslighet
- ökad misstänksamhet
- förlorad självsäkerhet.

Reaktionerna kan variera i styrka och varaktighet beroende på flera faktorer. En faktor är hur grovt brottet är. En annan faktor är typ av brott. Sexualbrott leder oftare till allvarigare reaktioner än övriga våldsbrott, våldsbrott leder i sin tur till kraftigare reaktioner än tillgreppsbrott som exempelvis stöld. Vilket psykologiskt och socialt stöd den brottsutsatta får och bemötande från polisen och övriga rättsväsendet påverkar också. Varje individ är unik och reagerar också olika beroende på tidigare upplevelser och psykologisk bakgrund. Vissa personer får inga eller ett fåtal av reaktionerna medan andra drabbas av desto fler.

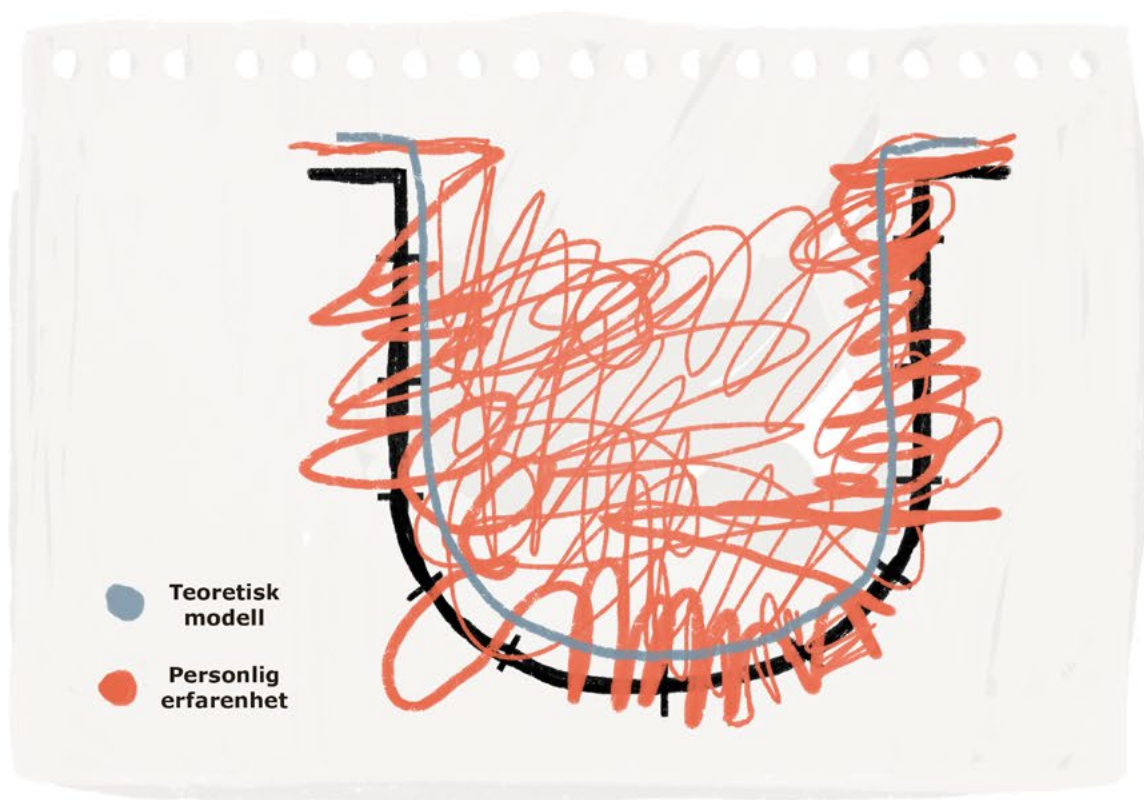
Kris och trauma

För en del som drabbas av ett brott blir händelsen en utmaning. Vissa utvecklar krisreaktioner medan några blir traumatiserade, det vill säga får en långvarig psykisk skada. Vissa händelser kan öka risken för traumatisering. Dessa händelser inträffar oftast när det sker hastigt och oväntat, som vid ett rån. Det kan också vara händelser som är integritetskränkande och sker vid upprepade tillfällen, till exempel sexuella övergrepp eller misshandel.

Brottsoffer som får starka reaktioner efter övergrepp kan bli desperata och panikslagna, utan förmåga att styra sitt handlande. Ibland kan det gå en tid innan en kris bryter ut. Hur krisen bearbetas beror på den brottsutsattas fysiska, psykiska och sociala situation, den totala livssituationen.

Johan Cullberg, professor i psykiatri, lanserade på 1970-talet en teori som beskriver krisens förlopp utifrån fyra faser: *Chock*, *reaktion*, *bearbetning* och *nyorientering*. Men denna teori har fått kritik för att den kraftigt förenklar och generaliserar, bland annat att de olika faserna sker i statisk följd och att alla ska gå igenom samtliga faser. Så sker sällan och i den här handboken beskrivs därför inte krisutvecklingen utifrån faser utan utifrån *chock*, *reaktioner* och *återhämtning*.

I initialt skede kan individer beskriva chockartade symptom, som kan vara någon minut upp till några dygn. Under denna tid kan medvetandet vara grumlat.

Några symptom vid chock kan vara

- kaos och förvirring
- hjärtklappning
- förnekelse
- apati eller hyperaktivitet
- panik
- gråt och lyckorus om vartannat
- fungera som ett barn (regrediera).

En människa i chock behöver trygghet, omsorg och beskydd. Hen behöver också någon som står ut med de svåra känslorna. Dock finns det inte alltid någon närstående som kan hantera de svåra känslorna hos den brottsutsatta personen. Många gånger kan det också finnas en vilja hos den brottsutsatta att ”skydda” anhöriga från vad den varit med om. Detta är särskilt vanligt vid sexualbrott.

I intermediär fas, något dygn till några veckor efter händelsen, ser vi en stor variation av reaktioner. Den brottsdrabbade kan känna sig känslomässigt upprörd, men det är också vanligt att hen snarare upplever en känslomässig avtrubning. En del beskriver svårigheter att koncentrera sig, sömnstörningar, mardrömmar, eller en överdriven vaksamhet på potentiella hot eller faror. De allra flesta återhämtar sig efter detta och hittar kloka sätt att hantera eventuellt ihållande svårigheter. Men för en del personer kan det vara mycket svårt. Somliga tar kanske till ritualer – allt ska ske efter ett bestämt mönster. En del kan uppleva inre kaos, sorg, förtvivlan, tomhet, isolering och i allvarliga fall självmordstankar, okontrollerade utbrott och somliga börjar använda stimulerande eller dämpande medel. Vid uttalade reaktioner är det viktigt att få hjälp och uppleva att medmänniskor bryr sig om hur det går. Utan hjälp kan smärtan och ångesten bli kronisk.

Det är dock mycket viktigt att notera att bredden av reaktioner är stor, både till typ och styrka. De allra flesta individer försöker, och lyckas, på egen hand inom ett par veckor återhämta sig och orientera sig tillbaka till verkligheten. Det kan ändå vara viktigt att efter en tid aktivt följa upp brottsdrabbade som initialt mått dåligt, för att höra om de har behov av mer stöd.

Återhämtningen är beroende av vad den utsatte varit med om och vilket stöd hen får. Det kan därför ta olika lång tid innan den brottsutsatta har återhämtat sig. Hen lämnar gradvis det förflutna, får kanske nya kontakter och nya uppgifter i livet och är kanske mer realistisk och accepterar det som har hänt. Vissa människor har dock svårt att hantera det som har hänt och bär med sig händelsen resten av livet.

Det är viktigt att stötta brottsutsatta i deras ansträngningar att hjälpa sig själva, och att självständigt hantera känslor och de problem som kan ha uppstått efter händelsen. De flesta kan acceptera det förflutna, även om det kan ge ärr. Upplevelsen kan ge ny styrka genom att öka beredskapen för och hanteringen av hot senare i livet. Personen kan få ett djupare förhållande till livet och ompröva sina värderingar.

Krisstöd

En person som utsatts för en svår händelse behöver medmänskligt psykologiskt och socialt stöd och praktisk hjälp. Den som drabbats behöver också få ta del av grundläggande information om vanliga reaktioner efter en svår händelse och få veta att sådana reaktioner är förväntade. Det är också viktigt att få träffa en person som orkar lyssna och kan ta emot svåra känslor.

Det är betydelsefullt att tala om olika möjligheter för att hantera situationen, till exempel tala med andra och få stöd, skaffa nödvändig information och behålla normala rutiner. Bra frågor kan vara "Hur har du tidigare hanterat svåra upplevelser i livet?" eller "Vad tror du själv skulle hjälpa dig just nu?" Det kan hjälpa till att återskapa en känsla av balans, kontroll och autonomi.

De som råkar ut för allvarliga händelser kommer att uppleva ett brett spektrum av reaktioner som varierar från person till person. Stödet måste därför individualiseras och det är viktigt att inte utgå från att alla som drabbas kommer att utveckla svåra psykiska problem. De allra flesta återhämtar sig framgångsrikt också utan att få professionellt stöd. Samtidigt är det viktigt att den utsatte följs upp över tid så att den som behöver professionell behandling får det.

Sekundär viktimisering

Att få för lite eller dålig hjälp eller bli dåligt bemött är ytterligare en påfrestning och kan leda till ny viktimisering, en så kallad sekundär viktimisering. Med det menas den psykiska stress som uppstår när omgivningen reagerar på ett för brottsoffret negativt sätt. Brottsoffret känner sig kränkt på nytt. Den sekundära viktimiseringen kan uppstå i mötet med polisen och övriga rättsväsendet, socialtjänsten, hälso- och sjukvården, försäkringsbolag eller familj och vänner, som inte har kunskap och förståelse för hur sårbar en person kan vara efter ett övergrepp.

Posttraumatiskt stressyndrom

Då händelsen är överväldigande, upplevs som ett hot till eget eller närståendes liv och karakteriseras av svåra psykiska reaktioner

SEKUNDÄR VIKTIMISERING Den utsatta känner sig kränkt på nytt i kontakt med exempelvis polis, domstol, försäkringsbolag eller socialtjänst.

som inte avtar inom en månad kallas tillståndet *Posttraumatiskt stressyndrom*, PTSD (på engelska *posttraumatic stress disorder*).

Denna diagnos ställs efter bestämda kriterier, bland annat återkommande och påträngande minnesbilder av den traumatiska händelsen i vaket tillstånd eller i form av mardrömmar. Den drabbade försöker undvika allt som på något sätt påminner om traumat. Det kan leda till isolering från familj, vänner och arbetskamrater. Diagnosen innebär också förändringar i personens reaktivitet till hot och faror, som kan ta sig uttryck som koncentrations-svårigheter, sömnstörningar, överdriven vaksamhet, lättskrämdhet, irritation och omotiverade vredesutbrott.

Risken för att utveckla posttraumatiskt stressyndrom varierar från person till person. Flera faktorer påverkar såsom tidigare traumatiska upplevelser, grad av hot under händelsen, hur länge det pågått, kraften av upplevd dödsfara och tidigare psykiska problem. Faktorer som kan utgöra ett skydd mot att utveckla PTSD är trygg anknytning och goda uppväxtförhållanden. Det är också betydelsefullt att uppleva stöd efter det inträffade och att känna sig nöjd med sin egen insats under händelsen.

Kunskaperna om PTSD ökar och bra behandling växer fram. Brottsoffer som utvecklar PTSD behöver – och har rätt till – en kvalificerad terapeutisk behandling. Det gäller naturligtvis även andra följdtilstånd efter våld, exempelvis depression eller missbruk.

Blockering och annan inverkan på minnet

Vid kraftig stress och ångest påverkas vårt minne. Vissa detaljer kan den drabbade minnas med skärpa medan andra saker är helt borta, åtminstone till en början. Brottsoffer som upplevt något traumatiskt kan särskilt minnas sådant som rör det direkta hotet. En människa som får en pistol eller kniv riktad mot sig kan minnas vapnet i detalj, men hur gärningspersonen som höll i vapnet såg ut minns den brottsoffer kanske sämre. Andra brottsoffer kanske tydligt minns gärningspersonens ögon, men inte hur hen såg ut för övrigt.

Begreppet tunnelseende används ibland för att beskriva hur en människas uppmärksamhet kan förändras vid ett känslomässigt stresstillstånd. Medan detaljer som väcker starka känslor bearbetas mer kan annan information blockeras. Det händer att brottsdrabbade minns ytterligare detaljer när de fått mer distans till händelsen och den känslomässiga reaktionen avtagit. Ett brottsoffer kan således komma ihåg mer information från det traumatiska händelseförloppet efter en tid.

Behov av stöd efter brott

För återgång till ett normalt liv är det avgörande för brottsoffret att:

- få medmänsklig hjälp och stöd, trygghet och snabb hjälp vid akuta problem
- få tid och plats för att kunna berätta om sin situation, att få vara huvudperson i sin egen situation
- bli sedd, bli hörd, bli trodd
- få ändamålsenlig och löpande information
- ha en stödkontakt med som tror på den brottsutsatta och vill personen väl
- ha någon som hjälper och orienterar personen vidare till kontakter med olika stödinstanser
- bli behandlad med respekt av de olika stödinstanserna, av polisen och övriga rättsväsendet
- samhällets åtgärder är koordinerade och att samhällets olika tjänsteområden kan samarbeta.

Forskning visar att människor som drabbats av brott önskar bli väl omhändertagna och få konkret och praktiskt stöd. De vill bli kontaktade, få tydlig, regelbunden information och bli lugnade. De vill också bli behandlade som unika personer och behålla kontakten med samma stödperson utan att behöva byta.

Att samtala om

- Leta fram statistik över anmälda brott i ditt län från *www.bra.se*. Diskutera likheter och skillnader mellan Brås statistik och statistiken från er lokala brottsofferjour. Vad finns det för skillnader och vad kan skillnaderna bero på?
- Tror du att stödpersoner/vittnesstöd inom en brottsofferjour kan hantera känslor och reaktioner på ett bättre sätt om de själva drabbats av brott? Varför?
- Hur bör vi bemöta brottsutsatta för att undvika att de drabbas av en sekundär viktimisering? Vilka kan vara de vanligaste fallgroparna och hur undviker man dem?
- Tror du att personer som blir kallade som vittnen i tjänsten, exempelvis polis, väktare eller butikskontrollant, har bättre beredskap för att klara situationen i rätten? Varför?
- Hur bör vittnesstödet förhålla sig till vittnen som verkar anklaga eller lägga en del av ansvaret för brottet på brottsoffret?

Litteratur

- Brottsoffer från teori till praktik*, Magnus Lindgren m fl, Jure, 2001
- Brottsofferjourens statistik verksamhetsåret 2019*, Brottsofferjouren Sverige, 2020
- Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk*, FNs brottsofferdeklaration, www.brottsoffermyndigheten.se
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF*
- Kriminalstatistik 2019*, Brå, Sveriges officiella statistisk, 2019
- Kris och utveckling. Samt Katastrofpsykiatri och sena stressreaktioner*, Johan Cullberg, Natur & Kultur, 2006
- Krisstöd vid olyckor, katastrofer och svåra händelser: att stärka människors motståndskraft*, Sara Hedrenius, Sara Johansson, Natur & Kultur, 2013
- Nationella trygghetsundersökningen (NTU) 2019*, Brås Rapport 2019:11
- Trauma och tillfrisknande*, Judith Lewis Herman, Göteborgs Psykoterapi Institut, 2007
- PTSD. En handbok för dig som drabbas av psykisk traumatisering som barn eller vuxen*, Anna Gerge, Kristina Lander, Insidan Förlag, 2012

2

Brottsofferjourens verksamhet

Kapitel 2: Brottsofferjourenas verksamhet

Stödpersoner och vittnesstöd är medlemmar i en lokal brottsofferjour. Jouren har formen av en förening, som i sin tur är medlem i Brottsofferjouren Sverige.

Vissa föreningar har gått samman i regioner för samverkan kring exempelvis utbildning och information.

Genom demokratiska processer fattar Brottsofferjourens medlemmar beslut om vilken verksamhet organisationen ska ha och vilka värderingar som ligger till grund för arbetet.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Vad en brottsofferjour är och hur brottsofferjourenas organisation ser ut på lokal och nationell nivå.
- Vilka uppgifter och roller som finns inom en brottsofferjour.
- Hur det internationella samarbetet ser ut rörande det stödjande arbetet för brottsutsatta.

Det började på 1980-talet

Ett organiserat stöd till brottsoffer initierades via olika projekt i början av 1980-talet. I Malmö startade en försöksverksamhet med professionella personer. Den första ideella föreningsverksamheten som inriktades på stöd och hjälp till brottsoffer bildades i Södertälje 1984. Brottsofferjouren Sverige bildades 1988 och hette då *Brottsofferjourernas Riksförbund*.

Under slutet av 1980-talet och under 1990-talet markerade samhället på olika sätt att stöd till brottsoffer är viktigt, bland annat stärktes lagstiftningen till brottsoffrens fördel. 1994 inrättades *Brottsoffermyndigheten* som har fyra ansvarsområden:

- besluta om ersättning enligt brottsskadelagen
- kräva tillbaka eventuell utbetald brottsskadeersättning av gärningspersonen
- administrera *Brottsofferfonden*
- vara ett kunskapscentrum för brottsofferfrågor.

Samhällets markering av brottsoffers rättigheter stärkte arbetet inom Brottsofferjouren. Det bildades jourer i hela landet och under några år under 90-talet var uppbyggnaden mycket intensiv.

Vittnesstödsverksamhet startades av Brottsofferjouren

Försöksverksamhet med vittnesstöd inleddes vid brottsofferjouren i Växjö 1995. Idén var att vittnen skulle känna sig tryggare och få information om vad som förväntades av dem och hur en rättegång gick till. Försöksverksamheten föll väl ut. Åklagare och domare ansåg att rättegångsförhandlingarna blev bättre genom stödet som målsägande och vittnen fick.

År 2000 hade Brottsofferjouren Sverige ideellt lyckats bygga upp vittnesstödsverksamhet vid hälften av landets tingsrätter och några år senare fanns vittnesstöd vid samtliga domstolar i Sverige.

Organisationen idag

Med *Brottsofferjouren* menar vi hela organisationen, det vill säga alla lokala brottsofferjourer (föreningar) som är medlemmar i Brottsofferjouren Sverige tillsammans med förbundet själv. I början av 2020-talet var drygt 70 föreningar medlemmar i förbundet och verksamheten täcker nästan samtliga Sveriges kommuner. Högsta beslutande organ för Brottsofferjouren är

förbundsstämman som utgörs av ombud från lokala jourer. Förbundsstämman sammanträder vartannat år, beslutar om stadgeändringar och väljer ledamöter till förbundsstyrelsen som leder förbundets verksamhet.

Drottning Silvia är beskyddare av verksamheten.

Den lokala brottsofferjouren

Varje lokal brottsofferjour är en ideell förening som är partipolitiskt och religiöst obunden. Huvudmålet med verksamheten är att ge stöd, råd och information till brottsutsatta, anhöriga och vittnen. Verksamheten ska också genom olika informationsinsatser väcka opinion om brottsoffrens situation. Brottsofferjourerna ska dessutom medverka till brottsförebyggande åtgärder. Brottsofferjouren bör ha ett nära samarbete med polisen och övriga rättsväsendet, socialförvaltningen, hälso- och sjukvården och frivilligorganisationer. Det är viktigt att ha ett brett nätverk och kunna samarbeta med andra instanser för att kunna ge ett så bra stöd som möjligt till brottsutsatta.

Jourernas verksamhet regleras av värdegrunden, gemensamma föreningsstadgar och minimikrav för hur arbetet ska bedrivas som beslutats av förbundsstämman samt andra styrdokument och riktlinjer som utfärdats av förbundsstyrelsen.

Den lokala jourens verksamhet leds av föreningens styrelse, som utses på årsmötet och är ansvarig för verksamhet och budget. Styrelsen har också ett arbetsgivaransvar i de jourer där det finns anställda personer.

En brottsofferjour består utöver det av ett antal ideellt arbetande stödpersoner och vittnesstöd samt en eller flera personer som samordnar verksamheten. Stödpersonerna och vittnesstöden är noggrant utvalda och efter en särskild utbildning ger de stöd och hjälp åt brottsoffer, vittnen och deras anhöriga. I de jourer där det inte finns möjlighet att anställa en samordnare innehas denna funktion av en ideellt arbetande samordnare.

Den lokala jourens verksamhet finansieras i huvudsak av anslag från kommuner och från Brottsofferfonden.

Regionverksamhet

Lokala jourer har rätt att tillsammans med en eller flera andra jourer bilda regioner, länsföreningar eller andra sammanslutningar. Regionråden arbetar för att ge stöd till jourerna i regionen, stimulera utvecklingsarbete samt ser till att stödpersoner och vittnesstöd får möjlighet till vidareutbildning. I några län samarbetar jourerna mer informellt om exempelvis utbildningar.

Brottsofferjouren Sverige

Brottsofferjouren Sveriges verksamhet regleras av värdegrunden, förbundsstadgar samt av förbundsstyrelsens beslut och leds på tjänstemannanivå av förbundskansliets generalsekreterare. Förbundskansliet består av anställda tjänstemän inom olika specialområden vilka i praktiken genomför en stor del av förbundets verksamhet.

En viktig uppgift för förbundet är att stödja lokala brottsofferjourer i deras utveckling, bland annat genom administrativ service och information. Tidningen *Brottsoffer*, nyhetsbrev till lokala jourer, kommunikation via sociala medier och webbplatsen www.brottsofferjouren.se är exempel på förbundets informationskanaler. Förbundet driver den *Nationella telefonlinjen för brottsofferstöd*, 116 006. Andra uppgifter är att ta fram utbildningsmaterial och medverka till kompetensutveckling genom konferenser och temadagar. Jourerna kan även få hjälp med bland annat ansökningar av kommunbidrag och andra myndighetskontakter. Representanter från Brottsofferjouren Sverige besöker jourer när det efterfrågas och finns ett behov. För att pröva nya arbetssätt initierar förbundet också olika projekt.

Förbundet ansvarar för driften av det gemensamma ärendehanteringssystemet och sammanställning av statistik på både lokal och nationell nivå. Statistiken används för att sprida information om brottsofferjourernas verksamhet och är ett värdefullt redskap i arbetet med att påverka beslutsfattare på olika nivåer i det offentliga Sverige.

Genom utåtriktat påverkansarbete och dialog med myndigheter ska Brottsofferjouren Sverige verka för att brottsoffers behov tillgodoses och att samhället ökar sina insatser för att förebygga brott.

Roller och uppgifter inom jouren

Samordnare

Samordnaren är i regel anställd av jouren och har många skiftande arbetsuppgifter, uppgifter som dessutom kan variera jourerna emellan. Vanligast är att samordnaren rekryterar, utbildar och vägleder stödpersoner och vittnesstöd. Samordnaren tar emot förmedlade ärenden från polisen, ansvarar för jourens arbete i ärendehanteringssystemet och vägleder stödpersonerna i deras stödjande roll. Samordnarens arbetsuppgifter kan även innefatta att hänvisa svårt utsatta personer till professionell hjälp, samarbete med polis, socialtjänst och andra organisationer, ge service till föreningsstyrelsen samt arbeta med utåtriktad information.

En *ideell samordnare* har likvärdiga arbetsuppgifter med en anställd samordnare, men har sällan möjlighet att utföra ett lika omfattande arbete som den som är anställd. Av bland annat den anledningen har förbundsstämman beslutat att alla jurer bör ha anställda samordnare.

Samordnare och vittnesstödssamordnare – både anställda och ideellt arbetande – verkar på uppdrag av den lokala brottsofferjourens styrelse och rapporterar till styrelsen.

Vittnesstödssamordnare

Ofta har de lokala jourerna även en *vittnesstödssamordnare*. Arbetsuppgifterna är att rekrytera, utbildar och vägleda de ideella vittnesstöden samt hålla kontakt med domstolen och administrera jourens schema för när vittnesstöden finns vid domstolen.

Vittnesstödssamordnaren är ofta ideellt arbetande, men kan vara anställd av jouren.

Internationellt samarbete för brottsoffers rättigheter

År 1985 antogs *FNs Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk*. Där framhålls att brottsoffer ska behandlas med medkänsla och med respekt för sin värdighet. Det går att urskilja fyra huvudprinciper i deklARATIONEN:

- Tillgång till den egna processen och rättvis behandling.
- Ersättning från gärningspersonen.
- Ersättning från staten.
- Rätt till nödvändigt material samt medicinsk, psykisk och social hjälp av frivilliga eller offentliga organ.

Europakonventionen för skydd av mänskliga rättigheter är svensk lag sedan 1995, och tillämpas också i relation till brottsoffer. Konventionen innebär att stater är skyldiga att skydda brottsutsatta och personer som riskerar att utsättas för brott. Konventionen behandlar främst statens skyldigheter att skydda liv, skydd mot inhuman och degraderande behandling, skydd för frihet och personlig säkerhet, skydd för privatlivet och den personliga integriteten.

EU-parlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffrets rättigheter och för stöd till och skydd av dem (Brottsofferdirektivet). När Europeiska Unionen 2012 antog direktivet var det ett viktigt steg framåt för brottsoffrets rättigheter. Syftet är att säkerställa att brottsoffer får information, stöd och skydd och får medverka i straffrättsliga förfaranden. Brottsoffer ska erkännas och behandlas på ett respektfullt, hänsynsfullt, individuellt, professionellt och på ett sätt som inte är diskriminerande. Nära familjemedlemmar ska också räknas som brottsoffer.

När brottsoffret är ett barn ska medlemsstaterna säkerställa att barnets bästa kommer i främsta rummet och bedöms individuellt.

Rätten till information inkluderar bland annat rätt till tolkning och översättning. Rätten att delta i det straffrättsliga förfarandet innebär exempelvis rätt att delta i rättegångar, höras och lägga fram bevisning. Direktivet understryker att exempelvis barn och personer med funktionsnedsättning kan ha särskilda behov av stöd och skydd. Brottsoffer har enligt direktivet också rätt till kostnadsfri och konfidentiell hjälp från offentliga eller ideella stödverksamheter för brottsoffer. Direktivet säger vidare att utbildning av polis och domstolspersonal i att möta brottsoffer ska vara obligatorisk i medlemsländerna medan utbildning för domare, åklagare och advokater ska finnas tillgänglig.

Europeiskt samarbete

Den europeiska sammanslutningen *Victim Support Europe* grundades 1990 med syfte att underlätta utvecklingen av effektivt stöd för brottsoffer i Europa på ett enhetligt sätt. Organisationen vill också främja brottsoffers rättigheter i relation till brottmålsprocessen och till myndigheter i stort.

År 2020 ingick 58 organisationer i ett 30-tal länder i Europa liksom särskilt utvalda samarbetspartners i andra delar av världen i sammanslutningen. Årligen arrangeras en konferens samt ett årsmöte där gemensamma frågor behandlas. Föreningen har exempelvis antagit uttalanden om brottsoffrens juridiska rättigheter i brottmålsprocessen, sociala rättigheter för brottsoffer, brottsoffrets ställning i en medlingsprocess och brottsoffrets rätt till brottsofferstödande verksamhet av god kvalitet. Brottsofferjouren Sverige samverkar med övriga länders brottsstödande verksamheter inom Victim Support Europe när det gäller europeisk lagstiftning och direktiv, säkerhetsfrågor och terrorism men även kring metodutveckling och erfarenhetsutbyte.

Nordiskt samarbete

På initiativ av Brottsofferjouren Sverige bildades hösten 1996 *Nordiska brottsofferrådet*, med representanter från Finland, Norge, Danmark och Sverige. Det ska vara ett nätverk för erfarenhetsutbyte, metodutveckling, utbildning och stimulans av forskning inom Norden samt för övriga gemensamma angelägenheter. Rådet har kontakt vid behov och sammanträder åtminstone en gång per år i något av medlemsländerna.

Brottsoffermyndigheten

Brottsoffermyndigheten inrättades 1994 och dess övergripande mål är att främja brottsoffers rättigheter, intressen och behov. Myndigheten finns i Umeå och har rikstäckande ansvar för fyra områden: Brotts-skadeersättning, Brottsofferfonden, sprida kunskap och information på brottsofferområdet samt kräva tillbaka eventuellt utbetald brotts-skadeersättning av gärningspersonen.

Brottsofferfonden

Brottsoffermyndigheten ansvarar för administration av Brottsofferfonden. Fonden är uppbyggd av pengar som till största delen kommer från den summa som alla måste betala som döms för brott med fängelse i straffskalan.

Den som avtjänar ett straff med en elektronisk fotboja betalar också en avgift till Brottsofferfonden.

Från fonden går det att ansöka om medel till verksamhet och forskning som rör brottsoffer. Brottsofferjouren Sveriges verksamhetsbidrag liksom delar av de lokala jourernas verksamhetsbidrag och vittnesstödsbidraget är anslag från Brottsofferfonden. Det går även att ansöka om medel för olika projekt inom området. Fördelningen av medel från Brottsofferfonden sker två gånger per år.

Kunskapscentrum

Brottsoffermyndigheten samlar och sprider information och forskningsresultat för bättre bemötande och behandling av brottsoffer. Det sker bland annat genom informationsmaterial till andra myndigheter, ideella organisationer och till brottsoffer. Myndigheten arrangerar också vidareutbildningar och seminarier för att sprida forskningsresultat och praktiska erfarenheter av brottsofferarbete.

Vittnesstöd

2001 fick Brottsoffermyndigheten regeringens uppdrag att, tillsammans med *Domstolsverket*, medverka till att vittnesstödsverksamhet inrättades där det då saknades. Det fastslogs att verksamheten skulle bedrivas på ideell basis, varför uppbyggnaden av verksamheten skulle ske i samråd med Brottsofferjouren Sverige. Idag finns det vittnesstödsverksamhet vid landets samtliga tingsrätter och hovrätter. Brottsoffermyndigheten har fortsättningsvis, tillsammans med *Domstolsverket* och i nära samarbete med Brottsofferjouren Sverige, det övergripande ansvaret för vittnesstödsverksamheten och ska verka för att rekrytering och utbildning genomförs.

Myndigheten ansvarar också för att verksamheten kvalitetssäkras.

Vid några av domstolarna bedrivs vittnesstödsverksamheter av Brottsoffermyndigheten eller av andra ideella föreningar än Brottsofferjouren Sverige.

Brottsoffermyndigheten bjuder varje år in landets vittnesstöds-samordnare till en temadag.

Att samtala om

- Vad är skillnaden mellan en brottsoffer-samordnare respektive en vittnesstöds-samordnare?
- Hur kan brottsofferjourerna vara ett komplement och alternativ till andra myndigheter och organisationers verksamhet?
- Vilka fördelar kan offentliga stödinstitutioner ha av att samarbeta med en brottsofferjour? Vilka fördelar ger detta samarbete för brottsofferjouren?
- Vilka fördelar kan man få genom internationellt samarbete inom brottsofferområdet?

Litteratur

*Stadgar för Brottsofferjouren
Sverige*

Stadgar för lokala brottsofferjourer

*Minimikrav för lokala
brottsofferjourer*

Värdegrund för Brottsofferjouren

*Föreningshandbok för brottsoffer-
jourer, Brottsofferjouren
Sverige, 2006*

Webbplatser

www.brottsofferjouren.se

www.brottsoffermyndigheten.se

www.victimsupporteurope.eu

3

Vara stödperson och vittnesstöd

Kapitel 3: Vara stödperson och vittnesstöd

Att vara stödperson eller vittnesstöd är en viktig och värdefull uppgift inom en brottsofferjour. Arbetet kräver kunskap, självkännedom och förmåga till empati.

När du arbetar med människor är det viktigt att fundera över vilken människosyn du har. Med människosyn menas hur du ser på och bemöter dina medmänniskor. Människosynen grundas på attityder och värderingar. En positiv människosyn innebär att visa hänsyn och respekt för andra.

Att vara stödperson eller vittnesstöd inom Brottsofferjouren innebär att vara medmänniska, att våga se och bekräfta den du möter. Du är inte en myndighetsperson. Brottsoffer, vittnen och anhöriga behöver någon som har tid, inger trygghet och som kan förmedla information.

Många stödsökande värdesätter att inga journaler förs vid dessa kontakter.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Vilken värdegrund Brottsofferjouren har och hur denna återspeglas i det dagliga arbetet.
- Hur du blir stödperson/vittnesstöd och vilka andra uppgifter det finns inom jouren.
- Hur det praktiska arbetet kan te sig för stödperson/vittnesstöd och hur kontakten mellan dem och de hjälpsökande kan se ut.

Värdegrund för Brottsofferjouren

Alla som arbetar eller är ideellt engagerade inom en brottsofferjour måste dela Brottsofferjourens värderingar och de målsättningar som beskrivs i förbundets styrdokument. Grunden för arbetet är de mänskliga rättigheterna som gäller var och en, oavsett kön eller könsidentitet, hudfärg, etniskt ursprung, socialt ursprung eller position, genetiska markörer, språk, religion eller annat trosuppfattning, politisk uppfattning eller annan åsikt, minoritetsgruppstillhörighet, ekonomisk ställning, funktionsnedsättning, ålder eller sexuell läggning. Vi inom Brottsofferjouren värnar om alla människors lika värde och rättigheter.

Värdegrunden

Förbundsstämman 2019 fattade beslut om *Värdegrund för Brottsofferjouren*. Det är en vägledning i hur alla aktiva ska bemöta andra människor. Ledorden *empatisk, engagerad, trovärdig* och *ansvarskännande* ska känneteckna förhållningssättet vid stödsamtal. Ledorden ska också avspeglas i uppträdandet mot kollegor inom jouren och vid externa uppdrag för Brottsofferjourens räkning.

Empatisk

Vi bekräftar den stödsökandes upplevelse utan att ta ställning i sakfrågor genom att

- respektera olikheter
- lyssna aktivt
- vara inkännande

Engagerad

Vi drivs av en vilja att hjälpa stödsökande att hantera sin situation utan att överta ansvar från den utsatta personen genom att

- ge information, praktiska råd och stöd
- erbjuda en lugn och trygg samtalsmiljö
- vara intresserad av utvecklingen i det lokala samhället och omvärlden i övrigt

Trovärdig

Vi förmedlar stöd och information utifrån den stödsökandes situation utan att låta våra egna behov och intressen styra genom att

- använda vår erfarenhet och kunskap
- så långt som möjligt sätta oss in i den stödsökandes upplevelse
- respektera den stödsökandes integritet

Ansvarskännande

Vi tar ansvar för att göra det vi lovat och det ligger inom vårt uppdrag och den egna förmågan genom att

- ha god självkännedom
- vid behov hänvisa stödsökande till andra inom den egna organisationen eller till någon annan ideell organisation
- Vid behov hänvisa stödsökande, exempelvis till socialtjänsten, hälso- och sjukvården eller juridisk expertis

Övriga policyers, riktlinjer och rutiner

Stödarbetet är utöver värdegrunden reglerat av andra styrdokument – policyers och riktlinjer – som antagits av förbundsstyrelsen, eller rutiner för det praktiska arbetet utfärdade av förbundskansliet eller ibland av den lokala jouren. Arbetet med att utveckla styrdokument är något som pågår kontinuerligt – aktuella versioner finns på Brottsofferjourens intranät för jourarbetare.

Vissa har större betydelse för stödjare att känna till och efterleva, därav de styrdokument som gäller stödpersonernas och vittnesstödens arbete, hanteringen av stödsökandens personuppgifter, arbetet i ärendehanteringssystemet, riktlinjer för orosanmälan och lokala säkerhetsrutiner för jouren.

Styrelsen i jouren ansvarar för att verksamheten bedrivs i linje med de gemensamma styrdokument som finns.

Vad krävs av en stödjure?

Du som är medlem i en brottsofferjour och är villig att verka efter Brottsofferjurens grundprinciper kan bli stödperson eller vittnesstöd. Det finns dock några grundkrav för att du ska kunna fungera i rollen som stödjure: Du ska vara över 18 år, ha en positiv människosyn, personlig mognad, vara psykiskt stabil och ha förmåga till medkänsla. Du ska också vara en god lyssnare och kunna avsätta den tid som behövs samt inneha grundläggande datorkunskaper. Det fordrar dessutom en medvetenhet om den speciella relation som trots den medmänskliga basen inte är ett jämbördigt förhållande. Den som får hjälp är i vissa avseenden beroende av den som ger hjälp.

Stödpersoner och vittnesstöd behöver också sakkunskap om bland annat brottsofferstöd. Den kunskapen får du till stor del genom jourernas grundutbildning och genom vidareutbildning av olika slag.

Personlig kompetens

Den personliga kompetensen är det viktigaste redskapet när man arbetar med människor. Kompetensen utvecklas av vad du har med dig i bagaget, alltså dina medfödda talanger och egenskaper samt kunskaper och färdigheter som du senare har förvärvat.

Självkännedom Kunskap om de egna normerna och fördomarna hör till de viktigaste förutsättningarna för att förstå andras reaktioner. Det är alltså viktigt att stödpersoner och vittnesstöd har god självkännedom och känner till både sina styrkor och svagheter. För att kunna sätta sig in i en annan människas situation krävs empati.

Empati kan översättas med inkännande. Det handlar om en strävan att förstå någon utöver ren sympati. Att känna sympati är att ha medlidande med och tycka synd om, att identifiera sig med offret. I empatin ligger en klar uppfattning om skillnaden mellan den egna personen och den andra. Det kan liknas med att den sympatiskt inställda går vid offrets sida medan en person som är empatisk går en halv meter bakom. Det är alltså brottsoffret som får finna vägen, men hen har hela tiden en ledsagare som ger trygghet och hjälper vidare.

Så blir du stödperson/vittnesstöd

Någon från den lokala jourens styrelse har tillsammans med jourens samordnare ett första samtal med dig som är intresserad av att bli stödperson eller vittnesstöd.

Kanske har du fyllt i en intresseanmälan som används som underlag i samtalet. Du får information om vad arbetet innebär och får samtala om din bakgrund, dina erfarenheter och om din drivkraft att bli stödperson eller vittnesstöd.

Drivkraften kan vara att få kontakt med människor, att få kunskaper, att få träffa andra personer med samma intresse, att vara en i en grupp eller få kollegor. Det kan också vara att få en identitet som innebär att få känna sig god och att göra en viktig samhällsinsats. Vad som känns viktigast varierar från person till person.

Grundutbildning

Alla måste genomgå den grundutbildning om minst 30 studietimmar som ofta är gemensam för stödpersoner och vittnesstöd. I utbildningen ingår också att göra praktik och få introduktion. Det innebär att du får ta del av de rutiner som gäller för ditt arbete på jouren. Det kan handla om jourscheman, hur du för in statistik och uppgifter kring de brottsärenden du har i ärendehanteringssystemet och hur du presenterar dig vid telefonsamtal eller i kontakt med vittnen och målsägande. Under introduktionen prövar du också dina första egna stödkontakter eller första pass som vittnesstöd i tingsrätten. Flera jourer har valt att ge varje blivande stödjare en mentor i form av en mer erfaren medarbetare. Mentorn kan successivt slussa dig in i arbetet och finnas tillgänglig för rådfrågning.

Innan en blivande stödjare kan ta del av känslig information om brottsutsatta, anhöriga och vittnen ska ett tystnadslöfte undertecknas. Tystnadslöftets lydelse är gemensamt för alla jourer och innebär att du förpliktar dig att följa gemensamma styrdokument och inte dela information om stödsökande utanför Brottsofferjouren.

Godkänd av styrelsen

Efter grundutbildningen, som kan ske i studiecirkel eller i föreläsningsform kompletterad med samtal i mindre grupper, kommer jourens styrelse att tillsammans med den utbildningsansvarige att diskutera lämplighet och avgöra vilka som bör godkännas som stödjare. I samband med detta ska också den som vill bli stödjare uppvisa utdrag ur belastningsregistret. För att bli godkänd finns också krav på viss närvaro och omfattning av praktiken. Kontrollera med din lokala samordnare vad som gäller för er jour.

Stödpersons- och vittnesstödsbevis

Efter genomgången grundutbildning, genomförd praktik och styrelsebeslut om godkännande får du diplom och ett stödpersons/vittnesstödsbevis. Bevis och diplom utfärdas av förbundskansliet på begäran av jouren. Om något inträffar som påverkar dina möjligheter att vara stödjare på ett negativt sätt kan den lokala styrelsen frånta dig rätten att vara stödperson eller vittnesstöd. Exempelvis om tystnadslöftet bryts eller du visar dig olämplig på annat sätt.

Erfarenhet kan både hjälpa och stjälpa

Människor som själva har upplevt en kris av något slag kan ha en större förståelse för andra människor i kris.

Men för att hjälpa andra är det nödvändigt att du har bearbetat dina egna upplevelser. Annars finns risken att du lever dig in i brottsoffrets situation för mycket för att kunna hjälpa och att du istället överför dina egna känslor. En förutsättning för att vara en bra stödjare är att du arbetat så mycket med dig själv att du vet att det finns många lösningar på ett problem och att ens egen lösning inte alltid passar för andra. Det kan vara problematiskt för en stödjare som haft samma problem som brottsoffret att få en rimlig balans mellan närhet och distans.

Andra uppgifter inom jouren

Det kanske visar sig att du inte har så mycket tid som du trodde att avsätta till arbetet som stödperson. Kanske vill du ändå göra något för brottsutsatta genom ditt engagemang i jouren. För dem som inte blir godkända kanske det inte var lämpligt just då. Under utbildningen kanske du kom underfund med att den egna krisen trots allt inte var bearbetad eller att uppdraget var något annat än det du förväntade dig. Alla kanske inte är lämpliga att ge direkt stöd till brottsoffer. Det kan också vara så att stödpersoner eller vittnesstöd behöver en paus från just de uppgifterna men ändå inte vill släppa sitt engagemang i jouren. De kan då bidra på annat sätt. Det finns ofta andra uppgifter inom den lokala brottsofferjouren som du istället kan ägna dig åt, exempelvis styrelsearbete, informationsverksamhet som nyhetsbrev, marknadsföring och skolbesök eller hjälpa till tekniskt med telefoner och datorer.

Tystnadslöfte

För att skapa en dialog med brottsoffret, vittnet eller den anhörige baserat på förtroende är det viktigt att stödsökanden kan vara trygga i att det som sägs under samtalet inte förs vidare till obehöriga.

Sekretesslagen gäller bara myndigheter. Inom Brottsofferjouren skriver stödpersoner, vittnesstöd, förtroendevalda och personal istället under ett skriftligt tystnadslöfte som är personligt bindande. Du lovar att aldrig föra vidare information om stödsökandens personliga förhållanden till obehöriga. Innebörden av löftet är att det är förbjudet att föra vidare information utanför Brottsofferjouren. Inom Brottsofferjouren får du – och ska du – dela med dig av information som behövs för ärendets hantering och administration, statistikuppgifter och information som behövs för samråd och handledning kring den drabbades stödbehov.

Ett tystnadslöfte är inte juridiskt bindande, men inom brottsofferjourerna ser vi strikt på löftet. Skulle tystnadslöftet brytas kommer du inte längre att få fortsätta som stödperson eller vittnesstöd.

Stödpersonens arbetsuppgifter

En stödpersons uppgift är att ta kontakt med stödsökanden och informera om vad Brottsofferjouren kan hjälpa till med och samtidigt undersöka vilka behov av hjälp stödsökanden har.

Utifrån det kan det bli aktuellt med:

- Stödsamtal, att lyssna och bekräfta stödsökandes berättelse.
- Information om rättsprocessen och vad olika myndigheters roll i den är samt vad stödsökande som målsägande, vittne eller anhörig har för rättigheter.
- Följa med som stöd vid polisanmälan, förhör och rättegång.
- Information om möjligheter till ekonomisk ersättning och hur ansökan går till.
- Praktisk hjälp, exempelvis fylla i blanketter, överklaga beslut samt stöd vid myndighetskontakter.
- Vid behov hänvisa till andra aktörer som stödsökande kan behöva kontakt med. Till exempel socialtjänst, sjukvård, psykologisk eller juridisk rådgivning.

Stödpersonen är också ansvarig för att följa upp och hålla kontakt med stödsökanden så länge det finns behov av brottsofferjourens hjälp.

Dessutom förväntas stödpersonerna i samråd med samordnaren på jouren arbeta i det gemensamma ärendehanteringssystemet där vi för anteckningar, noterar statistikuppgifter och registrerar mängden kontakter och vidtagna stödåtgärder.

Viktigt att lyssna

En viktig uppgift är att ge medmänskligt stöd och att samtala och lyssna. Att få tala om det som skett och kunna sätta ord på sina känslor kan ha stor betydelse. Det är viktigt att få bekräftat att ens känslor och reaktioner är naturliga i en sådan situation. Dock är det viktigt att komma ihåg att Brottsofferjouren ger medmänskligt stöd, inte behandling.

Hjälp med praktiska göromål

Idag lever vi i ett föränderligt samhälle som ställer stora krav på alla medborgare. För många brottsoffer är detta ännu tyngre att bära eftersom de är i en utsatt situation. Brottsoffer behöver många gånger hjälp med att ta kontakt med eller fylla i blanketter riktade till olika instanser som sociala myndigheter, hälso- och

sjukvård, försäkringskassa, kronofogdemyndighet, försäkringsbolag, tingsrätt, Brottsoffermyndigheten och dylikt. I vissa fall ger det en större tyngd om brottsoffret har med sig en stödperson från Brottsofferjouren, en företrädare från en organisation.

Stöd vid rättegång

Om det blir aktuellt med en rättegång innebär det för de flesta människor en situation som de inte har upplevt tidigare. En viktig roll för Brottsofferjourens stödpersoner är att förbereda brottsoffret inför rättegången genom att förklara vad som ska hända, vad olika företrädare inom rättsprocessen har för roll och eventuellt följa med på studiebesök till en tingsrätt före den egna rättegången. Stödpersoner kan också följa med och vara ett medmänskligt stöd under och efter huvudförhandlingen.

Hur stödsökande når Brottsofferjouren

Förmedling från polisen

När brottsoffret gör polisanmälan har polisen skyldighet att informera om vilken stödverksamhet som finns på orten, bland annat om Brottsofferjouren. Polisen bör också dela ut en folder med kortfattad information riktad till brottsoffer kompletterad med lokal information från Brottsofferjouren. Polisen har möjlighet att förmedla personuppgifter och uppgifter om brottet direkt till Brottsofferjouren eller annan stödorganisation om brottsoffret tackar ja till det. De uppgifter som förmedlas till Brottsofferjouren den här vägen är begränsade och innehåller aldrig uppgifter om gärningspersonen.

Under senare år har brottsofferfrågor uppmärksammats allt mer inom polisen och i alla polisområden har polisen brottsoffer- och personsäkerhetshandläggare som förkortas BOPS. De är Brottsofferjourens naturliga kontaktpersoner när det gäller stödsökande.

Många människor som utsatts för brott har svårt att ta ställning till om de behöver kontakt med en brottsofferjour redan vid polisanmälan. Personen kanske befinner sig i chocktillstånd och kan inte ta till sig det som sägs. Hen kan behöva få informationen vid flera tillfällen och förhørsledare och förundersökningsledare har därför också en viktig uppgift i att förmedla kontakt med en brottsofferjour.

Information i kallelsen till rättegång

Många frågor uppkommer först när brottsoffret tagit emot kallelsen till rättegången. I kallelsen ska det finnas information om att målsägande och vittnen har tillgång till vittnesstöd vid domstolen. Det är föredömligt om det i kallelsen också finns kontaktuppgifter till vittnesstödsverksamheten och information om möjligheten till stöd inför och under huvudförhandlingen. Det kan många gånger vara en trygghet både för brottsoffer (målsägande) och vittnen att få information om hur en huvudförhandling går till och all formalia som ingår i en rättegång.

Nationell telefoncentral – 116 006

Brottsofferjourernas *Telefoncentral* finns till för att göra det lättare för de stödsökande att komma i kontakt med en brottsofferjour.

Där svarar erfarna personer som kan lyssna på akuta problem, ge råd, svara på frågor och förmedla kontakt med den lokala jouren.

Lokala jourer som inte har en bemannad telefontid på minst fyra timmar på vardagar ska enligt minimikraven koppla sin telefon till Telefoncentralen. För någon som nyligen har blivit utsatt för ett brott, kanske av grovt integritetskränkande karaktär, kan det kännas otryggt att hänvisas till att lämna ett meddelande på en telefonsvarare – därför finns möjligheten att låta Telefoncentralen svara i den lokala jourens telefon och därefter lägga in ärendet och meddela juren att personen sökt dem.

Sjukvård

Många brottsoffer kommer till sjukhusens akutmottagningar eller till vårdcentralen där personal kan informera om Brottsofferjouren.

Lokala jourer rekommenderas därför att regelbundet se till att det finns informationsmaterial om verksamheten hos lokala akutmottagningar, vårdcentraler och andra vårdinrättningar.

Internet

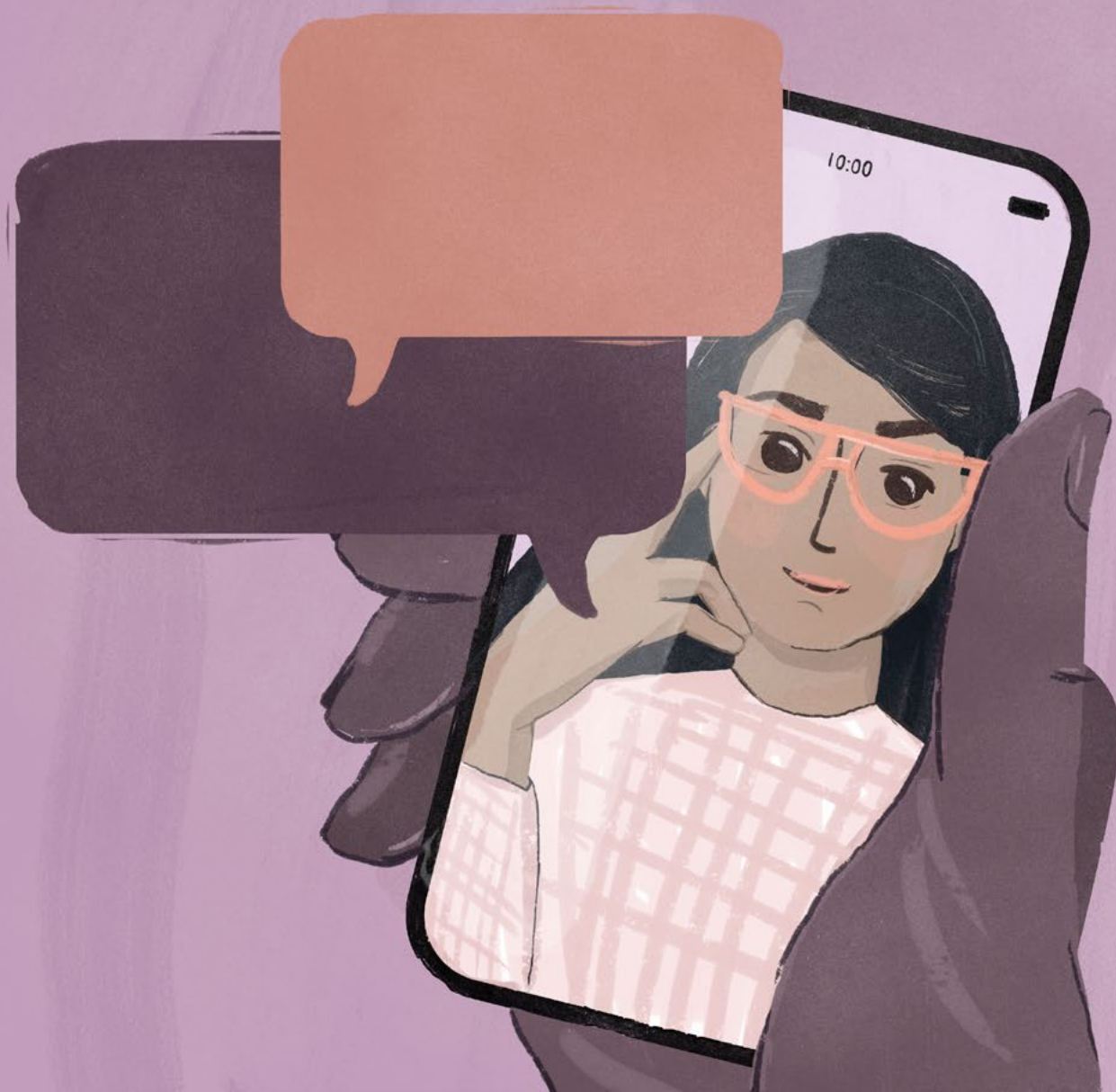
Många människor får kontakt med Brottsofferjouren genom att söka information på internet eller via sociala medier. På Brottsofferjouren Sveriges webbplats (www.brottsofferjouren.se) finns information som riktar sig till brottsutsatta. Det är webbplatsens mest välbesökta sidor. Där kan brottsutsatta, anhöriga eller vittnen också få kontaktuppgifter till sin lokala jour. Flera jourer har också egna webbplatser och egna sociala medieplattformar.

Andra sätt för Brottsofferjouren att synas

Många människor hör talas om Brottsofferjouren för första gången när de polisanmäler ett brott. Men en stor andel av de som utsätts för brott vänder sig inte till polisen. De får kanske inte kännedom om Brottsofferjouren och blir därmed utan jurens stöd. Därför är det viktigt att jourerna blir mer kända hos allmänheten.

Ett sätt är att skapa nätverk. Kontaktkort och informationsfoldrar kan placeras ut på platser som brottsoffer besöker. Tidningen *Brottsoffer* kan skickas till ortens nyckelpersoner. Ett annat sätt att nå ut är genom ökat samarbete med det övriga civilsamhället lokalt. Länsstyrelsernas nätverk är exempel på bra samverkansnätverk liksom olika nätverk för brottsförebyggande arbete.

Både Brottsofferjouren Sverige och de lokala jourerna arbetar enträget med detta. Tidningsartiklar som beskriver Brottsofferjorens verksamhet, pluggannonser i lokalpressen och deltagande i evenemang är olika sätt att sprida information om Brottsofferjouren.

Nå särskilt utsatta grupper

Det finns en rad grupper av brottsoffer som är särskilt utsatta och sårbara – barn och unga, äldre, personer med funktionsnedsättning, personer som inte har svenska som modersmål med flera. För att utsatta personer från dessa grupper ska känna till att Brottsofferjouren finns för dem behövs riktad information.

Vill ni exempelvis nå unga brottsoffer bör ni söka kontakt på de platser där unga befinner sig – skolor, fritidslokaler eller på ungdomsmottagningen. Samma princip gäller även för de andra grupperna. När en brottsofferjour och dess verksamhet blir mer känd på orten brukar fler och fler brottsoffer ta direkt kontakt med jouren.

VAR FÖRSIKTIG När en person utsatts för misshandel av den partner hen lever med är det viktigt att jouren är mycket noga med hur man tar kontakt. Det kan innebära en stor fara om gärningspersonen får reda på att någon utomstående känner till misshandeln. Om den våldsutsatta personen har arbete kan det lämpligaste vara att kontakta vederbörande där.

När Brottsofferjouren tar kontakt

Samordnaren eller stödpersonen tar kontakt med brottsoffret via telefonsamtal, sms eller e-post.

Telefonkontakt vanligast

Brottsofferjourens kontakter med brottsoffer sker till största delen genom telefonkontakt. Som nybliven stödperson är det viktigt att introduceras av en erfaren medarbetare. Samordnaren bör välja ut lämpliga ärenden så att svårighetsgraden anpassas efter den personliga kompetensen. Med tiden får du som stödperson erfarenheter som ökar dina möjligheter att ge stöd.

Det är viktigt att alltid fråga den brottsutsatta personen om hen kan prata ostört eller om det är ett olämpligt tillfälle. Det är inte alltid det framgår klart och tydligt redan i början av en kontakt om brottsoffret är utsatt för våld i nära relation eller hedersrelaterat våld och förtryck. Visar det sig att gärningspersonen befinner sig med brottsoffret kan hen vara utsatt för livsfara om gärningspersonen förstår att brottsoffret sökt hjälp för sin situation.

Likaså kan det innebära fara för brottsoffret om Brottsofferjourens stödperson eller samordnare presenterar sig och organisationen för någon annan som svarar i telefonen än den brottsutsatta. Därför efterfrågas alltid brottsoffret med namn innan en presentation av namn, organisation och ärende sker. Detta för att säkerställa att det verkligen är brottsoffret som svarar.

SMS

Den brottsutsatta och Brottsofferjouren kan ha SMS-kontakt för att lämna kortare meddelanden till varandra, exempelvis för att boka tid för möten. En del stödsökanden vill att all kontakt sker via SMS och då anpassar sig jouren efter det. Brottsofferjouren kan också skicka kort information om vad vi erbjuder för stöd om det inte finns någon stödperson som kan ringa på ärendet direkt. Utvärderingar av det stöd som den brottsutsatta fått kan också komma att skickas via SMS. Här är det också viktigt av säkerhetsskäl att säkerställa om brottsoffret är utsatt för våld i nära relation eller hedersrelaterat våld och förtryck. I dessa fall finns det då en risk att gärningspersonen kan se meddelandena och det måste noteras/markeras i ärendehanteringssystemet om det går bra att skicka SMS.

E-post

En del brottsutsatta personer är mer bekväma med att uttrycka sig skriftligen och ta kontakt via e-post. Då är det vanligast att vi svarar på samma sätt oavsett om det gäller att ge stöd eller avtala en tid för ett möte eller en telefonkontakt. Även här är det viktigt att säkerställa att brottsoffret inte är utsatt för våld i nära relation eller hedersrelaterat våld och förtryck samt lever med gärningspersonen. Precis som vid SMS-kontakt med dessa stödsökande ska dessa omständigheter noteras i ärendehanteringssystemet och innan ytterligare kontakt tas ska det säkerställas att gärningspersonen inte har tillgång till denna korrespondens.

Sista utvägen – kontakt via brev

Att sända brev till en stödsökande ska betraktas som den absolut sista utvägen och ska i möjligaste mån undvikas. Brevet riktar sig direkt till den brottsutsatta och ska endast användas när upprepade försök har gjorts att nå den brottsutsatta via telefon eller då telefonnummer saknas. Brev får av säkerhetsskäl **absolut inte** skickas till brottsoffret vid misstanke om våld i nära relation eller vid hedersrelaterat våld och förtryck.

I brevet beskrivs Brottsofferjourens verksamhet och varifrån jouren har fått uppgifterna om brottet. Där står också att stödpersonerna är bundna av ett etiskt tystnadslöfte, jourens kontaktuppgifter samt att en stödperson kommer att ringa upp när brevet antas ha kommit fram.

Personligt möte

Personliga möten ska erbjudas den som önskar det. Ur en säkerhetsaspekt är det viktigt att stödjaren och stödsökanden har haft telefonkontakt innan mötet och att ni inte ses ensamma. Mötet hålls lämpligen i jourens lokaler. Det är viktigt att ni får vara i fred och inte störs av andra personer eller av telefoner och att tillräckligt med tid är avsatt för mötet. Det får inte upplevas som stressande för den stödsökande.

Hur ni sitter har också betydelse. Om du exempelvis sitter i kostym bakom ett skrivbord ger det en känsla av distans och auktoritet. Ibland kanske det känns bättre att träffas på en neutral plats och ta en fika eller gå på en promenad.

Hembesök

Hembesök hos brottsoffer är sällsynta. Det bör endast ske om brottsoffret uttryckligen önskar det och då ska två stödpersoner gå tillsammans. Man ska inte utsätta sig för risker. Du vet aldrig vad du möter vid ett hembesök – du kan utsättas för våld eller bli beskylld för saker som du inte är skyldig till. Ibland kan det vara svårt för en person att förflytta sig, exempelvis för personer som är äldre eller har en funktionsnedsättning. Då kan det naturligtvis vara lämpligare med hembesök. Rådgör alltid med din samordnare.

Stödperson i rättsprocessen

Du har som stödperson en viktig uppgift i att informera om de olika rättigheter brottsoffer har. Många människor som utsatts för brott har svårt att ta till sig information i det första skedet och behöver få informationen mer än en gång. Du kan också berätta vad brottsoffret själv kan begära för information och vart hen kan vända sig.

En bra förberedelse inför en rättegång är att gå igenom brotts-händelsen. Uppmana brottsoffret att spara polisanmälan och gärna göra anteckningar eftersom det kan ta tid innan det blir någon rättegång. En egen dokumentation tillsammans med polisanmälan gör det lättare att minnas händelsen. Att kunna redogöra på ett förtroendeingivande sätt leder ofta till en ökad självkänsla. Det kan finnas behov av information och stöd för att begära målsägande-biträde eller kontaktförbud.

Mental förberedelse

En rättegång kan upplevas som skrämmande och den brottsutsatta kan vara orolig och nervös. Du är som stödperson viktig för att förbereda den stödsökande på vad som ska hända.

Du kan visa hur det ser ut i en rättssal. Ni kan gå dit tillsammans innan det är dags eller visa hur en rättssal ser ut digitalt. Tala om var de olika parterna sitter och hur själva rättegången går till. Det är viktigt med information om vad de olika parterna har för roller. Många brottsoffer uppfattar exempelvis åklagaren som ”sin” representant i processen, som en egen advokat. Dock är åklagaren representant för staten och har objektivitetsplikt. Information om det gör att målsägande undviker missuppfattningar och onödig besvikelse.

Berätta att

- Det kan komma att ställas svåra och eventuellt intima frågor för att få fram bevis. Det är vanligt att känna sig anklagad och försvararens frågor kan upplevas som kränkande.
- Man endast får yttra sig när man blir tilltalad.
- Det som regel inte är tillåtet att ha med sig anteckningar att läsa innantill från vid förhör i domstolen.

Tänk på att

- Det är viktigt att du som stödperson inte påverkar vad brottsoffret ska säga under rättegången. Du ska vara väldigt försiktig med egna värderingar och inte försöka ge juridiska expertråd.

EN VANLIG UPPGIFT för stödpersoner är att informera om vad åklagarens eller polisens beslut om förundersökning och åtal innebär (se kapitlet *Rättsprocessen*). Det är vanligt att brottsoffret får bristfällig information om målsägandebiträde. Fråga därför om detta tidigt i kontakten.

Eget väntrum

Många brottsoffer och vittnen kan bli upprörda när de upptäcker att de ska sitta i samma väntrum som gärningspersonen. Om den brottsutsatta är rädd för att träffa den åtalade kan du hjälpa till med att ordna så att brottsoffret får sitta i ett annat rum. Du kan vara med hela tiden så att hen känner sig trygg. Ofta har vittnesstödsverksamheten vid landets olika tingsrätter tillgång till ett eget rum där brottsoffer och vittnen kan vänta inför förhandlingen.

Stöd efter rättegången

För många brottsoffer känns det skönt att ha någon att tala med efter huvudförhandlingen. Ni kan tillsammans samtala om brottsoffrets känslor och reaktioner och bekräfta vad som egentligen sades.

Även om brottsoffret har målsägandebiträde kan den brottsutsatta vilja att du följer med som stödperson. Du har kanske varit med under en längre tid och kan ge stöd och hjälp både före, under och efter rättegången. Det går utmärkt att ha båda dessa stödinsatser då de kompletterar varandra.

Informera om ersättning

Att bistå med hjälp kring ersättningar kan vara en komplicerad process och om du inte har en gedigen kompetens själv är det bäst att överlämna svårare ärenden till någon på din jour som har lång erfarenhet i frågan. Om du är osäker kan du alltid vända dig till din samordnare för stöd och hjälp.

Försäkringar

Brottsoffer behöver ofta information om olika försäkringar som kan ge ersättning. Uppmana den brottsutsatta att undersöka vilka försäkringar hen har. Många tänker inte på de kollektiva försäkringar de är anslutna till exempelvis genom sitt arbete. Du kan också informera om möjligheterna till omprövning om brottsoffret inte är nöjd med försäkringsbolagets beslut. Det gör de via brev eller e-post och viktigt är att ansökan innehåller en motivering till varför det tidigare beslutet var felaktigt.

Skadestånd

Kronofogdemyndigheten skickar ett brev med förfrågan om brottsoffret vill ha hjälp att driva in det utdömda skadeståndet om den dömde inte kan eller vill betala. Kronofogden kan endast vara behjälplig om domen inte längre kan överklagas, det vill säga när domen vunnit laga kraft. Du som stödperson kan uppmana brottsoffret att svara ja på denna förfrågan för annars kan den brottsutsatta själv bli tvungen att försöka få in skadeståndet från gärningspersonen. Brottsoffret ska fylla i blanketten *Ansökan om verkställighet (skadestånd på grund av brott)* och lämna in den till kronofogdemyndigheten. Det kostar ingenting att ansöka.

Ersättning från Brottsoffermyndigheten

Det går också att ansöka om ersättning från *Brottsoffermyndigheten* om försäkringen inte täcker skadan helt, om gärningspersonen är okänd eller om målet läggs ned. Informera om detta. Hjälp gärna till med att fylla i blanketten och undersöka vilka handlingar som ska bifogas så att inte handläggningen försenas.

Myndighetens referatsamling innehåller en samling exempel på ersättning för kränkning vid olika brott. Den kan ge vägledning om rimliga ersättningsanspråk.

Sätta gränser

För att hjälpa andra människor behöver du sätta gränser. Hur och när du sätter gränser är individuellt. Du måste vara klar över att du inte kan klara av allt själv och ibland hämta stöd från andra. Du kommer inte heller att kunna hjälpa och stödja alla brottsoffer. Ibland är det lämpligare att slussa vidare till en annan stödperson eller andra stödsatser. Att byta stödperson ska inte ses som något fel eller misslyckade. Tvärtom är det osannolikt att alla stödpersoner ska kunna hjälpa alla människor.

VIKTEN AV ATT KUNNA SÄGA NEJ Ska du kunna hjälpa andra måste du ha respekt för dina egna behov och kunna säga nej. Säger du alltid ja, tränger du undan dina egna behov och utplånar dig själv. Risken är då stor att du blir utbränd. Var realist – både vad gäller tid och kraft.

Tidsbegränsade samtal

Att sätta gränser kan handla om att begränsa samtalet i tid. Ett samtal på flera timmar ger sällan mer än ett samtal på 45 minuter. Tidsgränsen kan också bidra till att samtalet verkligen handlar om det som saken gäller och att fokus inte tappas.

Avsluta kontakten

Det är svårt att dra någon generell gräns för när det är lämpligt att avsluta kontakten med en brottsutsatt. Som stödperson måste du vara observant på när den hjälpsökande klarar sig själv och se till att stödsamtalet **inte** övergår till en vänskapskontakt. Som stödperson bör du också vara förberedd på att brottsoffret själv säger tack och adjö.

Uppehåll

Något kan inträffa i ditt liv som gör att du själv inte är i balans. Då är det nödvändigt att göra ett uppehåll i stödpersonsarbetet. Något kan inträffa akut och då behöver en annan stödperson snabbt kopplas in i pågående fall. Om du som stödperson känner dig utsliten av sitt dagliga arbete eller av stödpersonsarbetet är det viktigt att inse att du i det läget inte alltid kan ge stöd till andra människor. Här är det också viktigt att ha en nära dialog med jourens samordnare.

Personuppgiftshantering och minnesanteckningar

Personuppgifter om stödsökanden liksom statistikuppgifter och anteckningar om ärendet noteras under ärendets gång i *Brottsofferjourens ärendehanteringssystem*. Viktigt att ha i åtanke är att Brottsofferjouren arbetar efter principen om uppgiftsminimering som fastställs i *Dataskyddsförordningen*. Konkret innebär det att vi för varje stödsökande endast antecknar uppgifter som är nödvändiga för att genomföra stödarbetet. Det handlar om grundläggande fakta om brottet, stödsökandens kontaktuppgifter, statistikuppgifter som kön och åldersgrupp och utöver det endast korta noteringar om samtalets innehåll och om brottsoffrets behov. I dessa anteckningar genomsyrar respekt och omtanke för stödsökandes integritet Brottsofferjourens arbete. Att anteckna uppgifter om stödsökandens hälsa, sexualitet, religion med mera är förbjudet enligt lag. Detsamma gäller uppgifter som kan identifiera den misstänkte gärningspersonen.

Uppgifterna får aldrig sändas till andra organisationer eller personer utanför Brottsofferjouren utan att vi fått uttryckligt medgivande eller önskemål från den stödsökande, något som också måste registreras i ärendehanteringssystemet.

Alla platser där stödsökandes personuppgifter förvaras, oavsett om uppgifterna förekommer på papper, i e-postmeddelanden eller i digitala dokument, måste kunna låsas så att obehöriga inte har åtkomst till dem. Om du som stödperson behöver förmedla personuppgifter via e-post får det endast ske mellan adresser inom boj.se-domänen.

- Personuppgifter om stödsökande raderas inom tre månader efter att ärendet har avslutats.
- Även om jouren formellt inte markerat ärendet som avslutat ska uppgifterna raderas senast tre månader efter senaste kontakt med stödsökanden.
- Om man aldrig lyckas nå eller etablera kontakt med stödsökanden raderas uppgifterna inom tre månader efter att de inkom.
- Personuppgifterna ska raderas från varje plats och i varje medium där de förekommit. I ärendehanteringssystemet sker raderingen automatiskt – på alla andra platser behöver jouren själv tillse att det görs.

Samarbeta med andra

VIKTIGT SLUSSA VIDARE

Om brottsoffret har behov av mer professionellt stöd är det en viktig uppgift för Brottsofferjouren att slussa hen vidare.

Brottsofferjourerna är främst ett komplement till polisen och socialtjänsten. Många personer som kommer i kontakt med oss kan ha behov av stödsatser som inte kan erbjudas av Brottsofferjouren. Det är därför viktigt att bygga upp ett nätverk inom exempelvis hälso- och sjukvården, rättsväsendet, försäkringsbolag, kyrkan, kvinnojourer och intresseorganisationer som företräder exempelvis personer med funktionsnedsättning, barn eller äldre.

Som stödperson är det en viktig uppgift att hjälpa brottsutsatta människor att komma i kontakt med den instans eller person som kan ge adekvat hjälp. Det är jourens samordnare som avgör om brottsoffret ska slussas vidare.

Brottsofferjouren som komplement

Att brottsoffret behöver hjälp av andra behöver inte innebära att du släpper kontakten. Din hjälp kan vara av värde när det gäller praktiska saker, som exempelvis stöd vid rättegång med mera. Brottsoffret kan också behöva tala med dig även om hen har kontakt med en psykolog eller psykiatriker. Olika stödåtgärder fyller olika behov och olika hjälpinsatser kompletterar varandra.

Exempel på situationer där det kan finnas behov av att slussa vidare:

- Vid behov av **skyddat boende för våldutsatta kvinnor** – hjälp stödsökanden att få kontakt med socialtjänsten.
- En **våldtäkt** kan vara en traumatisk upplevelse. Då finns ofta behov av specialiserat stöd eller terapi.
- Om du misstänker att **barn far illa** är det viktigt att kontakta sociala myndigheter. Se också *Brottsofferjourens Riktlinjer för orosanmälan*.
- Vid **akut ekonomisk nöd**, eller om en person helt saknar tillgångar kan du slussa vidare till socialtjänsten.
- Uppstår **komplicerade juridiska frågor** kan stödsökanden behöva mer specialiserad juridisk rådgivning.

3

4

5

6

7

8

9

Vittnesstödens arbetsuppgifter

Vittnesstöden kan genom sin närvaro minska den osäkerhet som många vittnen och målsägande känner inför en rättegång. Denna osäkerhet kan ofta förstärkas av själva miljön i domstolen. Väntsalen är vanligen gemensam för målsägande, tilltalade, vittnen samt vänner och släktingar till dessa. Samma princip gäller vid civilrättsliga mål; de som blivit kallade att vittna vid exempelvis en infekterad vårdnadstvist delar också väntsal med de inblandade parterna och eventuella åhörare. Det medför en risk för konflikter eller att de väntande känner ett obehag. Syftet med vittnesstödsverksamheten är att ge ökad trygghet i samband med rättegång. Ett tryggt vittne är ett bra vittne och ett bra vittne är en tillgång i rättsprocessen. Det är dock mycket viktigt att vittnesstödet **inte** på något sätt påverkar vittnesmålet.

Vittnesstödens arbetsuppgifter är att till vittnen, målsägande och anhöriga

- ge stöd och praktisk information inför, under och efter rättegång
- förklara rättsprocessen, avdramatisera situationen och vara sällskap
- vid behov hänvisa till social, juridisk, psykologisk och medicinsk expertis och/eller till andra stödinsatser inom Brottsofferjouren.

Vittnen, anhöriga och målsägande är individer med olika behov av stöd och det är en viktig uppgift för vittnesstöden att se vilka behov var och en har. Olika insatser blir därför aktuella i arbetet som vittnesstöd.

Insatserna är begränsade till tiden i direkt anslutning till domstolsförhandlingen. I princip utför vittnesstödet sitt uppdrag på plats i domstolens lokaler.

Informera

Vittnesstöden ska kunna ge information om själva domstolsförhandlingen och om praktiska förhållanden. Det kan exempelvis innebära att de visar en person till rätt sal, beskriver hur själva förhandlingen går till, visar eller berättar hur förhandlingssalen ser ut, förklarar vilka de olika aktörerna under rättegången är, vilka uppgifter var och en har samt var vittnet eller målsäganden ska sitta i salen och hur ett förhör går till. Det kan också handla om att berätta var stödsökanden kan vänta, var toaletten finns, om de får lämna domstolsbyggnaden, hur det praktiskt går till när de blir

uppropade med mera. En viktig information är också rätten till ersättning för kostnader i samband med inställelsen och var man kan kvittera ut denna ersättning.

Det kan också bli aktuellt att ge information och service till andra besökare än vittnen och målsägande, exempelvis grupper på studiebesök.

Förklara

Vittnen och målsägande är ofta osäkra på vilka förväntningar som finns på dem när de ska in i förhandlingssalen. För många är det första gången de är i en domstol.

Som vittnesstöd kan du förklara att det i domstolsspråket kan finnas termer som kan vara svåra att förstå. Ett vittne som inte förstår en fråga eller känner ovisshet om innebörden bör be att få frågan omformulerad innan svar lämnas. Det kan också vara bra att förbereda dem på att frågorna som de ibland förväntas besvara stundtals kan upplevas som tuffa eller hårda. En värdefull insats är också att samtala om vittnesmålet efter huvudförhandlingen och svara på eventuella frågor som uppstått.

Avdramatisera

En viktig uppgift för dig som är vittnesstöd är att lugna den eventuella oro som många upplever inför rättegången. Vid sidan av att lämna saklig information kan du ta initiativ till samtal om sådant som inte rör målet utan mer vardagliga saker som arbete, skola och fritid.

Vittnesstödet måste i detta sammanhang känna till att den som känner sig spänd och osäker ofta är mycket påverkbar. Detta gör att "auktoriteter" som vittnesstöd har stora möjligheter att påverka vittnen och målsäganden. Det är därför oerhört viktigt att du **inte** diskuterar målet i sak och **inte** lägger några moraliska aspekter på den tilltalades handlande. Du får således aldrig uttrycka värderingar i målet utan endast samtala om och förklara allmänna företeelser kring förhandlingen och vittnesmålet. Den tilltalade får exempelvis aldrig kallas för "brottslingen", "gärningspersonen" eller liknande. Om vittnet eller målsäganden tar upp sakfrågor ska du som vittnesstöd vänligt förklara att du inte får kommentera målet eftersom det kan påverka vittnesmålet. Försök istället föra in samtalet på ett mer neutralt område.

Erbjuda avskildhet

Om vittnet eller målsäganden känner sig rädd för att möta den tilltalade eller dennes följeslagare kan det vara lämpligt att vänta i det speciella utrymme för vittnen, målsägande och vittnesstöd som numera oftast finns vid domstolen. Om inget särskilt rum finns kan domstolen i regel erbjuda ett tillfälligt rum i speciella situationer.

Det är ovanligt att det förekommer hot, men det inträffar. Många vittnen och målsägande känner sig hotade i väntsalen eller upplever stämningen som hotfull eller obehaglig. Det kan räcka med en blick eller ett hotfullt kroppsspråk hos den tilltalade eller någon av de andra besökarna.

Även om det inte är vanligt, kan det också inträffa att vittnen och målsägande drabbas av psykiska eller fysiska reaktioner som hjärtklappning och yrsel. En del kan också börja gråta. Det kan i dessa fall vara lämpligt att erbjuda en stunds avskildhet i ett rum.

Medhörning

Vid somliga domstolsförhandlingar, där vittnen känner en stor oro, genomförs förhör med vittnen medan den tilltalade sitter i ett annat rum. Förfarandet benämns som medhörning. En vanlig missuppfattning är att vittnet får vittna från ett medhörningsrum, så är inte fallet. Det är den tilltalade som sitter i medhörningsrummet och "medhör" vad som sägs inne i förhandlingssalen.

Vittnet kan i dessa fall kontakta domstolen innan förhandling och meddela att vittnet önskar att de tilltalade sitter i ett annat rum under vittnesförhöret. Om det inte är praktiskt möjligt kan vittnesstödet komma in i salen när vittnet blir inkallad och önska medhörning där och då. Som vittnesstödjare är det viktigt att **aldrig** lova att medhörning kommer bli verklighet eftersom det ytterst är rätten som fattar beslutet.

Ett alternativ till medhörning kan vara att vittnet deltar via videolänk från annan domstol. Även i dessa fall måste domstolen godkänna det. För vissa vittnen känns det mer bekvämt än att vara på plats i själva processdomstolen.

Vara sällskap

Ibland kan vittnesstödet viktigaste uppgift vara något så självklart som att helt enkelt finnas där, vara sällskap och medmänniska. Att som exempelvis vittne komma ensam till en främmande miljö, göra något man aldrig gjort tidigare och kanske dessutom kallas dit under "hot" om polishämtning, är en situation som de flesta människor upplever som stressande. Spänningen kan också öka av vetskapen om att ens berättelse är viktig och att vara

angelägen att utföra sin uppgift väl. Dessutom kan väntan bli lång om rättegången tar längre tid än planerat.

Att bara få sällskap av en vänligt sinnad person kan förändra hela upplevelsen, stödsökande slipper känna sig ensam och utsatt. För att göra ett bra jobb som vittnesstöd är det viktigt att också hålla det i minnet.

Förmedla kontakt med andra stödinstitanser

Personer som kommer som vittnen eller målsägande kan visa sig ha mer omfattande behov av stöd än vad du som vittnesstöd kan erbjuda. De kan må mycket dåligt och exempelvis behöva stöd-samtal, de kan behöva mer avancerad hjälp för att få det utdömda skadeståndet eller de kan ha fått ekonomiska svårigheter på grund av brottet.

En viktig uppgift för vittnesstöden är då att kunna hänvisa till andra personer eller stödfunktioner i samhället. Det kan exempelvis vara till jourens stödpersoner, hälso- och sjukvården eller till socialtjänsten.

Så får vittnesstöden kontakt

Vittnesstödsverksamheten kan organiseras på olika sätt. Vanligt är att domstolen tillsammans med kallelsen till rättegång i brottsmål samtidigt bifogar ett informationsbrev till vittnen och målsägande om att vittnesstödsverksamhet finns. I brevet beskrivs vad vittnesstöden kan bistå med och att det kommer att finnas ett vittnesstöd tillgängligt i samband med rättegången.

En del vittnen och målsägande vill få kontakt med ett vittnesstöd före rättegången. Samordnaren bokar då in ett så kallat förnöte med stödsökanden där de träffar ett vittnesstöd ett par dagar eller veckor innan sin egen rättegång. Under förnötet informerar vittnesstödet om hur den kommande domstolsförhandlingen går till och besvarar eventuella frågor. Det är vid dessa tillfällen också möjligt att närvara en stund under en pågående rättegång eller besöka en tom rättssal. I förberedande kontakter med målsägande och vittnen kan du uppmärksamma om det även finns behov av stöd utöver det som rör själva rättegången. Då är det lämpligt att förmedla kontakt till Brottsofferjourens stödpersoner eller till annan brottsofferstödjande verksamhet inom socialtjänst eller hälso- och sjukvård.

Uppsökande arbetssätt

När vittnen och målsägande kommer till domstolen kan de känna sig nervösa för att framträda i rätten och möta främmande personer i en ovan miljö. Även om man fått skriftlig information i förväg om att ett vittnesstöd kan ge hjälp och stöd kan det vara svårt att själv ta initiativ till kontakten. Det är därför mycket viktigt att du som vittnesstöd har ett uppsökande arbetssätt som innebär att du aktivt söker kontakt med de människor som kommer in i väntsalen. Du kan inleda ett samtal för att känna av om personen verkar ha något behov av stöd, men också för att underlätta för besökarna att börja tala.

När besökare kommer till väntsalen bör du presentera dig för dem. Det räcker med att tala om ditt förnamn, att du är vittnesstöd och att du kommer från Brottsofferjouren. Presentationen öppnar för vidare kontakt och en välkomnande känsla. Samtidigt får du möjlighet att känna av stämningläget, om målsäganden/vittnet verkar nervöst eller oroligt. Att sitta ned tillsammans i lugn och ro kan också ge denna möjlighet. Du bör inleda med att fråga om personen vill ha hjälp. Naturligtvis får vittnesstödet inte uppträda påträngande. Undvik kroppskontakt för säkerhets skull. Det gäller att hitta en balans för en lyhörd kontakt och anpassa samtalet efter den du ger stöd till och prioritera de som ska delta i ett brottmål.

PRESENTERA DIG

När besökare kommer till väntsalen bör du presentera dig för dem. Det räcker med att tala om

- ditt förnamn
- att du är vittnesstöd
- att du kommer från Brottsofferjouren.

Vittnen i civilrättsliga processer kan du hjälpa i mån av tid. Vittnet eller målsägande kan också bli nervöst om det blir för mycket information på en gång.

Det utåtriktade arbetssättet ska också innebära att vittnesstöden vid behov tar nödvändiga kontakter för samarbete med åklagare, advokater och domstolens personal.

Arbeta ensam

Erfarenheter har visat att det är en fördel att arbeta ensam som vittnesstöd. Det är då i regel lättare för besökare att ta kontakt och kontakten upplevs oftast som mer naturlig. Om det är en stor domstol, med många förhandlingar samtidigt, kan det naturligtvis vara nödvändigt att två eller flera vittnesstöd arbetar samtidigt, men då bör ändå varje vittnesstöd arbeta självständigt och hjälpa olika personer.

Som nyutbildat vittnesstöd är det däremot vanligt att man arbetar tillsammans med någon som är mer erfaren vid ett eller flera tillfällen. Även om det i vissa situationer kan upplevas som ”klumpigare” att arbeta två och två, är vinsten stor. Det är ett bra sätt för nya vittnesstöd att bli tryggare i sin roll innan de börjar arbeta ensamma.

Vittnesstödsbricka och skyltar

För att besökare lätt ska finna vittnesstödet är det angeläget med en skylt som tydligt visar den anvisade platsen för vittnesstödsverksamheten.

Vittnesstöd bör ha på sig en ”namnbricka” med ordet *Vittnesstöd*. Då kan besökarna lätt identifiera vem som kan ge hjälp och svara på frågor. Det inbjuder till kontakt. Brickan fungerar som en markering att vittnesstödet är där i en speciell roll och har avlagt ett tystnadslöfte. Den visar även domstolspersonal, åklagare och advokater vem vittnesstödet är och gör att de lättare kan röra sig friare i lokalerna.

VITNESSTÖDSBRICKA
kan beställas från Brotts-
offerjouren Sverige.

Stödpersons-/vittnesstödsträffar

Jourens samordnare ska samla stödpersoner och vittnesstöd till regelbundna träffar. Dessa sammankomster behövs för att få till ett gott samarbete och en vi-känsla inom jouren. Det är viktigt att kunna diskutera verksamheten sinsemellan och kunna dra nytta av varandras erfarenheter för vidareutbildning.

Lära av varandra

Vittnesstöd behöver ibland erbjuda kontakt med andra stödinstanser och därför behövs kunskap om stödpersonernas arbete och kompetensområden och vice versa. Det kan också finnas behov av uppdelade träffar mer inriktade på de olika rollernas särskilda områden.

Vanligtvis sker träffarna någon gång i månaden. Även om du förbinder dig att delta i träffarna, så kan sällan samtliga stödjare delta varje gång. Därför kan det vara bra att dokumentera mötena.

Utveckling genom diskussion

Det finns möjlighet att ta upp både positiva och negativa erfarenheter på träffarna. Där har du som stödjare möjlighet att tala om dina egna känslor som stödjare, diskutera hur samarbetet i jouren fungerar, hur rutiner följs och lösningar på eventuella problem. Genom diskussioner kan jouren utvecklas och bli ännu bättre.

Informationsutbyte

En återkommande punkt på träffarna är informationsutbyte inom hela Brottsofferjouren. Här finns tillfälle att föra vidare information som kommer från den egna styrelsen, från regionråden och från Brottsofferjouren Sverige.

Det ger också tillfälle att diskutera vad stödpersoner och vittnesstöd vill förmedla till sin egen styrelse och vad jouren vill dela med sig av till regionråd och förbund.

Kanske ger samtalen kunskap om nya behov och det är viktigt att föra den kunskapen vidare. På så sätt kan alla lära av varandra.

Föreläsningar och annan kunskapsinhämtning

I samband med träffarna inbjuds ibland någon föreläsare som kan ge fördjupad kunskap, exempelvis en åklagare, försäkringstjänsteman, psykolog eller en representant för en annan ideell organisation. Föreläsningen kan vara inriktad på kunskap som rör själva

arbetet som stödperson/vittnesstöd eller på ämnen som utvecklar den egna personligheten eller verksamheten.

För att få ny kunskap kan ni också läsa en bok tillsammans, ha en studiecirkel, titta på en film, göra studiebesök eller delta i utbildningar och konferenser som arrangeras av Brottsofferjouren Sverige, av regionråden eller av Brottsoffermyndigheten.

Känslomässig avlastning

Som stödperson/vittnesstöd är det viktigt att avsätta tid för dessa träffar. För att kunna arbeta vidare behövs känslomässig avlastning och vidareutbildning. Träffarna ger också en känsla av att ni är ett team som tillsammans ger värdefullt stöd till brottsoffer och vittnen.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Handledning och andra samtal

Många brottsofferjourer ger idag stöd till brottsoffer med komplex problematik. Det har därför blivit vanligare att stödpersoner utöver stödpersons/vittnesstödsträffarna har handledning med en terapeutiskt utbildad handledare.

Att lyssna på vad som hänt brottsoffer kan vara psykiskt utmatande. Det är då nödvändigt att själv få stöd för att inte må dåligt eller bli utsliten.

Reaktioner som brottsoffret upplever kan också överföras till hjälparen. När dolda känslor klarläggs eller kända reaktioner återupplevs kan brottsoffrets hjälplöshet smitta av sig. Brottsffret kan känna raseri inför gärningspersonen och detta kan lätt riktas mot stödpersonen istället. I en sådan situation måste du undvika att hamna i en roll som räddare, advokat eller åklagare, alltså att du försvarar eller anklagar.

Dialog mellan samordnare och stödjare

Det är viktigt att du som stödperson eller vittnesstöd kontinuerligt använder jourens samordnare som diskussionspartner och att du löpande har en dialog om ditt arbete med enskilda stödärenden. Ingen ska behöva arbeta ensam i ett vakuum – alla behöver ett bollplank.

1
2
3
4
5
6
7
8
9

Checklista för samtal: stödpersoner

Här är en lista över saker som kan vara bra att fråga och informera om när du pratar med eller träffar en brottsutsatt person, en anhörig eller ett vittne för första gången. Tänk på att du som stödperson är där för att lyssna, ställa öppna frågor och låta stödsökanden själv definiera sin upplevelse. Var vaksam på hur mycket plats du tar i samtalet.

Före samtalet

- Läs igenom den information du har om ärendet och vem den stödsökande är (kön, ålder med mera).
- Är det något särskilt du kan behöva informera om utifrån brottstyp?
- Kan det röra sig om brott i nära relation och vilka försiktighetsåtgärder behöver då vidtas?
- Bestäm innan samtalet vad du ska göra om någon annan svarar eller om du kommer till telefonsvarare.

Bra att fråga om

- Fråga om stödsökande kan tala ostört.
- Vad vill stödsökande ha hjälp med?
- Hur mår stödsökande? Är hen rädd eller har svårt att sova?
- Be stödsökande beskriva brottet eller händelsen hen har utsatts för.
- Vilka andra personer berörs av det som har hänt? Vad har stödsökande för nätverk och vad kan hen få för stöd därifrån?
- Finns det barn som har bevittnat brottet och påverkats av det?
- Är brottet polisanmält? När gjordes i så fall polisanmälan, och vad har hänt sedan dess?
- Har polisen gjort en hot- och riskbedömning, eller behöver det göras?
- Är eventuella skador dokumenterade?
- Behöver stödsökande ett målsägarbiträde?
- Behöver stödsökande kontakta ett försäkringsbolag eller göra skadeståndsanspråk?
- Har stödsökande haft kontakt med läkare, kurator, socialsekreterare eller någon annan hjälpinstans?

Bra att informera om

Du behöver anpassa informationen du ger utifrån vad den brottsutsatta svarar på dina frågor. Människor som har varit med om likartade händelser kan ha helt olika behov.

- Berätta vad Brottsofferjourens tystnadslofte innebär.
- Berätta vad du och Brottsofferjouren kan hjälpa till med. Om det behövs kan du också förtydliga vad du inte kan eller får göra.
- Berätta att det är vanligt att reagera på olika sätt efter att ha blivit utsatt för brott.
- Förklara hur rättsprocessen går till och vad som är nästa steg.
- Förklara hur försäkringar och skadestånd fungerar.

Efter samtalet

Här är några saker som är viktiga att göra direkt efter samtalet:

- Anteckna löpande i ärendehanteringssystemet vilka åtgärder och kontakter du vidtagit i ärendet.
- Om det saknas statistikuppgifter kring ärendet i systemet, komplettera med dem – var exempelvis noga att ange om det handlar om våld i nära relation eller hatbrott.
- I den mån du för över anteckningar du gjort för hand om ärendet in i systemet, håll dem så kortfattade som möjligt.
- Reflektera över dina egna känslor och tankar efter samtalet. Är det något du behöver prata med din samordnare om eller diskutera med andra stödpersoner?

Checklista för samtal: vittnesstöd

Här är en lista över saker som kan vara bra att fråga och informera ett vittne eller målsägande när du träffar personen för första gången. Listan kan vara till praktisk hjälp inför och under mötet.

Bra att fråga om

Här är några exempel på vad du kan fråga personen du möter:

- Fråga om stödsökande har varit med i en rättegång förut.
- Fråga vad stödsökande vill ha hjälp med.
- Fråga hur stödsökande mår.
- Be stödsökande beskriva sina tankar och känslor inför rättegången.
- Fråga om stödsökande vet om hur rättegången går till.

Bra att informera om

Du behöver anpassa informationen du ger utifrån vad den brottsutsatta personen svarar på dina frågor. Personer som har varit med om likartade händelser kan dock ha helt olika behov.

- Berätta vad Brottsofferjourens tystnadslöfte innebär.
- Berätta vad du och Brottsofferjouren kan hjälpa till med. Om det behövs kan du också förtydliga vad du inte kan eller får göra.
- Berätta att det är vanligt att vara nervös och orolig inför att delta i en rättegång.
- Förklara varför du som vittnesstöd inte får riskera att påverka rättegången och därför inte får kommentera det aktuella målet.
- Förklara hur rättegången går till och vad som förväntas av personen – anpassa informationen och nivån så att du inte stressar den du ska stödja i onödan.
- Visa runt den du ska hjälpa i lokalerna för att hen ska känna sig trygg i miljön.

Efter samtalet

Här är några saker som är viktiga att göra efter samtalet:

- Dokumentera samtalet efter gällande rutiner.
- Fyll i statistikuppgifter.
- Reflektera över dina egna känslor och tankar efter samtalet. Är det något du behöver prata med din samordnare om eller diskutera med andra vittnesstöd?

Att samtala om

- Vad är skillnaden mellan Brottsofferjourens stödpersoner och dess vittnesstöd?
- Vad är motivet och drivkraften till att du vill bli stödperson/vittnesstöd?
- Vad är skillnaden mellan att känna empati kontra sympati i förhållande till ett brottsoffer?
- Värdegrundens ledord är: *ansvarskännande, empatisk, engagerad* och *trovärdig*. Vad betyder dessa ord för dig och hur kommer du verka för att de kommer till uttryck i stödarbetet?
- Vilka fördelar finns det med att stödpersonerna/vittnesstöden inom en jour är olika när det kommer till kön, ålder, yrkeserfarenhet och etnisk bakgrund?
- Vad har en stödperson för arbetsuppgifter och vad kan de betyda för brottsutsatta?
- Vilka minnesanteckningar bör tas och vad ska du som stödjare tänka på gällande behandling av stödsökandes personuppgifter?
- Hur sätter man bäst gränser som stödperson?
- Vad har vittnesstöden för skyldigheter och befogenheter?
- Vad bör du som vittnesstöd göra om den du ska stötta i väntsalen plötsligt drabbas av starka symptom på psykisk stress såsom illamående, darrningar och yrsel?
- Före rättegången är det mycket folk utanför rättegångssalen och du som vittnesstöd tycker dig märka att målsäganden eller vittnet får hotfulla blickar från den presumtiva gärningspersonen. Diskutera vad vittnesstöden kan och bör göra.

Litteratur

- Brottsofferjourens behandling av stödsökandes personuppgifter*, Brottsofferjouren, 2019
- Minimikrav för förening inom Brottsofferjouren*, Brottsofferjouren, 2019
- Det räcker inte med att vara snäll. Om empati och professionellt förhållningssätt inom människovårdande yrken*, Ulla Holm, Natur & Kultur, 2009
- Socialt arbete med brottsoffer – sympati, empati och organisering*, Kerstin Svensson, Carlssons förlag, 2006
- Studievägledning för vittnesstödsutbildning*, Brottsofferjouren Sverige, Brottsoffermyndigheten, 2002
- Vittnesstödshandboken*, Brottsoffermyndigheten, Brottsofferjouren Sverige, 2006

Webbplatser

www.domstol.se

www.kronofogden.se

www.brottsofferguiden.se

4

Kommunikation

Kapitel 4: Kommunikation – möte mellan människor

Kommunikation är det viktigaste redskapet för att stödpersoner och vittnesstöd ska kunna utföra sina stöduppgifter.

Det latinska ordet som ligger till grund för ordet kommunikation – communicare – betyder ”göra tillsammans”. Tillsammans med någon upprättar vi en relation för att förmedla något till varandra.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Grundläggande samtalsmetodik för både stödpersoner och vittnesstöd.
- Vad det innebär att lyssna aktivt.
- Hur du bäst kommunicerar via e-post och telefon.

Kroppsspråk

Vår kommunikation är både verbal och icke-verbal. Den verbala kommunikationen handlar om vad vi säger medan den icke verbala kommunikationen handlar om hur vi säger det – något som sker både med röstläge, tonfall och kroppsspråk. Så långt det är möjligt bör du som stödjare vara så entydig som möjligt, det vill säga visa vad du menar och inte ge dubbla budskap. ”Lyssna” också på det som inte sägs verbalt och var medveten om hur förväntningar som samtalsparterna riktar mot varandra kan styra både ord och handling.

Med kroppsspråk menas den ickeverbala kommunikationen mellan människor som gester, mimik och beröring. Kroppsspråket kan förmedlas genom rörelser av armar och ben, hur personen står, sättet att sitta, hållning på huvud och hals, ansiktsuttryck och ögonrörelser. Genom kroppsspråket går det att utläsa om en människa är glad, arg, ledsen, osäker eller rädd. Om inte kroppsspråket hänger ihop med det som sägs kan det lätt uppstå missförstånd.

Tårar, skratt och miner

Undersökningar visar att avsändarens ansikte är det mest pålitliga för att avgöra en persons sinnesstämning. Det är synintrycket som avslöjar glädje, förvåning, vrede eller förakt. Rädsla upptäcks däremot oftast på rösten. För att förstå den andres känslomässiga situation kan du iakttä ansiktsmimiken, munnen, ögonens rörelser och pupillens storlek.

Tårar och skratt är uttrycksätt som vi tror är lätta att tolka. Men tårar kan uttrycka många saker, både sorg, glädje och raseri. Skratt kan vara tecken på glädje och vänlighet – men vi kan också börja skratta när vi är rädda eller när vi upplever något som obekvämt.

Integritet och beröring

Det är viktigt att veta att de flesta människor har olika fysiska revirzoner där man upplever att integriteten kränks om någon som inte är välkommen överträder denna. En gräns finns vid intimzonen som utgör vår egen kropp. Den som varit utsatt för våld eller sexuella övergrepp kan ha svårigheter med att bli fysiskt berörd av en okänd person, även om det bara är ett handslag eller en lätt beröring på armen. Intimzonen har tidigare blivit kränkt och minnet lever kvar. Ha därför som mental regel att **aldrig** vidröra en stödsökande såtillvida att hen inte tydligt tillåter det.

En annan revirzon är den sällskapliga zonen. Avståndet här är ungefär en armlängd och är det avstånd vi naturligt håller när vi samtalar med någon. Om någon kommer innanför denna privata

LÄTTARE ATT UMGÅS

Om vi är uppmärksamma på vårt kroppsspråk kan många samtal och möten gå lättare och bli mer givande. En blick, en huvudnickning eller en utsträckt hand kan säga mer än tusen ord.

RÖSTEN RÖJER RÄDSLÅ

medan glädje, förvåning, ilska och förakt syns på ansiktsuttrycket.

sfär känner vi oss i regel besvärade och tar gärna ett steg bakåt. Hur stor denna privata sfär är varierar i olika kulturområden.

GESTER ÄR INTE UNIVERSELLA Det finns kulturella skillnader för vad olika gester betyder, hur ögonkontakt används och hur nära man kan stå.

Det kan vara viktigt att veta för att skapa god kontakt och undvika missförstånd.

Kulturella skillnader

Kulturella skillnader finns också när det gäller ögonkontakt. I många av Asiens och Afrikas kulturer betraktas det exempelvis som ohövligt att titta någon rakt i ögonen när man hälsar. I Europa ingår däremot en fast blick i hälsningsritualen.

I många kulturer är det också ett sätt för yngre eller underordnade personer att visa respekt när de under samtal undviker att se äldre eller överordnade i ögonen. Ett sådant beteende kan ibland tolkas som att vederbörande inte riktigt talar sanning, vilket kan leda till stora missförstånd och problem.

TÄNK PÅ ATT inte bara du kan ha fördomar. Den du ska hjälpa har säkert vissa förväntningar på dig.

Olika förväntningar

Vi har ofta inlärdade föreställningar, fördomar, om andra människor. Vi tittar på hur de ser ut och sorterar in dem i olika fack, vilket är nödvändigt för att ordna en värld av många intryck till något begripligt. I mötet med främlingar gör vi sådana sekundsabba bedömningar utifrån klädsel, frisyr, kroppsbyggnad et cetera. Det kan på ett olyckligt sätt styra vårt bemötande av andra människor, i det här fallet någon som söker vår hjälp. I mötet mellan hjälpare och hjälpsökande finns ömsesidiga förväntningar, medvetna som omedvetna. Att känna till och kunna hantera dessa förväntningar är betydelsefullt för att utveckla ett samarbete. Känslor, önskningar, fantasier, attityder och förväntningar kan höra samman med minnen av personer från det förflutna. En person kan exempelvis påminna om en sträng lärare från skoltiden eller en förtroendeingivande nära släkting.

Ha alltid ett öppet sinne för att alla är olika och utgå inte från att alla lever på samma sätt. Exempelvis bör du inte göra egna antaganden kring en persons könsidentitet, familjesituation eller sexuella läggning. Tänk på att vara lyhörd med de stödsökande du möter.

Myten om det perfekta brottsoffret

Ett exempel på det ”perfekta” brottsoffret är en nykter kvinna som är propert klädd, gärna en sjuksköterska eller en lärare, som blir utsatt för en överfallsvåldtäkt av en okänd man på en neutral plats och inte allt för sent på kvällen. Det är sällan verkligheten ser ut på det viset. Ett betydligt vanligare scenario är en onykter ung tjej med kort kjol som tar med en killkompis med sig hem efter ett krogbesök framåt småtimmarna där han våldtar henne.

I det här fallet existerar det en risk att människor påverkas av sina egna normer och fördomar i hög grad. Detta oavsett om man är stödperson, domare eller arbetar inom polisen. Därför är det viktigt att vara medveten om sina egna fördomar och inte döma en människa på förhand, och samtidigt vara medveten om att vi inte alltid gör genomtänkta och kloka val. Ibland är vi påverkade av starka känslor, alkohol eller droger som gör att vi fattar dåliga beslut, men alla människor har ändå rätt till stöd och hjälp.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

TÄNK PÅ ATT den information du ger måste vara anpassad till situationen, det vill säga kort och koncis.

Samtalsmetodik för stödpersoner

Ett stödsamtal i en brottsofferjour har två huvudsyften; dels ska brottsoffret få korrekt information på ett säkert och pålitligt sätt, dels ska samtalet ge stöd och hjälp i en svår period. Stödpersonens viktigaste arbetsredskap är kommunikation för att förmedla information till den som utsatts för brott. Vi arbetar efter empowerment-principen, att stötta personen att ta kontrollen över sitt liv, att ge stöd som ger kraft.

Som stödperson kan det kännas rätt att trösta, komma med lösningar eller mana till försiktighet. Var försiktig med det! Sker det för ofta kan det uppfattas som ett uttryck för en ojämlig relation, där budskapet är ”lyssna på mig, jag vet bäst”. De flesta gillar inte att känna att någon annan tror sig vara bättre på att lösa deras liv. Det som är viktigt är att den hjälpsökande personen känner sig bekräftad och förstådd.

Samtala och lyssna

En människa i kris kan gråta. Hen behöver berätta i detalj om det som hänt, ofta flera gånger. Den brottsutsatta behöver sätta ord på sin osäkerhet, sin bristande självförtroende och sin förtvivlan. Som stödperson ska du hjälpa brottsoffret att berätta om sina upplevelser, känslor och bekymmer.

Om du får en överblick över situationen kan du hjälpa till att identifiera problemen och föreslå olika sätt att bearbeta händelsen, ge stöd och uppmuntran att handla på det sätt den stödsökande vill. Vederbörande får hjälp att formulera sig, se realistiskt på det som har hänt och ta tag i sin situation.

En del brottsoffer har behov av kontakt en eller ett par gånger, andra hör av sig igen om situationen ändrat sig medan några kan ha behov av regelbunden kontakt under lång tid. Det finns också brottsutsatta som inte behöver samtala med en stödperson eller få annat stöd via juren. De mår inte dåligt eller har ett eget socialt nätverk som kan ge stöd. Stödsökande kan också ha svårt att inledningsvis prata om själva brottshändelsen, därför kan det vara bra att börja med något annat, exempelvis hur omgivningen har reagerat eller informera om rättsprocessen.

Om du som stödperson ofta möts av att brottsoffer säger att allt är okej och samtalen slutar med detta, bör du fundera på om det finns andra sätt att inleda samtalen på. Kanske kan du vara mer lyhörd, kanske kan du finna andra ord.

Unga män svarar ofta att allt är bra, allt ordnar sig. Då kan du fortsätta samtalet med att det är vanligt att personer inte mår bra

när de varit utsatta för sådana övergrepp. Du kan fråga om brotts-
offret har någon vän att tala med. Erfarenheten visar att han då ofta
börjar tala om det som hänt och kanske ändå inte mår så bra.

Utgå från den hjälpsökande

Samtalen ska så långt som möjligt utgå från brottsoffrets förutsätt-
ningar och föras i den takt som hen vill och kan.

Genom att ge exempel på problem som brottsoffret faktiskt har
löst och klarat av, kan du hjälpa till att bygga upp självkänslan och
självförtroendet så att hen kan börja tro på sina egna resurser. Även
små uppgifter som klarats av är viktiga att bygga vidare på.

Om det vid samtalet kommer fram andra personliga egenskaper
eller beteenden som inte direkt berör brottet, kan du ge beröm för
detta och på så sätt stärka självkänslan. Det är viktigt att stärka
brottsoffrets roll som huvudperson i sitt eget liv. I andra samman-
hang, till exempel i rättsliga sammanhang, är hen ”bara” offer för
ett övergrepp eller ”bara” vittne i en sak. Nu befinner sig hen i en
fysisk och psykisk bearbetningsprocess som kräver styrka och vilja.
Då är det bra att ha en stödperson som berömmar den stödsökande
för vad hen klarar av och som uppmuntrar till att gå vidare.

Många gånger har den stödsökande skuld känslor över att hen
inte gjorde mer motstånd eller agerade på ett annat sätt. Genom att
lyfta fram de handlingar eller val som den brottsutsatta har gjort
och ge positiv bekräftelse kan skuld känslorna lätta hos brottsoffret.

Som stödperson måste du under hela samtalet visa att du lyssnar
aktivt och försöker sätta dig in i situationen. Det kan du göra genom
att använda dig av direkt och indirekt uppmuntran, spegla det den
brottsutsatta säger och använda dig av så kallade öppna frågor.

LYSSNA AKTIVT

- stärk den hjälpsökandes självkänsla
- visa att du lyssnar, ställ följdfrågor
- koncentrera dig på de svar du får.

Jag går aldrig ut när det är mörkt längre, jag skakar om jag måste ta mig ut på kvällen. Efter knivrånet så har rädslan tagit över mitt liv, jag mår så dåligt.

Du blev rånad med kniv, och nu är du rädd när du går ut, det kan jag förstå.

Aktivt lyssnande

En kommunikationsmetod som lämpar sig väl att använda i inledande samtal med stödsökande är den som benämns som aktivt lyssnande. Den syftar till att den hjälpsökande personen ska känna sig bekräftad och förstådd för att ett förtroende mellan stödjare och stödsökande ska etableras, och för att stödsökande ska få chans att styra samtalet så mycket som möjligt. Metoden består förenklat av följande fyra delar; direkt och indirekt uppmuntran, spegling, sammanfattning och öppna frågor.

Direkt och indirekt uppmuntran

Direkt uppmuntran består i en verbalt uttalad uppmuntran till fortsatt berättande. Det underlättar en person att berätta så fritt som möjligt. Inledningsvis – för att inte styra in samtalet för mycket – kan det vara bra att använda ord som; ”berätta”, ”berätta mer” eller ”fortsätt”. Det är bra att hålla sig ifrån ord som ”berätta mer om” då det riskerar att styra den andras berättelse. Det är den stödsökandes berättelse som ska bekräftas.

Indirekt uppmuntran innebär att du som stödjare nickar och hummar för att bekräfta att du är närvarande i samtalet. Ofta är det något vi gör naturligt, utan att ha reflekterat över att det är en uppmuntran till den vi talar med att fortsätta sin berättelse och att vi är närvarande i samtalet.

Spegling

När det blir en lämplig lucka i den stödsökandes berättelse lämpar det sig väl att använda sig av en spegling. Att spegla en annans berättelse innebär att se världen genom någon annans referensram och sedan visa förståelse för den personens upplevelsevärld. Det bidrar till att skapa ett ömsesidigt förtroende och är en chans att skicka ett empatiskt budskap till den andre och är oftast väldigt uppskattat.

En spegling formuleras i denna ordningsföljd:

FAKTA – KÄNSLA – FÖRSTÅELSE

Har en stödsökande i ett samtal exempelvis uttryckt en rädsla att gå hem ensam på kvällarna efter att ha varit med om ett rån kan en spegling av hens berättelse ta sig den här formen:

”När du går hem om kvällarna nu för tiden (**FAKTA**) är du rädd (**KÄNSLA**), det kan jag förstå (**FÖRSTÅELSE**).”

TA GÄRNA DEL AV

Brottsofferjouren Sveriges webbutbildning i aktivt lyssnande. Den återfinns på kunskapsportalen på vår webbplats.

RESPEKTERA BROTTSOFFER

som bara vill ha information och som inte vill tala om hur hen mår. Var däremot tydlig med att det går bra att återkomma om det behovet uppstår senare.

Även om du själv inte är rädd för att gå hem om kvällarna och egentligen inte förstår den stödsökandes känsla bekräftas upplevelsen. Det kan kännas ovant och konstigt de första gångerna men forskning påvisar att ordföljden ovan – **FAKTA, KÄNSLA, FÖRSTÅELSE** – är viktig. Vidare är en fördel med att spegla att stödjaren inte tar parti utan förhåller sig neutral till berättelsen. En vanlig missuppfattning är att den som speglar uppfattas som oempatisk. Det är dock felaktigt. Istället ger vi den som söker stöd frihet att berätta utan att behöva förhålla sig till våra värderingar eller känslor.

Sammanfattning

En sammanfattning kan göras då och då under samtalets gång och är effektivt för att säkerställa att du förstått den stödsökande rätt. I situationer där samtalet är virrigt och osammanhängande lämpar det sig extra bra.

I en sammanfattning är det fokus på den brottsutsattas upplevelse av sin situation, inte hur du uppfattar dennes situation. Försök därför att undvika egna värderingar. En sådan kan börja med ”Om jag förstår dig rätt” eller ”För att sammanfatta det du berättat...”

Det är även bra med en övergripande sammanfattning i slutet av samtalet för att runda av och med egna ord berätta vad stödsökanden har sagt. Vidare fungerar en sammanfattning utmärkt i början på nästa samtal. ”Förra gången pratade vi om det obehag du känner när du går hem om kvällarna efter mörkrets inbrott och vilket stöd du önskar av oss på Brottsofferjouren. Hur går dina tankar idag?”

Öppna frågor leder framåt

Det sätt du frågar på kan avgöra vilka svar du får. Som stödperson behöver du tänka på den maktstruktur som finns i samtalet. Rollerna är givna. Brottsoffret har drabbats av något svårt. Du erbjuder hjälp. Brottsoffret pratar. Du lyssnar. Relationen är inte jämlik och det har betydelse för samtalet. Den hjälpsökande kan vara angelägen att vara till lags och försöka anpassa sitt svar till det hen tror är det rätta eller vad du vill höra.

Slutna frågor är sådant som oftast besvaras med ett ”ja”, ”nej”, ”klockan 23”. Öppna frågor är istället frågor som ger tillbaka ordet till den brottsutsatta och hen har då fortsatt kontroll över situationen. Du tar således inte över samtalet och den stödsökande får ta initiativ till att hantera situationen. Frågorna nedan kan tjäna som exempel.

Exempel på frågor att inleda samtalet med:

- Varför har du tagit kontakt med Brottsofferjouren?
- Vilket stöd önskar du ha från oss?

Frågor som fokuserar på problemet:

- Hur kändes det efter att du blev utsatt för detta?
- Varför tror du att just du blev utsatt?
- Hur upplever du det just nu?

Frågor som ger struktur:

- På vilket sätt har du tänkt att gå vidare, att ta itu med och bearbeta det som hänt?
- Vad brukar du göra för att må bra?
- Vad är det som känns jobbigast att ta itu med?
Kanske kan jag hjälpa dig.

När samtalet stannar av

Ibland känns det som om samtalet har gått i stå. Det kan naturligtvis ha att göra med var brottsoffret befinner sig tanke- och känslomässigt, men du kan också fundera på om orsaken ligger hos dig själv. Är du nyfiken i ditt frågande? Är du oengagerad? Ställer du ledande frågor? Ställer du flera frågor på en gång? Är du integritetskränkande? Kanske är du ironisk eller sarkastisk?

Alla kan inte hjälpa alla och ibland stämmer inte personkemin. Då är det bättre att brottsoffret får hjälp av någon annan. I sådana fall är det klokt att redan i ett tidigt skede rådgöra med jourens samordnare.

TÄNK PÅ ATT Fråga om personen har möjlighet att tala just då.

TÄNK OCKSÅ PÅ ATT helst inte avsluta ett samtal innan brottsoffret åter är i balans.

Samtal via telefon

För stödpersoner är det vanligast att föra samtal via telefon. Också det är ett möte mellan människor, men utan att vi kan läsa av varandras kroppsspråk.

Många brottsoffer föredrar telefonsamtal eftersom det är mer anonymt, vilket kan göra det lättare att tala om svåra saker. En annan fördel är att geografiska avstånd inte har någon betydelse. En del hävdar att telefonsamtal leder till större jämlikhet mellan parterna. Men att samtala via telefon ställer högre krav på lyhördhet än när vi möts ansikte mot ansikte. Tonfall blir därför viktigt samtidigt som ett telefonsamtal ställer större krav på att du använder dig av indirekt uppmuntran. När du tar kontakt via telefon är presentationen särskilt viktig för det fortsatta samtalet. Se även avsnittet *När Brottsofferjouren tar kontakt* i kapitel 3.

Presentationen viktig

När du ringer till en brottsutsatt person är den första presentationen oerhört viktig för det fortsatta samtalet. Genom informationen du fått med polisanmälan angående brottstyp, brottsoffrets ålder med mera kan du lättare anpassa språkbruk och tonläge.

Din uppgift är att lyssna till vad brottsoffret uttrycker för behov. Ofta har hen någon praktisk fråga som ska lösas. Då är utgångspunkten att besvara den frågan. Det dyker ofta upp andra behov under samtalets gång. De flesta stödpersoner har erfarenheten att brottsoffer gärna talar om vad som hänt och om sina känslor.

Var inte rädd för att fråga

Dialekt, slang med mera kan göra det svårt att förstå. Var då inte rädd för att fråga – det gör det lättare även för brottsoffret att fråga. Det gäller exempelvis det som inte sägs såsom känslor och eventuell tidigare utsatthet. Var uppmärksam på olika ljud i ditt rum som kan höras av brottsoffret. Undvik störande bakgrundsljud, att exempelvis ha radion på kan uppfattats som stötande.

Som stödperson kan du få höra gråt och ilska. Men om den du talar med inte uttrycker sinnesstämning kan du lyssna efter suckar, pauser, tvekan, raskt skifte av ämne och liknande. Det kan vara tecken på sorg eller andra svåra känslor. När stödsökande gråter – visa förståelse och ge den tid som behövs. Om brottsoffret är arg – låt hen vara det, reagera inte med försvar.

Vårda pauserna

Vägledande delar av ett samtal kan vara det osagda. Därför gäller det att vara uppmärksam på det som inte blir sagt. Ge tid till att tänka efter, avbryt inte i en händelsebeskrivning, pressa inte. Som stödperson bör du inte vara rädd för pauser. De kan ge utrymme för eftertanke och tillfälle att koncentrera sig på vad som sagts.

Bryta tystnaden

Tystnaden kan vara meningsfull, men inte alltid. Då är det bra att ställa frågor, som exempelvis ”Har jag uppfattat rätt när jag säger..?” eller ”Är det något jag kan hjälpa till med?” På så sätt kan du visa att du känner för och tror på det brottsoffret säger. Tystnad kan som sagt också uppstå för att man reflekterar över något och alltså vara konstruktivt. Men generellt bör du inte överlåta helt åt brottsoffret att bryta tystnaden.

Skapa struktur

Det är nödvändigt att avbryta ett telefonsamtal om brottsoffret är förvirrat, talar om annat eller upprepar sig hela tiden. Känsloladdade samtal blir ofta ostrukturerade. Inledningsvis kan det vara nödvändigt för den hjälpsökande att följa sina känslor utan att följa en logisk linje, men ju längre samtalet pågår ökar ditt ansvar att skapa struktur.

Avsluta samtalet

Det kan vara klokt att påminna sig själv om att man sällan får ut mer av samtal när det gått 45–60 minuter. En varsam antydning om detta och ett erbjudande om ett nytt samtal kan vara ett bra sätt att avsluta och avtala tid för nästa kontakt. Det är vanligt att ett telefonsamtal efter ungefär 20–25 minuter är tillbaka där ni började och det kan vara dags att sammanfatta och avsluta.

Brottsoffret kan dock ha behov av att fortsätta samtalet en stund till och upprepa vissa saker för att känna sig förstådd, få möjlighet att lugna sig och att göra förtydliganden. Notera vilka frågeställningar som tagits upp, vad ni kommit överens om och vilket nästa steg i kontakten är.

När stödförhållandet ska avslutas är det också naturligt att summera förloppet, vad som uppnåddes och att markera att den brottsutsatta är välkommen tillbaka om hen behöver det.

EN SAMMANFATTNING är ofta ett bra sätt att avsluta ett samtal på. Notera vilka frågeställningar som tagits upp, vad ni kommit överens om och vad nästa steg i kontakten är.

Mall för första samtalet med brottsoffer, anhöriga och vittnen

Förberedelser inför samtalet

- Ta tillvara på den information som finns i polisanmälan och var proaktiv. Vilket brott handlar det om och var har det skett? Om brottsplatsen är densamma som brottsoffrets adress gäller det att vara extra vaksam då det kan handla om våld i nära relation.
- Tänk igenom vad du gör om personen inte svarar. Lämna **aldrig** ett meddelande på telefonsvararen då du inte vet vem som hör det! Det är inte alltid det framgår om personen är utsatt för våld i nära relation eller hedersrelaterat våld och förtryck, i fall som dessa kan det innebära livsfara för brottsoffret om gärningspersonen hör meddelandet.
- Uppge inte att du ringer från Brottsofferjouren om någon annan person svarar, utan fråga bara efter brottsoffret.
- Ha allt material som du kan tänkas behöva vid samtalet på plats, till exempel informationsbroschyrer och andra telefonnummer när du hänvisar till andra hjälpinstanser.
- Överväg tiden. Tar du kontakt ska du ha möjlighet att fullfölja samtalet, även om det blir längre än du beräknade.
- Överväg platsen. Samtalet ska kunna föras helt konfidentiellt. **Ingen** obehörig ska höra vad som avhandlas och störningar som att andra telefoner ringer ska undvikas.

Anteckningar

Samtalet

Ledord för dig under samtalet är: aktivt lyssnande, öppna frågor och att utgå från den brottsutsattas behov. Viktigt är att inledningsvis säkerställa att det är brottsoffret du talar med och att den du ringer har möjlighet att prata just då. Presentera dig och berätta om vad Brottsofferjouren är, ditt tystnadslöfte och vad vi kan hjälpa till med.

Exempel

Hej! Är det här Gillis Vallberg? Jag heter Bettie och ringer från Brottsofferjouren. Har du möjlighet att prata? När du gjorde din polisanmälan önskade du bli kontaktad av Brottsofferjouren och därför ringer jag dig.

Brottsofferjouren är en ideell organisation och vi arbetar med att ge stöd och information till den som råkat ut för brott. Det kan vara allt från att ha någon att prata med till information om skadestånd och rättsprocessen och stödet är gratis. Jag har ett tystnadslöfte och det vi pratar om stannar mellan oss. Från polisen har Brottsofferjouren bara fått uppgift om ditt namn och att du råkat ut för (det aktuella brottet).

Om brottsoffer, vittne eller anhörig själv tar kontakt är en kortfattad beskrivning om vad Brottsofferjouren är och vad vi gör också viktigt för att undvika missförstånd och felaktiga förväntningar.

Inled med att fråga: ”Kan du berätta för mig vad som har hänt?”
Eller alternativt ”Hur mår du?”

Det är viktigt att stärka den sökandes självkänsla genom att bekräfta de initiativ som den stödsökande tagit. Ofta är informationsbehovet stort men den information du ger ska anpassas efter situationen och den brottsutsattas behov. Gör en sammanfattning av hur du uppfattat den stödsökandes behov av hjälp. Försäkra dig om att du förstått rätt.

Överväg vilka stödinsatser du finner svarar mot brottsoffrets behov. Vad kan Brottsofferjouren hjälpa till med? Erbjud detta! Vilka andra hjälpinsatser kan vara aktuella att informera om och hänvisa vidare till? Var tydlig med vad ni kommit överens om och vilket nästa steg i kontakten är. Lova **aldrig** något du inte kan hålla!

Om ni inte kommer överens om en ny kontakt, erbjud alltid den stödsökande att kontakta jouren om hen behöver, till exempel inför ett eventuellt polisförhör eller rättegång.

VANLIGT MED E-POST

Det blir allt vanligare att människor söker kontakt via internet och e-post.

Om du är uppmärksam på detaljerna i texten blir det lättare att svara på ett inkännande och bra sätt.

- Undvik kanslisvenska.
- Flera felstavningar kan exempelvis innebära svårigheter med språkförståelsen.
- När hela ord eller meningar skrivs med stora bokstäver betyder det "på datorspråk" att man skriker = personen är mycket upprörd. (Använd därför inte stora bokstäver när du svarar.)

Stöd via e-post

Det kan vara svårt att hantera tonfallet vid kontakt med brottsoffer via e-post. Det finns alltid risk för att mottagaren läser in ett röstläge eller tolkar information på ett sätt som du inte har tänkt dig.

De olika faktorer som du tar hänsyn till när du för ett samtal med ett brottsoffer bör till viss del även användas vid e-postsvar.

Börja med bekräftelse

Börja alltid med att bekräfta brottsoffrets situation. Detta är mycket viktigt. Det finns lika mycket känslor i de skrivna orden som i den talade rösten. Om du bara besvarar frågorna utan att bekräfta situationen som brottsoffret befinner sig i, finns det risk att du uppfattas som kall och okänslig.

Sammanfatta gärna kort hur du har uppfattat meddelandet, så det finns möjlighet för brottsoffret att rätta dig om något var oklart, exempelvis "Du skriver mycket om varför du stannade och svarade när han skrek glåpord efter dig. Det verkar som du funderar mycket på detta – stämmer det?" eller liknande.

Tydliga och konkreta svar

Svara på frågor så kort och konkret som möjligt. Var noga med att inte använda för svåra ord. Det som har blivit självklara begrepp för dig är långt ifrån självklara för alla andra. Så skriv så tydligt som möjligt.

När vi talar i telefon anpassar vi oss ofta likt kameleonter efter vår samtalspartners personlighetstyp, ålder och sinnesstämning. Det är inte lika lätt via e-post, men var gärna extra uppmärksam på hur brottsoffret använder det skrivna ordet.

Avsluta med inbjudan till förnyad kontakt

Avsluta svaret med att tala om att den hjälpsökande är välkommen tillbaka med fler frågor. Berätta även vilka olika kontaktvägar som finns till juren förutom e-post.

Som avslutningsfras kan *Med vänliga hälsningar* användas. Undvik däremot *Lycka till*, det kan låta lite väl klämkäckt. Glöm avslutningsvis inte att markera i ärendehanteringssystemet om det finns en hotbild mot brottsoffret som gör att det inte är lämpligt att fortsätta ha kontakt via e-post.

Stöd på eget språk

Om den stödsökande inte behärskar svenska kan Brottsofferjourens många språkvolontärer vara behjälpliga. Brottsofferjouren erbjuder idag stöd på eget språk på ett tjugotal olika språk.

Hjälpsökande som är döva, hörselskadade, dövblinda eller talskadade kan få kostnadsfri tolkhjälp i de flesta sammanhang. Kontakta landstinget/regionen för att få veta vilka möjligheter som finns.

Var rak och tydlig

Det är lite speciellt att kommunicera med hjälp av tolk ifall du är ovan vid det. Tolken förmedlar allt som sägs utan att delta i samtalet.

Tänk på att

- avsätta tillräckligt med tid, samtalet kan ta nästan dubbelt så lång tid som ett samtal utan tolk
- tala direkt till den hjälpsökande
- låta tolken tala till punkt.

Tänk också på att

- inte använda anhöriga, barn eller vänner som tolkar. De är inte opartiska, de har inte tystnadsplikt och du kan inte bedöma deras språkkunskaper.
- använd telefontolk vid ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns en risk för igenkänning mellan brottsoffer och tolk om de ser varandra, vilket kan vara en säkerhetsrisk.

FLERSPRÅKIGT STÖD

Brottsofferjourenas *Telefoncentral* kan ge stöd på fler språk än svenska. Dessutom finns information på ett flertal språk på webbplatsen www.brottsofferjouren.se

TECKENSPRÅK

www.bildtelefoni.net förmedlar bildtelefonsamtal, så att teckenspråkiga och icke-teckenspråkiga personer kan samtala.

TEXTTELEFON

www.texttelefoni.se förmedlar samtal mellan texttelefoner och taltelefoner.

Samtalsmetodik för vittnesstöd

BROTTSBERÄTTELSEN ska sparas till rättegången. Däremot kan vittnet/målsäganden behöva beskriva de tankar och känslor hon eller han har inför att delta i rättegången.

Det stöd som vittnesstödet förmedlar till vittnet eller målsäganden ges genom personlig närvaro och genom samtal. Syftet är att ge information och att minska den spänning och oro som många känner inför rättegången.

Samtalet

För den som är kallad som vittne eller målsägande är situationen troligtvis ny och ovan. Hen kan känna ett ansvar att handla rätt och det är vanligt att stödsökande funderar över konsekvenserna av det hen säger, både för sig själv och för andra.

Inför denna nya och ovana situation kan samtalet utgöra en betydelsefull del av stödet. Samtalet skapar möjlighet att lära känna varandra lite närmare och då kan viktiga frågor också ställas. Det kan vara frågor som vittnet eller målsäganden behöver svar på för att klara av situationen, men även frågor som du som vittnesstöd behöver ställa för att veta vad du ska hjälpa till med.

Viktigt att inte påverka vittnesmålet

I det goda samtalet finns också plats för berättelserna, men om samtalet övergår till att beskriva brottshändelsen måste du som vittnesstöd vara mycket försiktig. Du kan i och för sig lyssna, men får absolut inte kommentera berättelsen. Det bästa är att du vänligt, men bestämt, förklarar att den delen bör sparas till själva rättegången och att ett vittnesstöd inte får diskutera målet i sak. Ert samtal får ju absolut inte påverka vittnesberättelsen.

Du kan därför ta initiativ till att leda in samtalet på mer neutrala områden. Du kan också lämna generella råd, som att stödsökande bara ska berätta vad hen kommer ihåg och inte ska vara rädd för att säga om det är något hen inte minns. Råd om vad personen ska säga om sakhållanden får du förstås aldrig ge.

Utgå från vittnet

Samtalen ska så långt som möjligt utgå från vittnets eller målsägandens förutsättningar och föras i den takt som hen vill. Det är viktigt att finna en balans i den direkta kontakten och att inte bli för närgången. Att informera på rätt nivå och i lagom mängd är också viktigt. Om det blir för mycket information kan det leda till att vittnet eller målsäganden känner sig nervös.

Av erfarenhet är det känt att ord sanerar känslor. Bara detta att få benämna sina tankar och känslor och dela dem med någon kan göra att stödsökande upplever en större medvetenhet och trygghet. En person som känner sig någorlunda lugn och trygg mår bättre och blir dessutom en bättre bevisperson än den som upplever stress och osäkerhet.

Olika sätt att ställa frågor

Det sätt på vilket du som vittnesstöd öppnar en kontakt och ställer frågor kan avgöra vilket gensvar du får.

Frågorna kan vara avgränsande, kanske låsa fast och stänga för vidare samtal. Det brukar kallas slutna frågor. De kan besvaras relativt kort, oftast med ja eller nej. De kan också användas för att få ett antagande bekräftat eller dementerat.

Så kallade öppna frågor ger möjlighet till mer uttömmande svar. Det som kännetecknar en öppen fråga är att dessa ofta innehåller en uppmuntran att berätta om en händelse eller beskriva sina tankar och känslor. Här används ofta orden ”hur” eller ”vad”.

INFORMERA LAGOM

Informera på rätt nivå och i lagom mängd. För mycket information kan stressa vittnet eller målsäganden.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Kom-ihåg-lista för stödjare

För en god kontakt och kommunikation kan de här tipsen vara bra att komma ihåg.

Du ska

- säga vem du är och vara tydlig med att din hjälp är ett erbjudande, inte ett måste
- lyssna till den andre mer än du pratar själv
- vara ärlig och ge den drabbade hjälp att se realistiskt på situationen
- vara uppmärksam på kroppsspråk och ansiktsmimik
- vara öppen – alla har fördomar men försök att se förbi dessa så att stödsökande själv kan ge sin berättelse
- känna och acceptera dina egna begränsningar
- hänvisa vidare personer som behöver mer hjälp än vad som kan ges av stödpersoner/vittnesstöd.

Du ska inte

- vara hurtfrisk och säga sådant som ”detta har hänt fler”, ”ryck upp dig”, ”snart mår du bättre”, ”det är inte så farligt” och ”kom igen”
- prata själv för att dämpa din ångest
- uppmuntra anklagelser mot utomstående
- tro att du måste skydda den andre från verkligheten
- tro att en person som till det yttre verkar lugn, inte behöver din hjälp
- avbryta, såvida det inte är helt nödvändigt.

Att samtala om

- Hur bör du gå tillväga för att säkerställa att den information du delger exempelvis en brottsutsatt är pålitlig och korrekt?
- Hur kan du anpassa information på bästa sätt utifrån de olika behov ett brottsoffer kan tänkas ha? Ge exempel!
- Vad finns det för uppenbara för- och nackdelar med att ha telefonkontakt med den stödsökande? Exemplifiera!
- Diskutera olika föreställningar och förväntningar som vi kan ha på olika människor eller grupper av människor såsom äldre, yngre, kvinnor, män, akademiker och storstadsbor.
- Vad tror ni brottsoffret tycker är viktigast i kontakten med Brottsofferjouren? Motivera ert svar!
- Använd rollspel för att uppleva mötet mellan stödperson och brottsoffer/vittnesstöd och vittne. Använd fallbeskrivningarna i kapitel 9 och texterna om kommunikation i detta kapitel. Låt gärna en eller två personer vara observatörer. Använd de exempel på olika sätt att ställa frågor, öppna eller slutna, som redovisats i detta kapitel.

Litteratur

- Aktivt lyssnade*, Metodhandbok, Brottsofferjouren, 2020
- Bearbetande samtal*, Claes-Otto Hammarlund, Natur & Kultur, 2012
- Det goda samtalet*, Anbjørg Ohnstad, Studentlitteratur, 1995
- Hur står det till? Konsten att ställa frågor i människovårdande yrken*, Jakob Carlander och Lis Carlander, Gothia Förlag, 2004
- Kroppsspråk*, Samy Molcho, ICA Bokförlag, 2002
- Människan är en berättelse: Tankar om samtalskonst*, Clarence Crafoord, Natur & Kultur, 2005
- Samtalsfärdigheter: stöd, vägledning och ledarskap*, Erik Rautalinko, Liber 2019
- Samtal & möten i frivilligt socialt arbete. En handbok för stödpersoner*, Jakob Carlander, Gothia Förlag 2011

5

Rättsprocessen

Kapitel 5: Rättsprocessen

För många brottsoffer och vittnen öppnar sig en ny, tidigare okänd värld när de hamnar i en rättsprocess. De kan därför känna sig osäkra på vad som förväntas av dem.

Bemötandet från rättsprocessens aktörer – och vittnesstöden – kan vara avgörande för hur de upplever sin nya situation.

Bemötandet påverkar också om brottsoffer känner att rättsväsendet ger dem upprättelse och hur väl vittnen klarar av att fullfölja sin uppgift i rätten.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Vilka aktörer som vanligtvis är inblandade i en rättsprocess och hur en sådan praktiskt kan se ut.
- Vad som förväntas av ett vittne eller en målsägande i en domstolsförhandling.
- Hur rättsvårdande myndigheter arbetar för att säkerställa att domstolsprocessen blir så rättssäker som möjligt.

Principer för rättssäkerhet

Brottmålsprocessen äger rum inom det som brukar kallas *rättsväsendet*. De viktigaste aktörerna på myndighetsidan är polisen, åklagarna, domstolarna och kriminalvården, men även exempelvis Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket hör hit.

Brottsoffrets rättigheter

Sedan länge har den misstänktes liksom den tilltalades rättssäkerhet betonats. Först senare har också brottsoffrets rättigheter uppmärksammas. I en rättsstat är det mycket viktigt att båda sidorna blir lika starkt prioriterade under hela det rättsliga förfarandet. I sammanhanget ska nämnas *FN:s Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk* och den viktiga *Europakonventionen för skydd av mänskliga rättigheter*. Europakonventionen är lag i Sverige sedan år 1995. Brottsoffers rättigheter och skydd inom Europeiska Unionen har också stärkts genom att EU antog ett direktiv om miniminormer för brottsoffers rättigheter samt stöd till och skydd av brottsoffer, *Brottsofferdirektivet*, 4 oktober 2012.

Några allmänna principer i brottmålsprocessen

Den **akusatoriska principen**, eller förhandlingsprincipen, innebär att rättegången är upplagd som en förhandling mellan två jämställda parter, det vill säga åklagaren och den tilltalade, inför en opartisk skiljeman – domstolen. Åklagaren och den tilltalade är principiellt likställda parter. Parterna ska själva se till att presentera den bevisning de behöver, men domstolen är skyldig att se till att målet blir uttömmande behandlat.

Enligt **officialprincipen** är de rättstillämpande myndigheterna skyldiga att se till att ett mål blir noggrant utrett. Domstolen är exempelvis obunden av åklagarens brottsrubricering och ska självständigt bedöma under vilken straffbestämmelse rätten anser att gärningen hör hemma.

Den **kontradiktoriska principen** innebär att ingen ska dömas ohörd. En part ska alltid ges tillfälle att yttra sig över vad motparten anfört och över bevisningen i målet.

Offentlighetsprincipen innebär bland annat att huvudförhandlingar och domar är offentliga för att samhällsmedborgarna ska få

EU-DIREKTIVET OM MINIMINORMER för brottsoffer ska införlivas i medlemsländernas nationella lagstiftning. Direktivet innebär i korthet att:

- brottsoffer ska behandlas med respekt och polis, åklagare och domare ska utbildas i bemötande.
- brottsoffer ska ges information om sina rättigheter och sitt ärende på ett sätt som de förstår.
- alla medlemsstater ska tillhandahålla stöd till brottsoffer.
- brottsoffer ska ha rätt att delta i det straffrättsliga förfarandet om de önskar och få hjälp att delta i rättegången.
- sårbara brottsoffer ska identifieras och ges lämpligt skydd.
- brottsoffer ska få skydd medan polisen utreder brottet och i samband med rättegången.

insyn i och känna förtroende för domstolarnas verksamhet. Offentligheten är dock inte undantagslös. Förhandlingar kan i vissa fall ske inom stängda dörrar, vissa personer kan vägras närvara och delar av domar kan beläggas med sekretess.

Orubblighetsprincipen innebär att en domstols dom i princip ska vara orubblig och definitiv. Det gäller sedan den vunnit laga kraft, det vill säga sedan överklagandetiden på tre veckor har gått ut. En begränsning av orubblighetsprincipen är så kallad resning. Resning innebär att en lagakraftvunnen dom, under vissa strikt begränsade förutsättningar, kan omprövas.

Enligt **muntlighetsprincipen** ska förbindelsen mellan domare, parter och andra medverkande i en huvudförhandling ske genom talet. Argumentation, vittnesutsagor och liknande ska alltså i princip ske muntligen och inte skriftligen. Viss modernisering har efter hand förekommit.

Omedelbarhetsprincipen innebär att endast det som upptas vid huvudförhandlingen får läggas till grund för domen. Rättegångsmaterialet ska läggas fram omedelbart inför de domare som ska avgöra målet. Vissa avsteg till förmån för en mer rationell handläggning har dock införts på senare år.

Koncentrationsprincipen innebär att huvudförhandling inför domstol om möjligt ska fortgå i ett sammanhang tills målet är färdigutrett och kan avgöras. Huvudförhandlingen skall således i största möjliga mån ske på ett koncentrerat sätt. Exempelvis om en huvudförhandling tar flera dagar i anspråk ska dessa ligga direkt efter varandra.

Objektivitetsprincipen innebär att bland annat åklagare, domstolar och andra myndigheter ska iaktta saklighet och opartiskhet i sin verksamhet. Med andra ord ska domare och åklagare värdera bevisning objektivt och väga in den bevisning som talar för respektive emot en part.

Aktörer som stödjer brottsoffer

I den rättsliga processen är flera personer och flera myndigheter inblandade. De mest kända vid sidan av vittnen och målsägande, är troligen polisen, åklagarna, försvarsadvokaterna, den åtalade (tilltalade) och domarna som dömer i målet. I takt med ökade insikter om brottsoffrets utsatta ställning, har det tillkommit några rättsliga aktörer som kanske inte är lika väl kända.

Målsägandebitråde

Ett *målsägandebitråde* är en jurist, vars uppgift är att ta tillvara målsägandens (brottsoffrets) intressen i målet och lämna hjälp och stöd under förundersökning och huvudförhandling. Biträdet ska också hjälpa målsäganden att föra talan om skadestånd om detta inte görs av åklagaren.

Biträdet ska dessutom hjälpa brottsoffret att ta tillvara sina rättigheter i andra hänseenden. Många insatser är av juridisk natur, men i uppgiften ligger också en viss skyldighet att förmedla adekvat hjälp av socialt, ekonomiskt, psykologiskt och kurativt slag.

Att få ett målsägandebitråde förordnat är inte någon garanterad rättighet. Ett sådant är framförallt förunnat de som utsatts för sexualbrott och andra allvarliga brott som har fängelse i påföljds-skalan, eller unga brottsoffer samt personer med någon form av funktionsnedsättning.

Målsägandebiträdet får förordnas så snart en förundersökning inlett. Åklagaren ska se till att ett biträde förordnas när behov finns, men den brottsutsatta kan också själv göra en begäran. Vederbörande talar om detta för polis eller åklagare, som är skyldig att framställa målsägandens begäran till domstolen. Det är domstolen som beslutar om ett målsägarbiträde ska förordnas. Målsäganden kan också vända sig direkt dit. Om en begäran om målsägandebitråde avslås har målsäganden möjlighet att ändå ta med sig ett biträde. Då måste målsäganden dock betala ersättning till den personen själv. Ett målsägandebitråde som förordnats av domstolen är kostnadsfritt.

Stödperson

Målsäganden, det vill säga brottsoffret, kan också behöva ytterligare stöd under förundersökningen eller vid rättegången. Då kan hen få en *stödperson*. Det kan också vara aktuellt i de fall då rätten inte utser något målsägandebitråde.

MÅLSÄGANDEBITRÄDETS UPPGIFTER:

- tillvarata målsägandens intressen under hela rättsprocessen
- stöd vid polisförhör
- förbereda och framföra skadeståndsanspråk under rättegång
- representera målsäganden under rättegång och framföra relevant bevisning i fallet, vid sidan om åklagaren
- att gå igenom domen och informera om möjligheten att överklaga.

Alla har rätt att ansöka om målsägandebitråde, som framför allt är avsett för den som utsatts för sexualbrott, särskilt allvarliga övergrepp och för unga brottsoffer. Målsägandebiträdet kan också ge stöd under polisens förundersökning.

BROTTSOFFRETS STÖDPERSON har inga juridiska befogenheter, till skillnad från målsägandebiträdet. En stödperson kan komma från en brottsofferjour, vara exempelvis en god vän, en släkting eller någon från socialtjänsten.

RB 23 KAP 10 § säger att en stödperson har rätt att närvara vid förhör med målsäganden, under förutsättning att närvaron inte är till men för utredningen.

RB 20 KAP 15 § säger att en målsägande får åtföljas av lämplig person som ger personligt stöd (stödperson) under rättegången."

Den här stödpersonen kan komma från den lokala brottsofferjouren, men målsäganden kan också välja att ta med någon annan – en god vän, en släkting eller någon från socialtjänsten. Begreppet stödperson används alltså både i bland annat rättegångssammanhang och som beteckning på jourens medarbetare, något som kan skapa viss förvirring.

Målsägandens stödperson har inga juridiska befogenheter utan den viktigaste uppgiften är att ge stöd och trygghet. Stödpersonen kan följa med både vid förhör under förundersökningen – om det inte är till men för utredningen – och under huvudförhandlingen. Målsägandens möjlighet att ta med stödperson finns beskrivet i de lagar som styr hur rättsprocessen går till. En stödperson har inte rätt till ersättning för sin insats.

Särskild företrädare för barn

Om brottsoffret är under 18 år och blivit utsatt för vålds- eller sexualbrott kan hen få en *särskild företrädare för barn*. En sådan företrädare förordnas av domstolen efter ansökan från åklagaren.

Företrädaren ska tillvarata barnets intressen i en förundersökning och den efterföljande rättsprocessen. Det är i första hand aktuellt när en vårdnadshavare eller någon som vårdnadshavaren står i nära förhållande till misstänks för brott mot barnet. Eftersom det i dessa fall kan misstänkas att vårdnadshavare inte kommer ta till vara på barnets rätt på ett bra sätt övertar den särskilda företrädaren vårdnadshavarens befogenheter i frågor som rör förundersökningen och rättegången.

Särskild företrädare för barn får endast vara en person som på grund av sina kunskaper, erfarenheter och personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget. Det kan vara en jurist eller annan person.

Särskild företrädare för barn kan ges till brottsoffer under 18 år. Företrädaren förordnas av domstolen.

1.
Brott

Processen från polisanmälan till fällande dom

Brottsofferjouren erbjuder information och stöd till målsägande, vittnen och anhöriga under hela rättsliga processen, oavsett om brottet anmäls till polisen.

2.
Polis-
anmälan

Många brottsoffer väljer att inte anmäla brottet till polisen, exempelvis för att de inte vågar, för att de inte tror att polisen kan göra något eller för att de inte har förtroende för polisen. Brottsoffer har ändå rätt till stöd även om de inte anmäler brottet.

3.
Förunder-
sökning

Förundersökningen kan ge upphov till frågor och oro för både brottsoffer och vittnen, där information och medmänskligt stöd kan ha en viktig och lugnande roll.

Det är vanligt att förundersökningar läggs ner. Exempelvis om någon misstänkt inte kan identifieras eller att polisen inte har några spår att följa. Åklagaren kan också välja att inte väcka åtal om vederbörande anser att bevisningen är för svag. Brottsoffer har rätt till överprövning av beslutet att lägga ner förundersökningen och att inte väcka åtal.

4.
Gripande/
anhållan/
häktning

Personer misstänkta för allvarliga brott kan ibland frihetsberövas inför en rättegång, exempelvis för att personen inte ska försvåra utredningen eller fortsätta begå brott. Ofta krävs att den misstänkta personen är på sannolika skäl misstänkt för ett brott med minst ett års fängelse i straffskalan.

5.
Rättegång

Vittnesstöd finns tillgängligt under hela rättsliga processen och ges ofta i samband med rättegången.

Domstolen beslutar att antingen fälla eller frikänna den tilltalade. En friande dom behöver inte betyda att domstolen inte tror på målsäganden eller vittnen, utan domstolen ansåg att det inte kunde bevisas att brottet begåtts såsom åklagaren yrkat.

6.
Domslut

Brottsofferjouren erbjuder information och stöd före, under och efter en rättegång. Brottsoffer och vittnen kan exempelvis behöva hjälp att bearbeta rättegången och förstå domstolens beslut. Att vittna, prata om brottet och möta förövaren kan ge upphov till mycket känslor som behöver tid att läka. Brottsoffer kan också behöva hjälp att ansöka om brottsskadeersättning.

7.
Skadestånd/
Brottskade-
ersättning

Gärningspersonen kan också dömas att betala skadestånd. Om den dömda gärningspersonen inte kan betala skadestånd och om brottsoffret inte har någon försäkring så kan brottsoffret ha rätt till brottsskadeersättning.

Polisanmälan och förundersökning

När ett brott har inträffat bör brottsoffret så snart som möjligt anmäla detta till polisen. Utifrån polisanmälan beslutar åklagaren eller polisen om förundersökning ska inledas. De flesta brottsoffer som kommer till Brottsofferjouren har gjort en polisanmälan.

Förundersökning

Under förundersökningen är det polisens uppgift att utreda om brott har skett, och i så fall vem som har begått det. Om brottet är av enkelt slag leder polisen i allmänhet förundersökningen.

Vid övriga brott leder en åklagare förundersökningen.

Under förundersökningen förhör polisen den misstänkte gärningspersonen samt målsäganden och vittnen, om sådana finns. Polis eller åklagare begär in rättsintyg och får brottsplatsprotokoll om polisens tekniker gjort brottsplatsundersökning.

Polisen sammanställer sedan uppgifterna i ett så kallat förundersökningsprotokoll, som sedan åklagaren har som utgångspunkt för att bedöma om det finns tillräckliga skäl för att väcka åtal.

Målsäganden ska också underrättas om sina möjligheter att få förordnat ett målsägandebiträde.

Polis och/eller åklagare ska fråga målsäganden om hen har några skadeståndsanspråk gentemot gärningspersonen. Om så är fallet ska åklagaren (om inte anspråket bedöms som uppenbart orimligt) föra målsägandens talan angående skadestånd vid domstolen. Undantag gäller bara om skadeståndsfrågorna är svåra att utreda, då kan de avskiljas till särskild förhandling. När det finns ett målsägandebiträde kan denne föra målsägandens talan om skadestånd.

Rättsintyg

Rättsintyg är ett skriftligt medicinskt utlåtande om skador och sjukdomar som har betydelse vid utredning av brott.

När rättsvårdande myndigheter (länsstyrelse, domstol, åklagare eller polis) begär det har en läkare skyldighet att utföra undersökningar och utfärda ett rättsintyg. Det utfärdas av rättsläkare inom Rättsmedicinalverket eller av läkare som kontrakterats för uppgiften. Läkaren ska uttala sig om skadans omfattning, hur den uppkommit, allvarlighetsgrad och eventuella men.

Tydighet är A och O. Rättsintyget är en viktig del av rättsprocessen. Att det utformas på ett tydligt sätt har många gånger avgörande betydelse.

POLISANMÄLAN gör man vanligtvis genom att:

- ringa 112 om brottet pågår
- ringa 114 14 till polisen
- besöka närmaste polisstation
- göra anmälan via internet på www.polisen.se.

Vid enkla brott leder polisen förundersökningen. Övriga förundersökningar leds av åklagaren.

ALLMÄNT ÅTAL GÄLLER

Det innebär att åklagaren har skyldighet att sätta igång en utredning även om den som anmält brottet drar tillbaka anmälan.

1

NEDLAGT ÅTAL VANLIGT

Det händer ofta att anmälningar inte utreds och att åtal läggs ned.

2

BESLUT KAN OMRÖVAS

på grund av nya omständigheter. Målsäganden kan också begära en överprövning av beslut om åtal.

3

När en förundersökning läggs ned är det vanligt att den brottsutsatta personen upplever känslor av att inte bli trodd eller att samhället sviker. Här gör brottsofferjournens stödpersoner en stor insats genom att ge medmänskligt stöd.

4

Väckta åtal eller inte

Åklagaren beslutar om åtal ska väckas eller om förundersökningen ska läggas ned. Förundersökningen kan läggas ned på grund av brist på bevis eller om åklagaren inte anser att ett brott begåtts. Också polisen kan på vissa grunder bestämma sig för att lägga ned en förundersökning, till exempel för att de inte nått några spaningsresultat eller att spaningsuppdrag saknas. Polisen kan även lägga ner en förundersökning när bevisningen inte anses räcka till.

Förundersökningen kan tas upp på nytt om det kommer fram nya uppgifter om brottet.

Beslut att inte väcka åtal kan omprövas, exempelvis om det kommit fram nya omständigheter i målet. Målsäganden kan också begära överprövning hos åklagaren när polisen är förundersökningsledare och hos överåklagaren när en åklagare är förundersökningsledare.

5

Ersättning till målsäganden

Målsägande som varit med om ett förhör under förundersökningen har rätt till ersättning för resor, uppehälle, förlorad inkomst eller annan ekonomisk förlust. Eventuella ersättningsanspråk riktas till den som leder förundersökningen det vill säga polis eller åklagare.

6

Tänk på att

- målsägande måste själv begära ersättning inom två veckor från förhöret
- en person som har svårt att förstå och tala svenska eller som är döv, har en hörselnedsättning eller talsvårigheter har rätt till gratis biträde av tolk.

7

8

9

Stort behov av information

Polisen har vanligtvis den första kontakten med människor som drabbats av brott, och undersökningar har visat att brottsoffer ofta har en positiv inställning till polisen, men att denna känsla lätt kan avta när de senare upplever att de inte får den information de behöver. Brottsoffer har ofta ett stort behov av att kontinuerligt få veta hur brottsutredningen fortlöper.

Sekretessbelagd förundersökning

En pågående förundersökning ska enligt sekretesslagen i princip vara sekretessbelagd även för målsäganden. Först när åklagaren fattat beslut i åtalsfrågan blir förundersökningen offentlig och målsäganden får rätt att begära en kopia av förundersökningsprotokollet.

Information – en rättighet för målsägande

Målsägandens rätt till information är reglerad i *Förundersökningskungörelsen* (FuK). Där står att målsäganden har rätt att få information om möjligheten till skadestånd, ersättning enligt brottskadelagen, stödperson, rättshjälp, rådgivning och – om det är aktuellt – målsägandebiträde och kontaktförbud.

Målsäganden ska också få information om vilka myndigheter och organisationer som kan lämna stöd och hjälp till brottsoffer. Genom denna informationsskyldighet ska polisen informera brottsutsatta och vittnen om att Brottsofferjouren finns och kan ge stöd.

Vidare ska målsäganden tillfrågas om hen vill bli underrättad om att förundersökningen ska läggas ned eller inte inledas, att åtal inte ska väckas samt om tidpunkten för eventuell huvudförhandling och dom.

Målsäganden ska alltid underrättas så snart åklagaren beslutar att väcka åtal. Det är polisen och åklagaren som har skyldighet att lämna information till målsäganden.

Målsäganden kan dock alltid kontakta åklagaren om det uppstår frågor.

Vittnen har inte samma rätt till information

Vittnen har ingen särskild reglerad rätt till information under förundersökningen. Inte sällan förhörs vittnen bara en gång av polisen och vet sedan inte vad som händer i ärendet förrän de kallas till domstolen för att vittna. Ibland kan det gå mycket lång tid däremellan.

BROTTSOFFER HAR RÄTT att få omfattande information enligt *Förundersökningskungörelsen*, FuK §§ 13–14.

ANSVAR FÖR INFORMATION till brottsoffer har

1. polisen, som ofta har den första kontakten med den brottsdrabbade
2. åklagaren – i de fall polisen inte lämnat relevant information.

Åklagaren bör dessutom se till att brottsdrabbade får information mer än en gång. Det kan vara svårt att ta till sig allt man behöver veta vid ett och samma tillfälle.

Var förberedd på att brottsoffer kan känna sig besvikna över att åklagaren inte tar någon personlig kontakt med dem under förundersökningen.

När åtal väckts

Om förundersökningen leder fram till att åklagaren beslutar att väcka åtal för brottet, sänder åklagaren en stämningsansökan till domstolen som därefter handlägger målet. Vanligtvis sätts målet ut till huvudförhandling. Under huvudförhandlingen, som kan hållas/äga rum längre fram i tiden, ska domstolen ta ställning till om det kan anses bevisat – ställt utom rimligt tvivel – att den tilltalade begått brottet.

Kalleiser

Till huvudförhandlingen kallas målsäganden om hen är part i målet eller om förhör med målsäganden har begärts. Domstolen skickar en kallelse och målsäganden är i regel skyldig att komma personligen till huvudförhandlingen.

Målsäganden räknas som part i rättegången om hen för egen talan om skadestånd eller väljer att biträda åtalet. Målsäganden ges då en självständig rätt att överklaga domen, både vad gäller skadestandsfrågan och skuldfrågan. Att en målsägande biträder åtalet betyder således att hen är en part i målet parallellt med åklagaren. Även den målsägande som inte är part deltar ofta i huvudförhandlingen. Förhöret med målsäganden i domstolen kallas målsägandeförhör. Förhöret, där målsäganden berättar om brottet, utgör ofta åklagarens viktigaste bevismedel. Om det finns många målsägande, som vid rån mot en butik med flera anställda, räcker det kanske att en av dem berättar om händelsen. Vittnenas första kontakt med domstolen sker också genom kallelsen till huvudförhandlingen. Av kallelsen framgår uppgifter om parterna och vad målet gäller.

Exempel på kallelse för vittne

- 1 **PARTER:** De som är inblandade i målet.
- 2 **MÅLET GÄLLER:** Vilken typ av brott domstolsförhandlingen avser.
- 3 **TID/ADRESS/LOKAL:** I denna ruta framgår det var någonstans och vilken tid den kallade ska infinna sig när de kallats till domstol.
- 4 **DU MÅSTE KOMMA:** I detta stycke framgår det att den kallade är skyldig att infinna sig och att det är jätteviktigt att de hör av sig till domstolen om de får förhinder. Det är också viktigt att veta att en kallelse alltid gäller – till dess att domstolen meddelar något annat – även om den kallade har hört av sig och sagt att de har förhinder.
- 5 **SÄKERHETSKONTROLL AV BESÖKARE:** I detta stycke framgår det att det kommer genomföras en säkerhetskontroll innan den kallade får tillträde i domstolens lokaler.
- 6 **FÖRHÖRET AV DIG HAR BEGÄRTS AV ÅKLAGAREN:** Här framgår det vem av parterna som har åberopat vittnet.
- 7 **HAR DU FRÅGOR:** I detta stycke återfinns kontaktuppgifter till domstolen. De kan vara behjälpliga om frågor eller funderingar uppstår inför förhandlingen.

Exempel på kallelse för vittne

STADENS TINGSRÄTT
Rotel 1

KALLELSE
2020-08-19

Aktbilaga 2
Mål nr. B 20-20
Handläggare 1

Vittnet Bengtsson
Storgatan 1
123 45 Staden

- 1 Parter:** Åklagarkammaren i Staden ./.. Tilltalad Andersson
- 2 Målet gäller:** misshandel

Du kallas till huvudförhandling för att höras som vittne.

- 3 Tid:** Fredag den 28 augusti 2020 kl. 09:00
Adress: Stortorget, Staden
Lokal: Sal 4, plan 2
Kontrollera alltid domstolens informationstavla för aktuell lokal.

Förhöret med dig gäller: dina iakttagelser vid den aktuella händelsen.

- 4 Du måste komma**
Den som kallas som vittne är skyldig att komma till förhandlingen och domstolen godtar bara frånvaro om du har giltiga skäl. Läs mer om detta på sidan med upplysningar. Där kan du också läsa om vilken ersättning du kan få.
Är du frånvarande utan giltigt skäl kan du bli skyldig att betala 4000 kr i vite eller bli hämtad till tingsrätten av polis.

- 5 Säkerhetskontroll av besökare**
För att domstolens lokaler ska vara säkra och trygga får besökare gå igenom en säkerhetskontroll vid entrén. Kontrollen liknar den på flygplatser, bland annat söker personalen igenom väskor efter otillåtna föremål. Kom i god tid till domstolen - det kan bildas kö om flera förhandlingar börjar samtidigt.

- 6** Förhöret med dig har begärts av åklagaren.

- 7 Har du frågor?**
På följande sidor finns viktig information. Kontakta oss gärna vid frågor – du når oss enklast per telefon [123 – 45 67 89].

Handläggare 8

Bifogade informationsblad: Info från BOJ och Så går brottmålsrättegången till (måls/vittne)

Sida 1 (av 2)

Om domstolens behandling av personuppgifter, se www.domstol.se/personuppgifter. Kontakta oss för information på annat sätt.

Besöksadress [Stortorget]	Öppettider måndag–fredag [08.00 – 16.00]	Postadress [Stortorget] [123 45 Staden]	E-post [stadens.tingsrätt@dom.se]
Telefon [123 – 45 67 89]			Webbplats [www.stadenstingsratt.domstol.se]

[DokumentId]

Exempel på kallelse för målsägande

STADENS TINGSRÄTT
Rotel 1

KALLELSE
2020-08-19

Aktbilaga 3
Mål nr. B 20-20
Handläggare 8

Målsägande Svensson
Lillgatan 1
123 45 Staden

- 1 Parter:** Åklagarkammaren i Staden ./ . Tilltalad Andersson
- 2 Målet gäller:** misshandel

Du kallas till huvudförhandling för att höras som målsägande.

- 3 Tid:** Fredag den 28 augusti 2020 kl. 09:00
Adress: Stortorget, Staden
Lokal: Sal 4, plan 2
Kontrollera alltid domstolens informationstavla för aktuell lokal.

Vid förhandlingen kommer du att höras om: den aktuella händelsen.

- 4 Du måste komma**
Den som ska höras som målsägande är skyldig att komma till förhandlingen, och domstolen godtar bara frånvaro om du har giltiga skäl. Läs mer om detta på sidan med upplysningar. Där kan du också läsa om vilken ersättning du kan få.
Är du frånvarande utan giltigt skäl kan du bli skyldig att betala 4000 kr i vite eller bli hämtad till tingsrätten av polis.
- 5 Säkerhetskontroll av besökare**
För att domstolens lokaler ska vara säkra och trygga får besökare gå igenom en säkerhetskontroll vid entrén. Kontrollen liknar den på flygplatser, bland annat söker personalen igenom väskor efter otillåtna föremål. Kom i god tid till domstolen - det kan bildas kö om flera förhandlingar börjar samtidigt.
- 6 Om du tänker begära skadestånd av den tilltalade – meddela tingsrätten så snart som möjligt.**
- 7 Har du frågor?**
På följande sidor finns viktig information. Kontakta oss gärna vid frågor – du når oss enklast per telefon 123 – 45 67 89.

Handläggare 8

Bifogade informationsblad: Info från BOJ och Så går brottmålsrättegången till (måls/vittne)

Sida 1 (av 2)

Om domstolens behandling av personuppgifter, se www.domstol.se/personuppgifter. Kontakta oss för information på annat sätt.

Dokumentid

Besöksadress Stortorget]	Öppettider måndag–fredag 08.00 – 16.00	Postadress Stortorget 123 45 Staden	E-post stadens.tingsratt@dom.se
Telefon 123 – 45 67 89			Webbplats www.stadenstingsratt.domstol.se

Exempel på kallelse för målsägande

- 1 PARTER:** De som är inblandade i målet.
- 2 MÅLET GÄLLER:** Vilken typ av brott domstolsförhandlingen avser.
- 3 TID/ADRESS/LOKAL:** I denna ruta framgår det var någonstans och vilken tid den kallade ska infinna sig när de kallats till domstol.
- 4 DU MÅSTE KOMMA:** I detta stycke framgår det att den kallade är skyldig att infinna sig och att det är jätteviktigt att de hör av sig till domstolen om de får förhinder. Det är också viktigt att veta att en kallelse alltid gäller – till dess att domstolen meddelar något annat – även om den kallade har hört av sig och sagt att de har förhinder.
- 5 SÄKERHETSKONTROLL AV BESÖKARE:** I detta stycke framgår det att det kommer genomföras en säkerhetskontroll innan den kallade får tillträde i domstolens lokaler.
- 6 SKADESTÅND:** Målsäganden kan få hjälp att ställa samman sitt skadeståndsanspråk av exempelvis polisen, åklagaren eller målsägandebiträdet. Brottsoffermyndigheten har också en servicetelefon som kan ge vidare hjälp vid behov.
- 7 HAR DU FRÅGOR:** I detta stycke återfinns kontaktuppgifter till domstolen. De kan vara behjälpliga om frågor eller funderingar uppstår inför förhandlingen.

Förhör per telefon eller videolänk

I vissa enklare mål kan domstolen ibland bestämma att vittnet eller målsäganden inte behöver närvara personligen vid rättegången utan kan höras per telefon. Då kan hen kallas att inställa sig hos någon myndighet, exempelvis polisen, på orten. Det kan också hända att personen i fråga får använda telefonen på arbetsplatsen eller i bostaden.

Domstolen ringer sedan upp när det är dags för förhöret. Alla som är närvarande i förhandlingssalen kan lyssna på samtalet och parterna har också möjlighet att ställa frågor.

Det finns även möjlighet att delta i förhandlingen genom videokonferens. Den som ska höras kan då få inställa sig vid en annan domstol än den domstol där huvudförhandlingen sker. Det är förhållandevis vanligt när målet berör exempelvis organiserad brottslighet eller gängkriminalitet. Men även vid andra omständigheter såsom långa reseavstånd, eventuell sjukdom med mera. I fall som dessa är det viktigt att du som stödperson uppmanar stödsökande att vara proaktiv och ha kontakt med åklagare eller domstolen innan själva rättegången. Det är också viktigt att kommunikationen mellan domstol och vittnesstödsverksamheterna fungerar så att vittnesstöd kan erbjudas vid den domstol där vittnet ger sitt videoförhör.

1

2

3

4

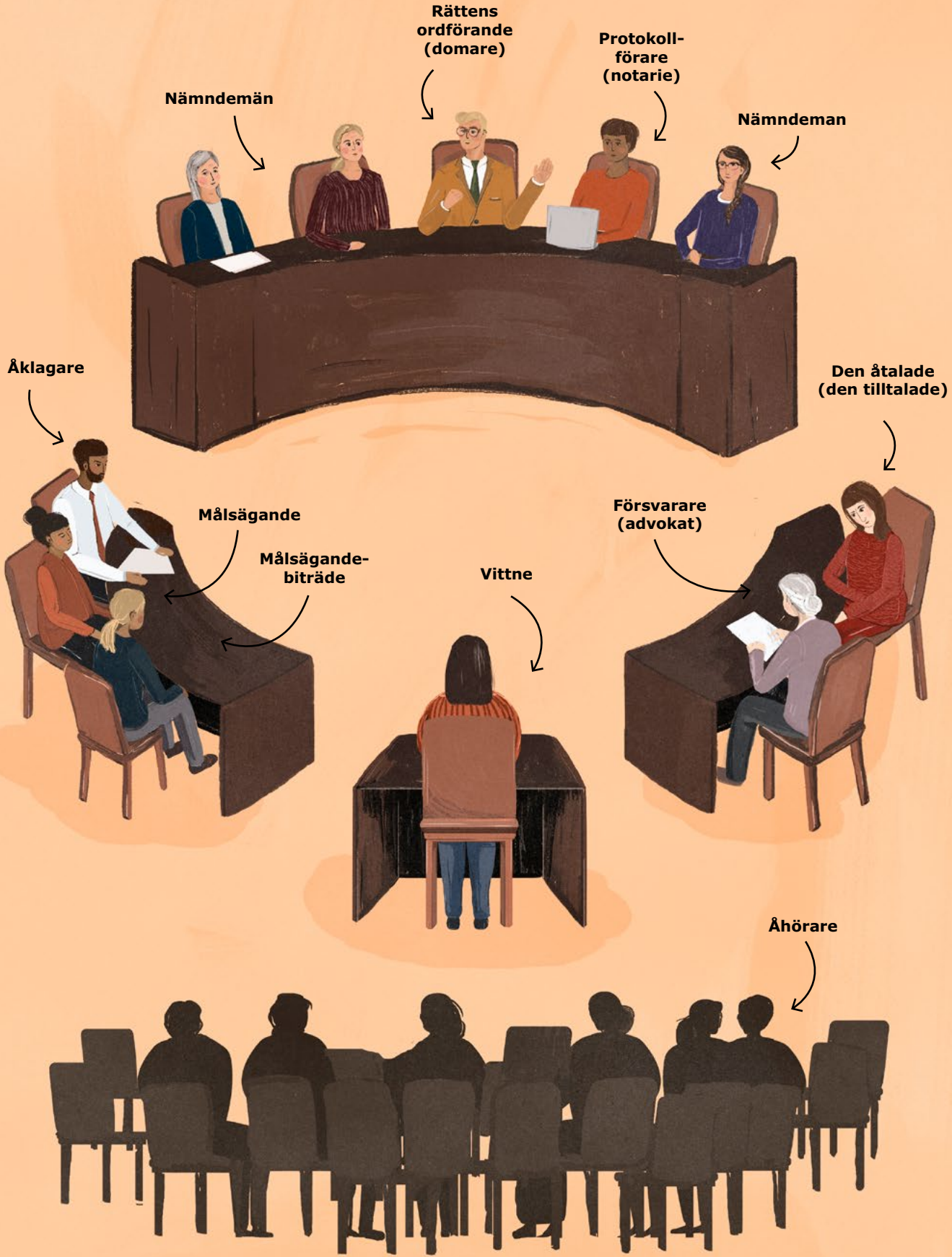
5

6

7

8

9

I rättssalen

Rätten består vid *huvudförhandlingen* i de flesta fall av en lagfaren domare (utbildad juristdomare) samt tre lekmannadomare som kallas nämndemän, utsedda på förslag av politiker. Alla fyra är domare med individuell och lika rösträtt och ska efter huvudförhandlingen bestämma hur tingsrätten ska döma i målet. Juristdomaren är ordförande och leder förhandlingen. Längst fram i salen tillsammans med domstolens ledamöter sitter också en protokollförare som är anställd av domstolen. Protokollföraren kan vara notarie (jurist) eller domstolssekreterare.

I hovrätten består domstolen som regel av tre lagfarna domare och två nämndemän.

Åklagarens uppgift

Närvarande vid huvudförhandlingen är också en åklagare som å statens vägnar för det allmännas talan. Åklagaren presenterar åtalet för domstolen och ska styrka åtalet, det vill säga lägga fram bevisning som kan övertyga domstolen om att den åtalade begått brottet. Åklagaren får dock aldrig släppa kravet på saklighet och objektivitet och har därför ansvar också för att förmildrande omständigheter eller sådant som talar för den tilltalades oskuld inte undanhålls eller förminskas.

Åklagaren har också ofta till uppgift att föra fram målsägandens begäran om skadestånd och presentera bevisning för att styrka skadeståndsanspråket.

Åklagaren är anställd av *Åklagarmyndigheten* och är helt fristående från domstolen.

Aktörernas roller och placering i salen

Målsäganden sitter bredvid åklagaren under huvudförhandlingen. Målsäganden är oftast part i målet och bevisperson. Som part i målet har målsäganden en mer självständig ställning och fler rättigheter under rättegången, exempelvis rätten att lägga fram egen utredning eller bevisning. Som bevisperson har målsäganden till uppgift att berätta om händelsen för att åklagaren ska kunna styrka åtalet. Vidare ska målsäganden besvara frågor från åklagare, försvarare och eventuellt målsägandebiträde om sådan finns.

Den tilltalade I förhandlingssalen närvarar också den tilltalade (även kallad den åtalade) med sin försvarsadvokat. Enklare brottmål kan under vissa förutsättningar avgöras även om den åtalade inte närvarar.

Vittnen Om vittnen ska höras får de inte delta inne i förhandlingssalen förrän de ska avlägga vittnesmål. De får vänta utanför och kallas in när det är deras tur. Efter att de har vittnat kan de, om de vill, sitta ner i salen på åhörarplats och lyssna på resten av huvudförhandlingen.

Allmänheten Eftersom svenska domstolsförhandlingar i regel är offentliga kan det också hända att det finns utomstående åhörare i rättssalen. Det kan vara skolklasser, journalister, studenter, kamrater och anhöriga till parterna eller bara andra intresserade. Det kan vara bra att vara förberedd på detta för den som första gången är kallad till en rättegång. I vissa mål, exempelvis sexualbrott mot barn, kan domstolen besluta om stängda dörrar. Då får inga åhörare vistas i salen eftersom känsliga sekretessbelagda uppgifter kan komma fram. Domstolen kan också bestämma att en viss del av huvudförhandlingen, såsom personalia, ska hållas inom stängda dörrar.

HUVUDFÖRHANDLING är den viktigaste, avgörande delen av en rättegång.

INSTÄLLD RÄTTEGÅNG
Det händer att en rättegång blir inställd. Det kan bland annat bero på att vittnen eller den tilltalade inte kommer.

SKADESTÅNDSYRKANDET framställs också i inledningen av förhandlingen, antingen av åklagaren, målsägandebiträdet eller av målsäganden själv. Den åtalade får kort ange sin inställning.

MÅLSÄGANDEN HÖRS FÖRST Normalt förhörs målsäganden före den åtalade. Därefter förhörs vittnen.

FÖRHÖREN DOKUMENTERAS genom ljudupptagning och med video. Ett skäl för detta är att vittnen inte ska behöva upprepa sitt vittnesmål om det också blir en rättegång i hovrätten.

OM DOM AVKUNNAS DIREKT får alla gå ut ur salen medan domstolens ledamöter överlägger. Via högtalare brukar man sedan få veta när överläggningen är avslutad och domen är färdig att avkunnas.

Förhandlingsordning

Vid huvudförhandlingen inför domstolen går man igenom hela målet med utgångspunkt från stämningsansökan. Rättens ordförande, domaren, fördelar ordet.

Inledning

Ordföranden kontrollerar med parterna att det inte finns något hinder mot huvudförhandlingen. Åklagaren läser därefter upp åtalet och anger vad hen anser att den åtalade har gjort sig skyldig till och bör dömas för. Det kallas också att åklagaren får framställa sitt yrkande.

Den tilltalade får därefter kort säga om hen erkänner eller förnekar brottet, har den tilltalade en försvarare framför vederbörande den tilltalades inställning i skuld- och skadeståndsfrågan.

Bevis, förhör och skadestånd

Åklagaren presenterar sedan utförligare grunden för åtalet. Det kallas att utveckla talan eller hålla sakframställan. Då kan åklagaren också föredra viktiga delar i den skriftliga bevisning som åklagaren åberopar. Om det behövs kan även målsäganden och den åtalade få utveckla sin talan. Därefter sker bevisupptagning som inte redan föredragits av åklagaren. Bevis kan vara både muntliga och skriftliga. Förhör hålls med målsäganden, den tilltalade och eventuella vittnen.

Både frågan om den åtalades skuld och målsägandens skadeståndsanspråk behandlas under sakframställan och bevisupptagningen.

Den åtalades personalia

Därefter går man därefter igenom den åtalades personalia, som innehåller exempelvis tidigare straff, nuvarande levnadsomständigheter, inkomst och andra förhållanden som kan vara av betydelse om en påföljd för brottet ska bestämmas.

Argumentation inför domen

Avslutningsvis får parterna sammanfatta sina synpunkter på vad som kommit fram under huvudförhandlingen och argumentera för hur de anser att domstolen bör döma.

Det kallas att slutföra talan eller plädera.

Avslutning och eventuell dom

Rättens ordförande förklarar därefter förhandlingen avslutad och berättar om domen avkunnas muntligen direkt efter överläggningen eller meddelas senare. Om dom meddelas senare berättar alltid domaren vilket datum och klockslag domen kommer meddelas och finnas tillgänglig.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Om målsäganden är rädd för den tilltalade eller för någon av åhörarna kan rätten besluta att den personen ska vistas i ett annat rum under förhöret, så kallad medhörning.

Målsägandeförhöret

Målsäganden, det vill säga brottsoffret, kan ha kallats till huvudförhandling som part och/eller som bevisperson.

Målsäganden sitter nästan alltid med under hela huvudförhandlingen och stannar kvar på sin plats när hen ska berätta om brottet och svara på frågor om brottet samt eventuella skador.

Målsäganden avlägger inte ed

Till skillnad från vad som gäller för vittnen finns inga regler för att tvinga fram en berättelse. Målsägande avlägger inte ed och talar därför inte under straffansvar, men uppmanas ofta av rättens ordförande att det är viktigt att ändå noga hålla sig till sanningen.

Målsäganden berättar och svarar på frågor

Målsägandeförhöret inleds ofta av den som åberopat förhöret, vilket i ett vanligt brottmål är åklagaren. Ibland är det istället ordföranden som inleder för att sedan lämna över till åklagaren. Målsäganden ska först på egen hand eller – om det behövs – med stöd av frågor berätta om händelsen i ett sammanhang. Först därefter får parterna och domstolen i tur och ordning ställa frågor till målsäganden. Målsäganden ska lämna en fri berättelse, men får ibland med domstolens medgivande använda skriftliga noteringar som stöd för minnet.

Förhöret oftast offentligt

Målsägandeförhör är, liksom övriga delar av förhandlingen, i regel offentliga och sker i parternas närvaro. Om målsäganden är så rädd att hen inte vågar berätta allt när den tilltalade är i närheten, så kan rätten besluta att den tilltalade ska vistas i ett annat rum under förhöret, så kallad medhörning. Den tilltalade har dock alltid rätt att lyssna på förhöret via högtalare och att via försvararen få ställa frågor till målsäganden. Om det finns rädsla för en åhörare kan rätten besluta att inte heller denna person får närvara under målsägandeförhöret. I riktigt extrema situationer kan det gå att genomföra förhöret via videolänk från annan ort.

MEDHÖRNING Vittnesstödet kan framföra vittnens eller målsägandes önskemål om medhörning exempelvis via åklagaren, domstolens reception, vakten eller målsägandebiträdet. Det är dock rättens ordförande – domaren – som slutgiltigt beslutar om eventuell medhörning.

Vittnesmålet

VITTNESPLIKT Grundläggande bestämmelser om vittnen finns i *rättegångsbalken*, 36 kap.

Vittnen är skyldiga att inställa sig när de kallas till förhandling.

Vittnet får vanligtvis inte vara med förrän det är dags för hen att höras, utan väntar utanför rättssalen på att bli inkallad. Ibland finns det ett särskilt vittnesrum. Oftast ropas vittnets namn upp via högtalare och vittnet ombeds komma till en viss sal. Anledningen till detta är att vittnesberättelsen inte ska påverkas av vad som tidigare sagts i rättssalen. Om det finns flera vittnen ska de höras var för sig och de bör inte heller samtala om sina vittnesmål med varandra medan de sitter och väntar.

Om ett mål går vidare till hovrätten lyssnar rätten ofta till inspelade utsagor från målsäganden och vittnen i tingsrätten. De behöver alltså sällan förhöras en gång till när målet tas upp på nytt i högre instans.

I BROTTMÅL FÅR EDEN INTE AVLÄGGAS AV

- någon som är närstående till den tilltalade
- någon som är under 15 år
- någon med psykisk funktionsnedsättning som innebär att personen inte förstår edens betydelse.

Vittnet avlägger ed

När vittnet blir uppropat får hen gå in i rättssalen, fram till den särskilda vittnesplatsen och sitta där. Ordföranden frågar efter vittnets fullständiga namn och, om det behövs, ålder, yrke och hemvist. Ordföranden kan också kontrollera om vittnet står i någon speciell relation till någon av parterna eller till saken, eftersom det kan ha betydelse för bedömningen av berättelsen.

De flesta vittnen är sedan skyldiga att avlägga ed innan de lämnar sitt vittnesmål. Eden lyder:

”Jag (namnet) lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag ska säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.”

Rättens ordförande läser eden och vittnet får säga efter. Om vittnet, sedan eden avlagts, inte håller sig till sanningen kan hen åtalas för brottet mened. Brottet räknas som mycket allvarligt och påföljden för mened är i normalt fall fängelse.

Rättssystemet bygger på att människor berättar sanningen om vad som skett och osanningar kan leda till att oskyldiga döms och till att skyldiga går fria. Därför anses mened, det vill säga att ljuga inför rätten eller att medvetet undanhålla fakta, vara ett allvarligt brott med högt straffvärde.

Vittnet berättar och svarar på frågor

Vittnesförhöret inleds av den som begärt förhöret, vilket i de flesta fall är åklagaren. Först ska vittnet ges tillfälle att själv eller med

hjälp av stödfrågor i ett sammanhang ge sin egen berättelse. Vittnet får då berätta allt vederbörande minns av exempelvis synintryck, hörselintryck och hur vittnet uppfattat händelsen som saken gäller. Därefter får parterna i tur och ordning ställa frågor till vittnet. Vittnet ska lämna en fri berättelse, men får med domstolens medgivande använda sig av minnesanteckningar.

Förhöret oftast offentligt

Vittnesförhör är, liksom övriga delar av förhandlingen, i regel offentliga och sker i parternas närvaro. Om vittnet inte vågar berätta allt när den tilltalade är i närheten kan rätten besluta att den tilltalade ska vistas i ett annat rum under förhöret, så kallad medhörning. Den tilltalade har dock alltid rätt att lyssna på förhöret via högtalare och få tillfälle att ställa frågor till vittnet. Om det finns rädsla för en åhörare kan rätten besluta att inte heller denna person får närvara under vittnesförhöret. I vissa känsliga mål kan vittnet komma att höras via videolänk och behöver då inte själv befinna sig i processdomstolen. Det är viktigt att vittnesstöd erbjuds även till vittnen som avger sitt vittnesmål vid annan domstol än processdomstolen.

OM VITTNEN ÄR RÄDDA
för den tilltalade eller för någon av åhörarna kan rätten besluta att den personen ska vistas i ett annat rum under förhöret.

**VITTNEN OCH MÅLS-
ÄGANDE HAR RÄTT TILL
ERSÄTTNING FÖR:**

- resekostnader från vistelseorten och tillbaka
- kostnad för uppehälle
- förlorad inkomst eller annan ekonomisk förlust.

Ersättning för inställelse

Vittnen och målsägande som ska höras under huvudförhandlingen har rätt till ersättning för kostnader och inkomstförluster som de haft för att inställa sig. Eftersom vissa maximala ersättningsnivåer finns, kan de dock inte vara säkra på att få full täckning för sin faktiska förlust.

Det finns möjligheter att få förskott för resa och uppehälle, som då begärs hos den domstol där de ska höras. Genom att visa upp kallelsen kan förskott betalas ut av domstol, polismyndighet eller kronofogdemyndighet på den ort där vittnet eller målsäganden vistas. Det vanligaste är dock att de efter att förhöret anger vilka omkostnader de haft.

Den slutliga ersättningen bestäms och betalas av domstolen i samband med huvudförhandlingen. Ersättningen är skattefri.

Räkna på kostnaderna i förväg

I samband med rättegången tillfrågas vittnet och målsäganden om de har några anspråk på ersättning. Det kan då vara bra att ha räknat ut eventuella inkomstförluster eller resekostnader i förväg. Det kan vara lämpligt att du som är vittnesstöd tipsar om och hjälper till med detta ute i väntsalen eller i det rum ni har tillgång till. Informera om de rutiner som gäller för att få ersättning utbetald.

Dom

När förhandlingarna avslutats håller domstolen överläggning där ordföranden och nämndemännen går igenom målet och kommer överens om hur domstolen ska döma.

I större mål brukar domstolen vilja fundera ett tag över domslutet och meddelar då dom vid ett senare datum. Den aktuella dagen kan den som önskar ringa eller gå till domstolens kansli för att få besked om utgången i målet. Ännu enklare – och snabbare – är att skicka e-post till domstolen och begära att få domen skickad digitalt.

Domen är som regel offentlig. Om målsäganden har tilldömts skadestånd och därmed är part i målet skickas domen automatiskt och utan kostnad till målsäganden. I annat fall måste hen begära att få ett exemplar hos domstolen eller åklagaren.

Domstolen skickar också, vid utdömt skadestånd och då domen vunnit laga kraft, ett exemplar av domen till *Kronofogdemyndigheten* som, utan kostnad för målsäganden, bevakar målsägandens fordran hos den tilltalade, om målsäganden önskar detta.

Vittnen blir inte meddelade automatiskt när domen meddelas. Om de önskar få veta hur domstolen har dömt måste de själva begära ut domen.

Överklaga domen

En part som inte är nöjd med en dom i tingsrätten kan överklaga den till *hovrätten*. Skrivelsen adresseras till berörd hovrätt, men skickas in till *tingsrätten* som dömt i målet. I vissa fall krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska ta upp målet.

Överklagande ska ske genom en särskild skrivelse, överklagandeskrivelse och instruktioner hur man praktiskt gör en sådan bifogas alltid i den tidigare domen. Denna ska ha kommit in till tingsrätten inom tre veckor från den dag domen meddelades.

Om domen överklagas och prövningstillstånd beviljas blir det en ny rättegång i hovrätten.

Hovrättens dom kan överklagas till *Högsta domstolen*, som dock endast tar upp målet till prövning om en sådan kan tänkas leda tills ett vägledande juridiskt avgörande, ett så kallat prejudikat.

Om inte någon av parterna klagar på domen inom tre veckor står domslutet fast. Det kallas att domen vinner laga kraft och innebär att den ska verkställas.

TÄNK PÅ ATT domen bara skickas till målsägande som tilldömts skadestånd. Övriga målsägande måste själva begära att få ett exemplar.

DOMEN VINNER LAGA KRAFT Om inte någon av parterna klagar på domen inom tre veckor står domslutet fast.

ÖVERGREPP I RÄTTSSAK innebär att gärningspersonen försöker hämnas på exempelvis ett vittne eller hindra någon att medverka i rättsprocessen.

Säkerhet och skydd

Många vittnen och målsäganden känner rädsla för den misstänkte och kanske även för dennes vänner och släktingar. I vissa fall förekommer också hot, direkta eller indirekta, eller till och med våld. För den enskildes säkerhet – och för att rättsordningen inte ska hotas – är det viktigt att de som medverkar i en rättsprocess skyddas mot alla former av hot, våld och övergrepp. Svenska domstolar är bemannade med säkerhetsvakter och det görs en grundlig säkerhetskontroll vid inpassering. Det är förbjudet att fotografera eller filma inne i rättsalen och det finns oftast larmknappar inne i rättsalarna. Om det finns behov av skydd ska polisen kontaktas omgående.

Viktigt polisanmäla brott

Om målsägande eller vittne utsätts för någon form av hot eller våld är det viktigt att polisanmäla detta. Det kan vara fråga om olaga hot, ofredande eller övergrepp i rättssak.

Övergrepp i rättssak är ett brott som införts för att skydda statens rättsskipande verksamhet och förhindra påtryckningar mot dem som agerar i rättsprocessen. I den skyddade personkretsen ingår den som gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller annars vid förhör avgett utsaga hos en domstol eller annan myndighet eller haft för avsikt att göra något av detta. Vid övergrepp i rättssak har gärningspersonen försökt/haft som avsikt hämnas eller hindra någon från att medverka i rättsprocessen. Samhället ser allvarligt på brottet och den som gör sig skyldig till det döms normalt till fängelse.

HOT- OCH RISKBEDÖMNINGSSYSTEM:

SARA:SV är en evidensbaserad metod för att bedöma risken för framtida partnervåld. SARA:SV har utvärderats av forskare och har visats ge positiva resultat.

PATRIARK används vid hedersrelaterat våld.

SAM används vid olaga förföljelse, eller så kallad stalkning, eller överträdelse av kontaktförbud.

Metoder för hot- och riskbedömning

Det finns mycket som tyder på att hot och våld mot vittnen och målsägande ökar, bland annat har det skett en dramatisk ökning i antalet polisanmälningar rörande övergrepp i rättssak. Det är därför viktigt att utveckla förebyggande metoder och program för att ge stöd till hotade vittnen och målsägande före, under och efter rättsprocessen.

För att bättre fånga upp personer som riskerar att drabbas av upprepade brott och vittnen som utsätts för hot och våld ska polisen så tidigt som möjligt göra en strukturerad hot- och riskbedömning. Det innebär att polisen använder sig av någon form hot- och riskbedömningsinstrument som underlag för en bred analys av situationen.

Skyddade personuppgifter

Ett av de mer direkta skydd samhället erbjuder hotade vittnen och målsägande är skyddade personuppgifter genom *sekretessmarkering* i folkbokföringsregistret och skyddad folkbokföring. Enligt 7 kap, 15 § i sekretesslagen är uppgifter inom folkbokföringsverksamheten i regel offentliga. Sekretess gäller om det av särskild anledning kan antas att en person, eller någon närstående, kan lida skada eller men om uppgifter om personen lämnas ut.

En så kallad **markering för särskild sekretessprövning** (sekretessmarkering) görs i folkbokföringsdatabasen. Denna markering överförs till andra myndigheter, som exempelvis Försäkringskassan och kommunens olika förvaltningar, som får uppgifter från folkbokföringen. Ansökan görs hos Skatteverkets regionala kontor. Beslutet gäller i ett år, sedan krävs en ny ansökan.

Skyddad folkbokföring, tidigare kallat kvarskrivning innebär att en hotad person som flyttat eller avser att flytta får vara folkbokförd hos Skatteverket i sin gamla bostadskommun. Ansökan görs hos Skatteverkets regionala kontor. Post vidarebefordras till den nya adressen av Skatteverket. Beslutet gäller i tre år, sedan krävs en ny ansökan.

Fingerade personuppgifter. Vid särskilt allvarliga hot kan en person medges att använda annan identitet. Personen får nytt namn och nytt personnummer. Det är få personer som får fingerade personuppgifter.

Kontaktförbud

Om någon hotas och trakasseras av en viss person kan de också begära kontaktförbud. *Lagen om kontaktförbud (SFS 2011:487)* kan användas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att någon kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera en annan person.

Kontaktförbud innebär att en viss person inte får besöka eller på annat sätt ta kontakt med eller följa efter den person som kontaktförbudet ska skydda. Kontaktförbud får utfärdas för högst ett år. Sedan får man komma med förnyad ansökan om det fortfarande finns behov.

Utvidgat kontaktförbud innebär att den som utför trakasserierna eller hoten inte får vara närheten av den skyddade personens bostad, arbetsplats, eller andra ställen där hen tenderar att befinna sig.

EXEMPEL PÅ EN SITUATION då personuppgifter kan skyddas är när en våldsutsatt begär att hens adress inte ska lämnas ut till en tidigare partner. Detta då det finns ett konkret hot om att vederbörande ska skada personen i fråga.

KOMPLETTERA MED INTYG Ansökan om markering för särskild sekretessprövning och kvarskrivning bör kompletteras med intyg från polisen, socialtjänsten, brottsofferjour, kvinnojour eller liknande.

SKYDDADE PERSONUPPGIFTER eller skyddad identitet som det också kallas för existerar i tre former:

- sekretessmarkering (omfattar alla personuppgifter)
- skyddad folkbokföring (ersatt kvarskrivningen från den 1 januari 2019)
- fingerade personuppgifter (innebär nytt namn och personnummer).

EN AV MÅLGRUPPERNA för lagen om kontaktförbud är kvinnor som misshandlas, hotas och trakasseras. Ofta är gärningspersonen känd, det är exempelvis hennes tidigare partner eller sambo.

Särskilt utvidgat kontaktförbud innebär att det skyddade området utökas ytterligare, efter att ett utvidgat kontaktförbud överträtts. Beslut om särskilt utvidgat kontaktförbud ska förenas med villkor om elektronisk övervakning (elektronisk fotboja).

Ansökan om kontaktförbud lämnas till polismyndighet eller åklagare. Ärendet prövas av en allmän åklagare som fattar beslut. Om någon part begär det ska åklagarens beslut prövas av tingsrätten. Kontaktförbudet kan omprövas. Efter en hot- och riskbedömning kan det förlängas ytterligare tid, högst ett år i taget. Den som bryter mot ett kontaktförbud kan dömas till böter eller fängelse.

Larm och livvakt

Hotade personer kan också få ett trygghetspaket med bland annat överfallslarm efter ansökan hos lokala polismyndigheten. I mycket allvarliga fall kan de få tillfälligt livvaktsskydd.

Skyddat boende

Skyddat boende är en tillfällig lösning. Det kan vara kommunen, en idéburen organisation (ofta en kvinnojour) eller en privat aktör som driver skyddat boende. Det existerar stora variationer på skyddande boenden, både när det gäller säkerhetslösningar, stödfunktioner och funktion. De flesta boenden är ämnade för våldsutsatta kvinnor men det finns även boenden som tar emot våldsutsatta män och par. Den nationella stödlinjen *Kvinnofrids-linjen* har en förteckning över de skyddande boenden där det finns en huvudman i form av en kommun eller riksorganisation.

Vittnen som hotas kan ibland få tillfällig bostad i den akuta fasen genom polisen. Därefter faller ansvaret på hemkommunens socialtjänst.

Relationen till gärningspersonen efter dom

Ibland fortsätter gärningspersoner att hota och trakassera vittnen och målsägande även efter att dom har fallit. När straffet blir villkorlig dom eller kortare fängelsevistelse är den dömde snart ute i samhället igen.

Det finns också gärningspersoner som lyckas föra ut hotelser under fängelsetiden, exempelvis via mobiltelefon eller genom sina bekanta. Vid permissioner kan gärningspersonen söka upp brotts-offret eller ta kontakt via till exempel telefon. Därför är det ofta en angelägen fråga för brottsoffret hur de ska hantera ett eventuellt möte.

KRIMINALVÅRDENS SKYLDIGHET att lämna information om gärningspersonens permissioner och frigivning är av stor betydelse för brottsoffrets trygghet.

Medling Är orten liten, eller om förövare och brottsoffer exempelvis går i samma skola, är risken stor att den brottsutsatta och gärningspersonen möts. Då kan medling vara ett sätt att klargöra hur de ska förhålla sig till varandra i framtiden. Gärningsperson och brottsoffer möts tillsammans med en opartisk medlare för att prata. Syftet är att minska de negativa följderna, särskilt för brottsoffret. Medling är frivilligt och det är viktigt att vara lyhörd för brottsoffrets önskemål.

Elektronisk fotboja Kortare straff kan idag avtjänas helt med elektronisk fotboja. Vid längre fängelsestraff omvandlas ibland straffet i slutet av strafftiden från fängelse till elektronisk fotboja. Idag har kriminalvården viss informationsplikt gentemot brottsoffret, men brottsoffret måste uttryckligen säga ja till information om när gärningspersonen har permission, får fotboja och frigivs. En del brottsoffer vill inte ha den informationen. De vill sätta punkt och fortsätta sina liv utan vetskap om gärningspersonen är under straff eller ej. Brottsoffer och vittnen som känner att det finns risk att de blir hotade och trakasserade vill däremot ofta veta var gärningspersonen befinner sig, så de slipper träffa på personen i fråga under permissioner.

Gemensamma barn Ibland har brottsoffret gemensamma barn med gärningspersonen. Det är särskilt vanligt vid våld i nära relationer. Trots att gärningspersonen döms för våld, hot och övergrepp mot sin partner fortsätter hen ofta att ha gemensam vårdnad eller åtminstone umgängesrätt.

Det här ställer till stora problem för brottsoffret. Samtidigt som hen försöker bearbeta sina trauman och få ordning på sitt liv måste hen fortsätta ha kontakt med förövaren. Detta gäller även då hen fått skyddsåtgärder för att gärningspersonen fortsätter att trakassera brottsoffret. Den psykiska misshandeln mot brottsoffret, som ofta föregått våldet, kan således ibland fortsätta efter separation och dom. Barnen hamnar ofta i kläm.

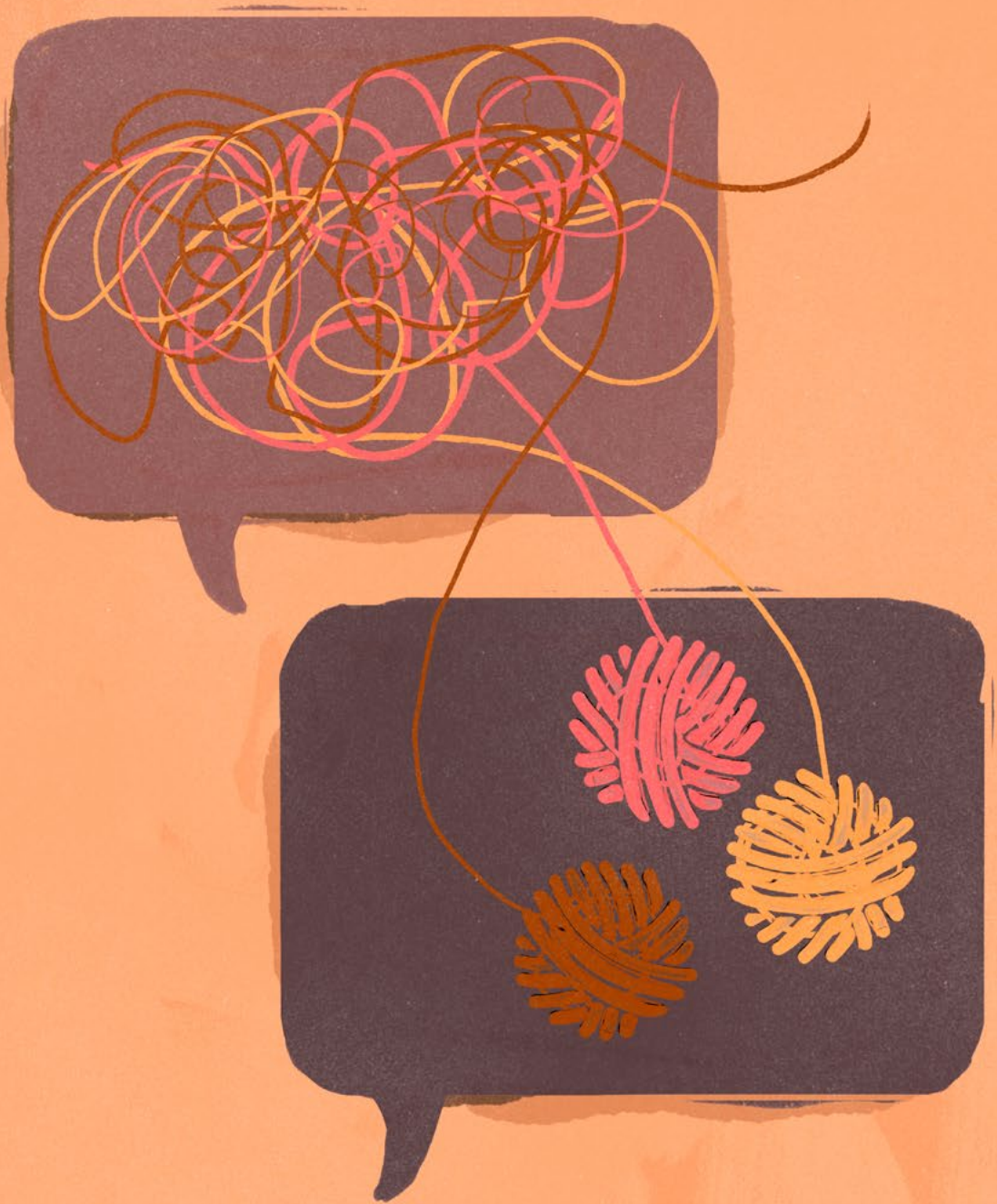
Personer i den här situationen behöver ofta mycket stöd för att orka med att hantera vårdnadsfrågorna.

STÖD VID MEDLING

Brottsofferjourens inställning framgår av förbundets policydokument. Medverka vid medling som stöd till brottsoffret, men ej som medlare.

EN SÄRSKILD KONTAKT-

PERSON utses ibland av socialtjänsten för att hjälpa till vid överlämnandet av barnen från den ena vårdnadshavaren till den andra. Det är exempelvis brukligt när ena föräldern har kontaktförbud, men gemensam vårdnad om eller umgängesrätt med barnen.

Vittnesstöd i tvistemål

Det är inte enbart förhandlingar i brottmål som handläggs vid de allmänna domstolar där Brottsofferjourens vittnesstöd är verksamma. En betydande andel av domstolsförhandlingarna hör hemma i den del av juridiken som benämns som *civilrätt*. Civilrätt, även kallad privaträtt, kan förenklat sägas beröra konflikter mellan privatpersoner eller mellan organisationer, företag och enskilda individer.

När två parter inte kommer överens uppstår det en tvist. Om parterna inte kan enas och lösa osämjan på egen hand har de möjlighet att få tvisten avgjord i domstol. Då är det upp till rätten att avgöra vem av parterna som får rätt. Målen kallas *tvistemål*.

Exempel på vanliga tvistemål är:

- **Familjemål**
Familjemål kan exempelvis handla om vårdnads- eller umgängesrättsfrågor hos barn. Det är vanligt att vittnen kallas i dessa mål.
- **Hysesärenden**
Hysesärenden kan exempelvis avse en situation där en hyresvärd har sagt upp en hyresgäst på grund av att den utsätter sina grannar för återkommande störningar.
- **Konsumenttvist**
Konsumenttvister innebär att en näringsidkare och en konsument har stridiga uppfattningar om en vara eller tjänst.

Till skillnad från brottmål är varken en polis eller åklagare inblandade i ett tvistemål. De tvistande parterna företräds ofta av juridiska ombud.

För de som är kallade som vittnen i tvistemål gäller till stor del samma principer som för vittnen i brottmål. Vittnet ska berätta vad hen vet i saken. I ett tvistemål åberopas vittnesförhöret som bevisning av en av parterna och vittnet kallas till förhandlingen. De som kallas som vittnen är skyldiga enligt lag att inställa sig och vittnesmålet avläggs i samma förhandlingssalar som i brottmål. Vittneseden är också densamma och det vittne som medvetet talar osanning, eller låter bli att berätta det hen vet, riskerar att dömas för brottet mened.

**I CIVILRÄTTSLIGA
PROCESSER** kallas de som tvistar för parter. Den part som väcker talan i tvistemål benämns *kärande* medan den part som talan väcks mot kallas *svarande*.

Kallelsen till domstolen innehåller information om vilken part som kallat vittnet till huvudförhandlingen. Kallelsen innehåller även information om bevis temat, det vill säga vad vittnet ska höras om. En del vittnen har blivit förberedda av det ombud som representerar den part som kallar dem men långt ifrån alla. Vittnen i tvistemål har precis som vittnen i brottsmål rätt till ersättning för omkostnader (exempelvis resor, förlorad arbetsinkomst med mera) förknippade med vittnesmålet. En skillnad är dock att ersättningen begärs av den part som åberopat förhöret. Du som vittnesstöd kan i dessa fall informera om att de har rätt till ersättning, att frågan kommer ställas inne i rättssalen och att det underlättar om vittnet har förberett summan för sina omkostnader. Här kan du som vittnesstöd göra en insats.

Processen för vittnen i tvistemål är snarlik den som gäller i brottsmål. De flesta vittnen brukar ha samma behov av information som exempelvis hjälp att hitta rätt i domstolens lokaler, information om hur det går till att vittna och i somliga fall medmänskligt stöd. Värt att notera är att vi inom Brottsofferjouren av naturliga skäl prioriterar målsäganden och vittnen i brottsmål framför de som ska vittna i civilrättslig process. Oftast rör det sig dock om att besvara kortare frågor av mer informativ karaktär och att hjälpa vittnet hitta rätt i domstolens lokaler.

Att samtala om

- Lista alla åtgärder du som stödperson kan vidta för att underlätta situationen för brottsoffret under och efter en huvudförhandling.
- Redogör för domarens, åklagarens, advokatens, nämndemännens och notariens roller och arbetsuppgifter i en rättegång.
- Vad är syftet med att en åklagare inte kan eller bör vara ”brottsoffrets advokat”?
- Det är viktigt med information till brottsoffret. Polisen har skyldighet att vid anmälningstillfället informera brottsoffret om dennes rättigheter. Vilken roll har brottsofferjouren i denna process?
- Vissa brottsoffer har behov av olika typer av skydd. Ta reda på hur Brottsofferjouren och polisen samverkar när det finns ett skyddsbehov.
- Välj några berättelser från kapitel 9. Diskutera vad stödpersoner/vittnesstöd kan ge för stöd till brottsoffer eller vittnen i samband med rättegången.
- Vilka för- respektive nackdelar finns det med att vittnesstödet är med i rättsalen under huvudförhandlingen?
- Vad bör vittnesstödet göra när ett vittne blir hotat? Vem kontaktas vid övergrepp i rättssak?

Litteratur

- Brottsoffer i rättsprocessen*,
Magnus Lindgren, Jure, 2004
- Brott mot barn – Åklagarens barnhandbok*,
Åklagarmyndigheten, 2019
- Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, Max Fredriksson, Ulf Malm, Norstedts Juridik AB, 2012
- Handbok i rättspsykologi*, Sven-Åke Christiansson, Per Anders Granhag, Liber, 2008
- Medling vid brott. En handbok*,
Brottsförebyggande rådet, 2007

Webbplatser

- www.domstolen.se
Domstolsverkets webbplats visar animationen *Rättegång i tingsrätten* och filmen *Misshandel på krogen*, från en brottmålsrättegång i svensk domstol
- www.aklagarmyndigheten.se
- www.rattegangsskolan.se
- www.polisen.se
- www.bra.se
- www.brottsofferguiden.se
- www.kriminalvarden.se
- www.jagvillveta.se
Brottsoffermyndighetens webbplats för information till barn och unga som varit med om brott.

6

Ekonomisk kompensation

Kapitel 6: Ekonomisk kompensation

I samband med brottmålsrättegången framställs i regel krav på skadestånd från brottsoffrets sida. Ett brottsoffer kan ha rätt till ersättning för personskador, skador på föremål och kläder samt för den kränkning som brottet inneburit.

För de flesta innebär det en upprättelse att bli tilldömd skadestånd i en dom. De känner att skadeståndet bekräftar att rättsväsendet trodde på deras berättelse och samhället har markerat det klandervärda i gärningspersonens handlande.

Det finns tre huvudsakliga vägar för ett brottsoffer att få ekonomisk kompensation. En av dessa är att efter en avslutad rättsprocess kräva det utdömda skadeståndet från eventuell gärningsperson. Vidare har brottsutsatta ofta möjlighet att få ersättning från eventuella försäkringar och i somliga fall har de även rätt till brottskadeersättning från Brottsoffermyndigheten.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Hur möjligheterna för ett brottsoffer att få ekonomisk kompensation kan se ut.
- Vilka myndigheter och organisationer som kan vara inblandade i denna process.
- Hur vägen från ansökan till ekonomisk ersättning kan se ut i praktiken.

Vägen till ersättning

Dessvärre kan brottsoffer vara tvungna att medverka i en ganska lång och krånglig process innan de får ut några pengar – trots att de tilldömts skadestånd i domstol.

Den brottsutsatta måste själv vara aktiv i processen och inte sällan behöver de hjälp och råd från oss på Brottsofferjouren. Exempel på vad en brottsutsatt ofta vill och kan få ersättning för i en domstolsprocess eller i kontakt med försäkringsbolag är:

- **Sveda och värk** Är ett begrepp som beskriver psykiskt och fysiskt lidande under den akuta sjukdomstiden. Det bör alltid begäras men ofta behövs det ett läkarintyg och ersättningen tenderar att vara lägre än vad den brottsutsatta förväntar sig.
- **Inkomstförlust** Skillnaden mellan den inkomst den brottsutsatta hade innan respektive efter skadan. Exempelvis ersättning för skillnaden mellan vederbörandes lön och sjukersättning. Brottsoffret ska alltid begära ersättning för inkomstförlust i bruttobelopp, alltså före skatt.
- **Bestående skador** Skador som inte är tillfälliga såsom ned-satt syn, ärr, förlust av tänder eller övriga permanenta men.
- **Kränkning** Vid vissa typer av brott har brottsoffer rätt till ersättning för den kränkning som brottet innebär. Exempelvis vid sexualbrott, brott mot liv och hälsa brott mot person, frihet eller ära.
- **Övriga kostnader** Kostnader förknippade med händelsen såsom skador på kläder, förlorad egendom, kostnad för terapisaamtal och liknande.

OBSERVERA att även då gärningspersonen är okänd finns möjlighet till ersättning, från försäkringar eller från Brottsoffermyndigheten.

	Beslutande instans	Regelverk	Typ av ersättning
1	Domstol	→ Skadeståndslagen	→ Skadestånd från gärningspersonen
2	Försäkringsbolag	→ Försäkringsvillkor	→ Försäkringsersättning
3	Brottsoffermyndigheten	→ Brottsskadelagen	→ Brottsskadeersättning från staten

KOSTNADSFRI HJÄLP
att driva in skadeståndet erbjuds av *Kronofogdemyndigheten*.

Frivillig betalning

I vissa fall, men tyvärr inte så ofta, både vill och kan den dömda gärningspersonen betala skadestånd. Ungefär 20 procent av de gärningspersoner som domstolen beslutat ska betala skadestånd gör det frivilligt. Om de inte frivilligt tar initiativ till detta behöver inte heller brottsoffret göra det. Brottsoffret kan istället vänta på att bli kontaktad av *Kronofogdemyndigheten*, som har till uppgift att hjälpa till med indrivning av skadestånd. För att påskynda myndighetens process kan du som stödjure ge den brottsutsatta rätt ansökningsblankett.

Indrivning via Kronofogdemyndigheten

När domen vunnit laga kraft skickas automatiskt en kopia till Kronofogdemyndigheten på den ort där gärningspersonen bor. Kronofogden tar sedan kontakt med brottsoffret per brev för att fråga om hen vill ha hjälp med att driva in det utdömda skadeståndet. I brevet bifogas en ansökningsblankett och information kring hur förfarandet går till. Den som vill ha hjälp med detta måste svara ja och därefter skicka tillbaka blanketten. Kronofogden utreder då gärningspersonens ekonomi. Om det finns inkomster eller tillgångar som är utmätbara ser kronofogden till att skadeståndet utbetalas. Det är kostnadsfritt för den sökande. Det kan leda till att brottsoffret får betalt helt eller delvis. Det kan också visa sig att den dömda inte har några tillgångar alls och inte kan betala. Då skickar Kronofogdemyndigheten en rapport som talar om vad som gjorts för att försöka få fram pengar. Rapporten bifogas i kontakter med försäkringsbolag och med Brottsoffermyndigheten.

FÖRSÄKRINGAR SOM KAN GE ERSÄTTNING:

- hemförsäkring
- olycksfallsförsäkring (individuell eller kollektiv, exempelvis via facket)
- arbetsgivarens försäkring för sina anställda

Ersättning från försäkringsbolag

Det kan finnas stora möjligheter för den brottsutsatta att få ersättning via överfallsskyddet i eventuell hemförsäkring. Hemförsäkringen kan ge ersättning vid stöld och ofta också vid överfall, vilket innebär att även personskador kan ersättas. Många människor är dessutom anslutna till kollektiva eller individuella olycksfallsförsäkringar som kan ge ersättning till exempel genom fackförbund.

Om brottet inträffat i arbetet har arbetsgivaren ofta en försäkring för sina anställda och därför är det bra att påminna om detta.

Det är viktigt i kontakten med brottsutsatta som önskar hjälp med försäkringsersättning att säkerställa att brottet är polis-anmält. Detta då en förutsättning för att ersättning ska ges är att den brottsutsatta har polisanmält brottet och aktivt medverkar i brottsutredningen. Betona det i kontakt med stödsökande och påminn dem om att det i de flesta försäkringar ingår krissamtal.

Få försäkringsbolagets beslut prövat

Om försäkringsbolaget fattar ett beslut den brottsutsatta är missnöjd är det inte alltid slutet på processen. Ofta finns det möjligheter att få beslutet prövat i andra instanser.

Börja i sådana läget med att kontakta försäkringsbolaget och be handläggaren – alternativt handläggarens chef – att formulera ett skriftligt beslut med en motivering till det eventuella avslaget.

Därefter kan beslutet omprövas om försäkringstagaren önskar det. Processen ser olika ut beroende på försäkringsbolag men vanligt är att man skriftligen kontaktar försäkringsbolaget, bifogar en motivering till varför det tidigare beslutet är felaktigt och ber att få beslutet omprövat.

Steg nummer tre är att vända sig till försäkringsbranschens egna nämnder. De flesta försäkringsbolag är anslutna till dessa nämnder som prövar ärenden utan kostnad för konsumenten.

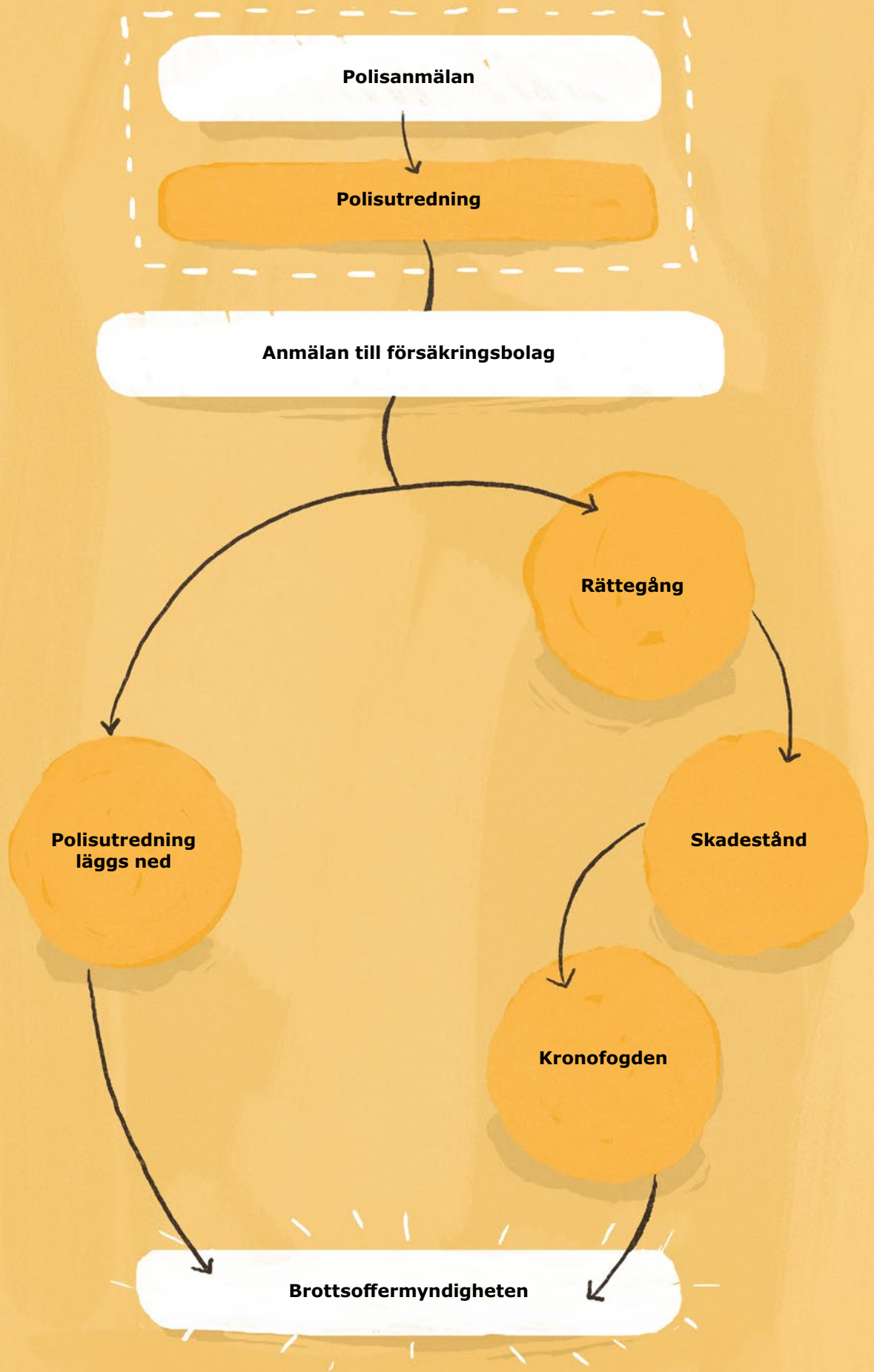
Konsumenternas försäkringsbyrå, som lyder under uppdrag från Konsumentverket och Finansinspektionen, kan också ge upplysningar och vägledning i försäkringsfrågor.

Allmänna reklamationsnämnden är ett statligt organ som prövar konsumentfrågor. Där finns bland annat en avdelning som prövar försäkringsärenden. Dess beslut har formen av en rekommendation till försäkringsbolag och skadelidande. En sista utväg är att få försäkringsärendet prövat i en civilrättslig domstolsprocess.

VÄGLEDDNING kan fås genom *Konsumenternas försäkringsbyrå*
www.konsumenternas.se

KONSUMENTFRÅGOR prövas av *Allmänna reklamationsnämnden*,
www.arn.se

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9

Brottsskadeersättning

Om gärningspersonen är okänd eller inte kan betala och om brotts-offret inte har någon försäkring som täcker skadan kan brottsoffer få statlig ersättning enligt brottsskadelagen. Det är *Brottsoffermyndigheten* som handlägger dessa ärenden.

En förutsättning för att få brottsskadeersättning är att brottet är polisanmält där anmälan visar att skadan uppkommit till följd av ett brott.

Innan ansökan om brottsskadeersättning sker måste brottsoffret också ha uttömt alla möjligheter att få ersättning från annat håll. Ansökan görs på en särskild blankett som skickas till Brottsoffermyndigheten inom tre år från det att det rättsliga förfarandet har avslutats.

Personskada

Det är i första hand personskador och kränkning som ersätts. Brottsoffer kan få ersättning för både fysisk och psykisk skada. Dock ska skadan kunna konstateras vid en medicinsk undersökning och inte vara bagatellartad.

Brottsskadeersättning kan erhållas för att täcka

- kostnader för läkarvård, samtalsterapi och liknande utgifter i samband med skadan
- inkomstbortfall
- sveda och värk, till exempel smärta under sjukdomstid
- bestående skador (lyte och men), exempelvis nedsatt syn, ärr eller förlust av tänder.
- olägenheter i övrigt till följd av bestående skada, såsom besvär att återgå till arbetslivet.

Om en personskada lett till döden kan ersättning lämnas för

- att täcka en begravningskostnad i skälig omfattning samt andra kostnader till följd av dödsfallet
- förlust av eventuellt underhåll
- anhörigersättning i form av sveda och värk.

Brottsskadeersättning för personskada kan betalas även om gärningspersonen är okänd, men då krävs en utredning som visar att skadan har kommit till som en följd av ett brott och inte genom en olyckshändelse.

Kränkningersättning. Ersättning kan också beviljas för allvarigare kränkning av den personliga integriteten, men då krävs att

BLANKETTEN FÖR ERSÄTTNING från *Brottsoffermyndigheten* har tydlig information om de handlingar som ska skickas med och finns att ladda ner från *www.brottsoffermyndigheten.se*.

Brottsoffermyndigheten har också en servicetelefon med information: 090-70 82 00.

BROTTSOFFERMYNDIGHETENS REFERATSAMLING innehåller viktiga beslut om brottsskadeersättning och ger en uppfattning om vilka belopp det kan handla om. (Referatsamlingen finns som PDF på *www.brottsoffermyndigheten.se*).

BARN SOM BEVITTNAT VÅLD är brottsoffer – men inte målsägande (2020). Därför går det inte att kräva in skadestånd av gärningspersonen. Men barn bör ha rätt till ersättning ändå, utan att behöva medverka som målsägande i en rättegång.

brottet inneburit en allvarigare kränkning av den personliga integriteten, privatlivet eller människovärdet. Exempel på sådana brott är mordförsök, misshandel, sexualbrott, rån, olaga tvång, olaga hot, grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning, ofredande, hemfridsbrott, överträdelse av kontaktförbud, olaga frihetsberövande och övergrepp i rättssak. Vidare är kränkningar ersättning ofta den stora skadeståndsposten i olika mål.

Barn som bevittnat våld ges, genom en särskild bestämmelse i Brottskadelagen, rätt till ersättning direkt från Brottsoffermyndigheten. Med barn menas i den här kontexten den som var under 18 år när brottet begicks. Brottet ska ha "varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person". Vanligtvis krävs det att barnet har en nära relation till både den utsatta och gärningspersonen. Om barnet exempelvis bevittnar att dess pappa blir misshandlad av en okänd person ger det inte rätt till ersättning.

I de allra flesta fall krävs det en fällande dom och dokumentation som visar att barnet hört eller sett brottet. Ersättningens storlek beror på brottets allvar.

Det finns en särskild blankett för ansökan om denna ersättning. Den ska skrivas under av barnets vårdnadshavare eller gode man. Det räcker med underskrift av en vårdnadshavare om det är den andre vårdnadshavaren som begått brottet. Mellan 18 och 21 års ålder kan den som bevittnat våld som barn själv ansöka om brotts-skadeersättning.

Sakskada

Möjligheten att få brottskadeersättning vid sak- och förmögenhetsskador är mycket begränsad. Men det finns några särskilda fall. En typsituation är "rymlingsfallen", då en intagen på kriminalvårdsanstalt eller häkte rymt och gjort sig skyldig till ett brott som gett upphov till sakskada, till exempel inbrott. En annan situation är så kallade ömmande fall, då skadan bedöms allvarligt ha försvårat brottsoffrets möjligheter att försörja sig och sin familj eller att en brottskadeersättning framstår som särskilt angelägen.

De två fallen nedan kan tjäna som exempel:

"En psykiskt traumatiserad flicka hade som ung inkasserat en omfattande ersättning från sitt försäkringsbolag för de skador hon erhållit i samband med en uppslitande händelse. Det på grund av att möjligheterna för henne att komma ut i ett framtida arbetsliv ansågs vara mycket begränsade. Hennes målsmän förskingrade sedermera hela beloppet innan hon fyllde 18 år och kom senare att dömas för grovt

bedrägeri vid handhavande av hennes bankmedel. De förpliktigades att betala ett skadestånd till henne med ca tre miljoner kronor och nämnden beslutade om brottsskadeersättning på 448 000 kr.”

”En sjukskriven man utsattes för grov mordbrand. Hela hans bohag förstördes och en person dömdes för brottet och förpliktigades att betala ett skadestånd på 100 000 kr för bland annat skadad egendom. I ärendet hos Brottsoffermyndigheten var det utrett att brottsoffrets inkomst utgjordes av aktivitetsstöd från Försäkringskassan som inte gav något utrymme för sparande för att kunna införskaffa möbler och annat bohag. På grund av bland annat den låga inkomsten saknade brottsoffret hemförsäkring. Nämnden för brottsskadeersättning fann mot bakgrund av hans ekonomiska situation och av att han i samband med brottet förlorat i princip allt sitt bohag att ersättningen framstod som särskilt angelägen. Ersättningen bestämdes till skäliga 50 000 kr.”

Omprövning

Om den sökande inte är nöjd med det beslut Brottsoffermyndigheten fattar finns det en möjlighet att få beslutet omprövat. Det ska normalt ske inom tio år från dagen för det beslut som önskas omprövas. Om detta begärs ser Brottsoffermyndigheten över det tidigare beslutet och möjliga nya omständigheter som tillkommit i ärendet. I bästa fall visar de potentiellt nya omständigheterna att det tidigare beslutet inte var korrekt och det ändras till förmån för den brottsutsatta. Värt att ha i åtanke är att en omprövning inte kan ändras till nackdel för sökanden.

Komihåglista för stödjare

För att hjälpa brottsutsatta på bästa sätt i ärenden kring försäkringsfrågor och ekonomisk ersättning kan denna checklista vara till hjälp.

Du ska

- Ställa frågan om brottet är polisanmält. Det är ofta en förutsättning för att det ska bli tal om ekonomisk ersättning.
- Fråga om den stödsökande har en hemförsäkring, olycksfallsförsäkring eller är medlem i facket. Det är en bra väg till ekonomisk ersättning.
- Säkerställa att skadan är anmäld till försäkringsbolaget.
- Påminna om att kostnaden för krissamtal ofta ingår i försäkringar.

Du ska inte

- Ge en stödsökande juridiska expertråd. Hänvisa istället till ett eventuellt målsägandebiträde.
- Hänvisa till specifika ersättnings- eller skadeståndsnivåer även om du vet. Tipsa istället den stödsökande till Brottsoffermyndighetens referatsamling.
- Ge den stödsökande falska förhoppningar.

Att samtala om

- Vilka fler skäl än de rent ekonomiska kan finnas till att en brottsutsatt önskar söka ersättning för det hen varit med om?
- Vad bör en stödperson tänka på när de ger råd i skadeståndsfrågor till en brottsutsatt? Motivera ditt svar!
- Lista alla punkter som kan vara bra att ha i bakhuvudet i första kontakten med en brottsutsatt som vill ha hjälp med ekonomisk ersättning. Vad bör vi informera om?
- Vilket ansvar tar Brottsofferjouren på sig när vi informerar om frågor kring ersättning och hur undviker vi att ge falska förhoppningar?

Litteratur

Barn och unga som brottsoffer, broschyr från Brottsoffermyndigheten
Brottsoffermyndighetens referatsamling, www.brottsoffermyndigheten.se
Brottskadelagen, Brottsoffermyndigheten
Ersättning vid brott, broschyr från Brottsoffermyndigheten

7

Hälsa- och sjukvård samt socialtjänst

Kapitel 7: Hälso- och sjukvård samt socialtjänst

Efter att ett brott har inträffat kan den brottsutsatta behöva hjälp med allt från medicinskt omhändertagande till medmänskligt stöd.

Ofta behöver brottsoffret hjälp med olika praktiska åtgärder under såväl det akuta skedet och under en tid efter brottet.

Hälso- och sjukvården samt socialtjänsten är ofta i högsta grad involverade i denna process och därför är det av största vikt att vi som arbetar med brottsofferstöd vet vilken roll de spelar.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Vilka delar av hälso- och sjukvården som en brottsutsatt kan komma i kontakt med.
- Hur socialtjänsten är uppbyggd och vilket ansvar de har för brottsoffer.
- När och hur vi på Brottsofferjouren agerar om vi får vetskap om att ett barn far illa.

Hälso- och sjukvården

Våldet i samhället skadar såväl människors fysiska som psykiska hälsa. Många människor är rädda för att bli utsatta för våld och det leder till försämrad livskvalitet.

Våld betraktas idag som ett folkhälsoproblem och det utarbetas olika handlingsprogram för att minska våldet internationellt, nationellt och lokalt. Hälso- och sjukvården samt tandvården möter många av de personer som utsätts för många olika typer av våld och har därför ett stort ansvar.

Bemötandet har betydelse för bearbetningen

Även om de kroppsliga skadorna brottsoffer får kan vara livshotande är det i de allra flesta fall de psykiska följdverkningarna som på sikt utgör det största hotet mot hälsa och välbefinnande. Läkare och övrig sjukvårdspersonals bemötande får stor betydelse för hur den drabbade kommer att klara av att bearbeta händelsen.

Det är inte alltid brottsoffret berättar om det egentliga skälet till varför de söker vård. Många som blivit utsatta för brott söker sig till vårdcentraler för psykosomatiska sjukdomar, det vill säga kroppsliga åkommor med psykiska orsaker, som är konsekvenser av ett brott. Om en person tränger undan sina krisreaktioner finns risk för att det efter en tid uttrycks som ryggont, magont, huvudvärk med mera. En kvinna som blivit misshandlad i hemmet kanske söker vård för sina skador, men anger annan orsak. Många som blivit utsatta för övergrepp som barn eller unga kanske aldrig fick någon hjälp med att bearbeta händelsen. Dessa upplevelser kan sätta sig i kroppen i form av smärtor och ångest. Ett brott kan också leda till svåra traumatiska upplevelser och det kan behövas hjälp från en psykiatrisk mottagning.

Rättsintyg och information

Rättsintyg är en viktig del i rättsprocessen. Att dessa utformas på ett tydligt sätt är många gånger avgörande som bevis i en rättegång. Läkare, sjuksköterskor, kuratorer och annan personal inom hälso- och sjukvården är alltså mycket viktiga personer för att brottsoffer ska kunna gå vidare i sin bearbetning. De har också en viktig uppgift i att förmedla information om andra möjligheter till stöd, exempelvis via brottsofferjourer. Den kunskap som människor i vården får genom att ta hand om brottsoffer är även viktig för brottsförebyggande åtgärder.

NYCKELROLL Vården kan vara viktig för brottsoffer på flera sätt:

- Mottagningens personal kan vara de som först får vetskap om brottet.
- Läkare skriver rättsintyg som kan ha avgörande betydelse i rättsprocessen.
- Vårdpersonal kan förmedla information om till exempel brottsofferjourer.
- Personalens kunskap är viktig för utvecklingen av det brottsförebyggande arbetet.

MÖRKERTAL KAN MINSKA om hälso- och sjukvårdspersonal vågar fråga om patienten utsatts för våld.

HÄLSO- OCH SJUKVÅRDSLAGEN markerar hur viktigt det är med begriplig information. Vårdpersonalen måste tala med patienten på ett språk som hon eller han förstår, ge sig tid att lyssna och kontrollera att patienten verkligen har förstått. Information måste anpassas till varje människas förutsättningar.

ANMÄLA TILL SOCIALNÄMNDEN Anställda inom hälso- och sjukvården ska anmäla till socialnämnden vid misstanke om att ett barn far illa.

ANMÄLAN TILL IVO kan handla om utebliven, försenad eller fel diagnos eller behandling. Mer information finns på www.ivo.se.

Rätten till vård reglerad i lag

Rätten till hälso- och sjukvård regleras i *Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)*. Det är en så kallad ramlag, vilket innebär att den sätter övergripande mål och riktlinjer för verksamheten.

Hälso- och sjukvården har ett formellt ansvar för att förebygga ohälsa. Ett viktigt krav på ett gott liv är att kunna leva skyddad mot brottslighet. Detta gäller både inom den allmänna och den privata hälso- och sjukvården. Om vården ska kunna förhindra hälsoproblem krävs ett omfattande samarbete med andra samhällsorgan.

Klaga på vården

Den som är missnöjd eller har synpunkter på vården ska i första hand vända sig direkt till den vårdinrättning som den personen är missnöjd med. Verksamhetschefen för den aktuella vårdenheten har en skyldighet att ta emot och svara klagomål och synpunkter. Om de inte kommer tillrätta med problemet kan den klagande vända sig till landstingets patientnämnd.

Nämndens uppgift är att informera om patientens rättigheter och att stödja och hjälpa enskilda på olika sätt.

Patientnämnden har inga disciplinära befogenheter, men har till uppgift att informera patienter om möjligheten att vända sig till olika prövningsinstanser.

Inspektionen för vård och omsorg, IVO, som ansvarar för tillsynen av verksamheter inom socialtjänstområdet samt för hälso- och sjukvårdspersonal i deras yrkesutövning.

Sekretess

Sekretesslagen gäller inom hälso- och sjukvården. Det är förbjudet för all personal att röja uppgift, skriftligen eller muntligen, om patientens personliga förhållanden.

Hit räknas bland annat uppgifter om hälsotillstånd, mental hälsa, sociala förhållanden, arbetsförmåga, namn, adress samt telefonnummer liksom uppgift om att någon befinner sig på sjukhus eller annan allmän vårdinrättning. Personalen får däremot lämna uppgifter till åklagare eller polismyndighet då det gäller någon som är misstänkt för ett brott som inte kan medföra lindrigare straff än fängelse i ett år, exempelvis mord, dråp, våldtäkt, grovt rån, mordbrand och narkotikabrott. Vidare ska socialtjänsten informeras om sjukvårdspersonal misstänker att ett barn far illa.

Förbättrat omhändertagande av brottsoffer

På många håll i landet sker ett målmedvetet och engagerat arbete för att vården ska bli bättre på att ge brottsoffer vård och behandling som svarar mot de behov brottsoffret har i såväl en akut situation som i uppföljande bearbetning och rehabilitering.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet och Akademiska sjukhuset är det nationella kunskapscentret inom området om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. NCK arbetar på uppdrag av regeringen med utbildning av yrkesverksamma och studenter, metodutveckling för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor samt med information, forskning och kunskapssammanställning. NCK driver den nationella stödtelefonen *Kvinnofridslinjen* samt en specialistmottagning för kvinnor som utsatts för våld – *kvinnofridsmottagningen* vid Akademiska sjukhuset i Uppsala.

Akutmottagning för våldtagna på Södersjukhuset i Stockholm har som uppgift att ge bästa bemötande, vård och uppföljning för både män och kvinnor. De brottsutsatta erbjuds hjälp att bearbeta våldtäkten genom stödsamtal med kurator eller psykolog. På mottagningen utförs också rättsmedicinska utredningar för att säkra bevis till stöd för efterföljande rättsprocess.

Kurator på sjukhus, vårdcentral eller psykiatrisk mottagning kan erbjuda samtal till brottsutsatta människor och deras anhöriga vid akut trauma, kris eller sorgereaktioner. Kuratorn kan också ofta ge råd, stöd och vägledning i personliga frågor. Information om var sådant stöd kan fås finns i landstingen/regionernas hushållsutskick eller på deras webbplatser.

KVINNOFRIDSLINJEN är NCKs jourtelefon som är bemannad dygnet runt.

Hit kan våldsutsatta kvinnor ringa för stöd och råd. Myndigheter och organisationer kan också få information via telefonlinjen 020-50 50 50 eller via webbplatsen www.kvinnofridslinjen.se.

Socialtjänsten

Den kommunala socialtjänsten har rollen som samhällets yttersta skyddsnät och ska garantera stöd och hjälp till enskilda och familjer i svåra situationer.

Socialtjänstlagen (SFS 2001:453) reglerar kommunens uppgifter för att främja människors ekonomiska och sociala trygghet. Kommunerna har frihet att utifrån sina egna behov och önskemål utforma en lämplig nämndorganisation på det sociala området. Det kan införas särskilda nämnder, exempelvis barn och ungdomsnämnd och äldre- och vårdnämnd. Kommunen har också möjlighet att tillsätta skilda nämnder för olika delar av kommunen, stadsdelsnämnder vilket förekommer i storstäder som exempelvis Stockholm, Göteborg och Malmö.

SOCIALTJÄNSTLAGEN

BETONAR kommunernas ansvar för grupper som kan ha särskilda behov av stöd, däribland barn och brottsoffer.

BARNETS BÄSTA

I socialtjänstlagen, 2 §, har införts en bestämmelse att vid åtgärder särskilt beakta ”vad hänsynen till barnets bästa kräver”. Vad som är barnets bästa är inte klart definierat av lagstiftaren. Socialtjänstens uppgift är att ta reda på vad som är bäst för det enskilda barnet. ”Barnets bästa” är inte lika för alla barn.

Särskilt ansvar för vissa grupper

I socialtjänstlagen utvecklas kommunens ansvar för några grupper som kan ha särskilda behov av stöd och hjälp. Det gäller

- barn och ungdomar
- människor med missbruksproblem
- äldre människor
- människor med funktionsnedsättning
- anhörigvårdare
- brottsoffer.

Trygga uppväxtförhållanden för barn och ungdomar i kommunen är en viktig uppgift för socialtjänsten. *FNs barnkonvention*, som Sverige gjort till lag, är en ledstjärna i det arbetet. Därför innehåller socialtjänstlagen en särskild paragraf som slår fast att en bedömning om vad som är bäst för barnet alltid ska ligga till grund för beslut som rör barn. För att det ska bli verklighet är det nödvändigt att vuxna lyssnar till barnets egna åsikter och försöker sätta sig in i barnets situation.

Socialtjänstens ansvar för brottsoffer

Kommunen har alltså det yttersta ansvaret för dem som blivit utsatta för brott och ska se till att samhällets skyddsnät blir komplett.

Socialtjänstlagen, 5 kap, 11 § stipulerar att:

”Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp.

Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Socialnämnden ansvarar för att ett barn, som utsatts för brott, och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver.

Socialnämnden ska också särskilt beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvara för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.” (SFS 2012:776).

Således är det respektives kommuns socialtjänst som har det slutliga ansvaret för att ge brottsutsatta adekvata insatser.

Värt att notera är dock att stödet till brottsoffer ser olika ut på olika håll i landet. Olika kommuner har olika riktlinjer för stöd och praxis kan skilja sig åt.

Dokumentation

Socialtjänsten är skyldig att dokumentera de ärenden de arbetar med, detta för att ge bättre rättssäkerhet. Dokumentationen ska visa vilka beslut som fattats, vad som ligger till grund för besluten och vilka insatser som avses. Denna skyldighet gäller också för verksamheter inom socialtjänsten som bedrivs i privat regi samt för stiftelser och ideella som utför insatser på uppdrag av socialtjänsten. Brottsofferjourernas verksamhet räknas dock som råd och stöd, genomförs inte på uppdrag av socialtjänsten och därför har vi inte dokumentationsplikt eller faller under IVO:s tillsyn.

Sekretess

I *sekretesslagen* fastställs att sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskildas personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon

STÄRKT STÖD TILL

BROTTSOFFER I utredningen *SOU 2020:47 Hållbar socialtjänst. En ny socialtjänstlag*. (2020) föreslås stärkt stöd till brottsoffer. Det nya förslaget är vidare könsneutralt så den även omfattar våldsutsatta män likaså personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. I skrivande stund (2021) arbetar socialdepartementet med att gå igenom remissvaren från diverse remissinstanser. Nästa steg är en lagrådsremiss som sedermera mynnar ut i en proposition som slutligen riksdagen tar ställning till.

Besök gärna Brottsofferjourens intranät för uppdaterad information rörande en eventuell ändring av rådande socialtjänstlag och vilka konsekvenser en sådan får för brottsoffer.

BISTÅND TILL BROTT-

OFFER Det finns ett flertal situationer då brottsoffer kan få hjälp genom socialtjänsten. Ett brott kan till exempel innebära ekonomiska svårigheter och den drabbade kan behöva ekonomisk rådgivning eller ekonomiskt bistånd. Och kvinnor som misshandlats av en närstående kan ha behov av en bostad.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

närstående lider men. Alla uppgifter inom socialtjänsten som handlar om enskilda personer är sekretessbelagda, vilket innebär att handlingar och muntliga uppgifter är hemliga och inte får lämnas ut till myndigheter eller till allmänheten.

Sekretessen gäller i uppsökande verksamhet, vid annan service och vid bistånd. Den gäller för alla som arbetar inom de myndigheter som svarar för socialtjänsten. Vissa bestämmelser kan dock bryta sekretessen. En klient har alltid rätt att se sina egna journaler eller andra relevanta handlingar och kan ge samtycke till att vissa eller alla uppgifter får lämnas ut. Om uppgifter för särskilda fall begärs från socialtjänsten av domstol, åklagarmyndighet, polismyndighet eller skattemyndighet, ska dessa uppgifter lämnas utan hinder av sekretess.

Anmälningsskyldighet

Vissa myndigheter och deras anställda ska genast anmäla till socialnämnden om de får veta något i tjänsten, som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa för att skydda barn och ungdomar.

Denna anmälningsskyldighet bryter varje form av sekretess. De som har anmälningsskyldighet är alla myndigheter som har med barn att göra som skolan, åklagar och polismyndigheter samt alla myndigheter inom hälso- och sjukvården samt socialtjänsten.

Orosanmälan till socialtjänsten

Brottsofferjouren följer de rekommendationer i *SoL 14 kap. 1c§* som klargör att ”var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla detta till socialnämnden”.

En misstanke behöver inga bevis utan det är din oro du anmäler. Ansvaret att gå vidare och ta reda på om ett barn far illa ligger på socialtjänsten.

Processen går till så att du som stödperson kontaktar din samordnare och berättar om din eventuella oro. Samordnaren övertar sedermera ansvaret för alla kontakter med myndigheter och socialtjänst.

Bistånd

De hjälpinsatser som enskilda personer kan få kallas bistånd. Det finns många olika former av bistånd, exempelvis försörjningsstöd, stöd och behandlingssamtal, kontaktperson för personer med funktionsnedsättning, hjälp i hemmet eller särskilt boende för äldre. Före beslut om bistånd utreder socialtjänsten behoven och om dessa kan tillgodoses på annat sätt.

SEKRETESS

Alla uppgifter inom socialtjänsten som handlar om enskilda personer är sekretessbelagda.

UNDANTAG:

- När barn far illa.
- I särskilda fall när domstol, åklagare, polis eller skattemyndighet begär uppgifter.

MER INFORMATION

finner du i Brottsofferjourens styrdokument *Riktlinjer för orosanmälan och tillhörande rutiner*.

INSPEKTIONEN FÖR VÅRD OCH OMSORG, IVO, har tillsyn över verksamheter inom socialtjänstområdet.

Överklaga

När socialtjänsten, helt eller delvis, avslår en ansökan om bistånd ska den som söker få ett skriftligt beslut som också ska innehålla en motivering till beslutet.

Är man inte nöjd med beslutet kan det överklagas. Socialtjänsten ska informera om rätten att överklaga och hur det går till.

Genom förvaltningsbesvär finns möjlighet att överklaga beslut om ekonomiskt bistånd till försörjning och andra biståndsinsatser, till exempel i form av stöd, vård, behandling, omsorg eller hemtjänst.

Förvaltningsbesvär innebär

- att länsrätten prövar både laglighet och lämplighet i det enskilda fallet
- att länsrätten kan ersätta det gamla beslutet med ett nytt
- att kommunen måste verkställa det nya beslutet i hela dess vidd.

Länsrättens beslut kan överklagas hos kammarrätten. Prövnings-tillstånd krävs för att kammarrätten ska ta upp överklagandet till prövning. I vissa fall kan ärendet tas upp i Regeringsrätten, som är högsta instans i ärenden som rör socialtjänsten.

Att samtala om

- På vilket sätt kan personal inom hälso- och sjukvård förmedla kontakt till Brottsofferjouren?
- Vilken information är viktig att sjukvården har om Brottsofferjouren?
- Vilket ansvar har socialtjänsten för brottsoffer?
- Ge exempel på de typer av bistånd en brottsutsatt kan tänkas behöva.
- På vilket sätt kan Brottsofferjouren samarbeta med hälso- och sjukvården och med socialtjänsten?
- När ska du som brottsofferstödjare göra en orosanmälan och vad menas med begreppet anmälningsplikt?

Litteratur

Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare, Socialtjänsten, 2014

Att fråga om våld som en del av anamnesen, Nationellt centrum för kvinnofrid, 2011

Brottsoffer och deras närstående – socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp, Socialstyrelsen, 2012

Läkaren och brottsoffret. Sjukvårdens roll i omhändertagandet, Brottsofferjouren Sverige, Svenska Läkaresällskapet, Sveriges Läkarförbund, 1998

Riktlinjer för orosanmälan, Brottsofferjouren 2020

Social Handbok 2013. Hela vår sociala trygghet, Grafika förlag, 2013

Våld – Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer, Socialstyrelsen, 2016

Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt koppling till hälsa, Nationellt centrum för kvinnofrid, 2014

Fördjupning

Kapitel 8: Fördjupning

Grundutbildningen för Brottsofferjouren Sveriges stödpersoner och vittnesstöd är omfattande, men erfarenhet ger också värdefull kunskap.

Som ny stödjare kan du dra nytta av samarbetet med mer erfarna jourarbetare, men brottsofferjourerna ställs ständigt inför nya utmaningar. Samhället och dess brottslighet förändras över tid. Ny kunskap om brottsoffers utsatthet och behov, liksom ny kunskap om hur vi kan hjälpa, påverkar också brottsofferstödet utformning.

Brottsofferjouren Sverige har därför kontinuerligt de senaste åren publicerat fördjupande böcker och webbutbildningar rörande olika brottsoffergrupper och vad du som stödjare bör tänka på i din kontakt med dem. I det här kapitlet presenteras ett axplock av det material som tidigare getts ut som behandlar speciella brottskategorier. Fullversioner av detta material finns att beställa i vår webbshop eller att ta del av på vår kunskapsportal. Den bärande idén är att kapitlet dels ska tjäna som en fördjupning, en vägledning till mötet med dessa brottsoffergrupper och inspiration till framtida fortbildningar.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Vad som menas med begreppet våld i nära relation och vad du ska tänka på i mötet med brottsoffergrupper som utsätts för det.
- Hur problematiken kring hedersrelaterat våld och förtryck ser ut och grundläggande tips kring denna brottsoffertyp.
- Vad du ska tänka på i mötet med somliga brottsoffergrupper så att det första mötet blir så bra som möjligt.

Våld i nära relation

Våld i nära relationer är ett allvarligt och utbreddt samhällsproblem. En stor andel av de stödsökande som vänder sig till Brottsofferjouren varje år är utsatta för olika slags brott som gäller våld i nära relation och många av dem vittnar om att Brottsofferjourens mänskliga stöd har varit viktigt och hjälpt dem vidare.

Våld och utsatthet i nära relationer brukar allmänt definieras som fysiskt, psykiskt, sexuellt, materiellt, funktionshinderrelaterat, ekonomiskt våld samt försummelse. Våld i nära relation utgörs av en kombination av skiftande handlingar som tar sig olika uttryck som nedan exemplifieras.

- **Fysiskt våld** kan innebära att förövaren biter, river, drar i håret, bränner, skakar och knuffar. Det kan även bestå i örffilar, knytnävsslag eller våld med tillhyggen med mera.
- **Psykiskt våld** kan handla om hot, tvång, trakasserier, glåpord och förlöjliganden. Den våldsutsatta kan också utsättas för kontroll och social isolering. Även hot om våld mot närstående eller husdjur kan räknas till psykiskt våld.
- **Sexuellt våld** kan innebära olika former av sexuellt påtvingade handlingar såsom samlag utan samtycke, könstympning, sexuella trakasserier, använda sexuellt kränkande språk eller tvinga den utsatta att se på pornografi.
- **Materiell/ekonomisk utsatthet** kan innebära förstörelse eller stöld av den utsattes personliga tillhörigheter, bohag eller värdesaker. Även våld mot husdjur kan ingå i mönstret. Den våldutsatte kan vägras insyn i ekonomiska spørsmål eller förmås skriva under ekonomiska handlingar som får negativa konsekvenser för den utsatta. Att inte få tillgång till sina egna pengar medför ett beroende av förövaren.
- **Funktionshinderrelaterat våld** är handlingar som direkt riktar sig mot själva funktionsnedsättningen hos den våldsutsatta och försvårar en redan utsatt situation. Exempelvis som att gömma en rollator eller en hörapparat.
- **Försummelse** kan exempelvis bestå i att den utsatta inte får behövlig hjälp med mat, hygien eller medicin. Den utsatta kan förvägras hjälp med att komma ur sängen, få för lite, för mycket eller felaktig medicin.

LÄS MER *Smärtsam närhet. En bok om våld i nära relation*, Brottsofferjouren Sverige, 2020.

Grupper som är särskilt utsatta

Somliga grupper är särskilt sårbara för hot och våld och speciellt är det barn, ungdomar, kvinnor med missbruksproblematik, kvinnor med utländsk bakgrund, äldre, funktionsnedsatta, hbtqi-personer och de som lever under hedersrelaterat våld och förtryck. Även hemlösa, papperslösa och de som lever med skyddade personuppgifter befinner sig i en sårbar situation.

Kvinnor

Våld mot kvinnor utövas generellt av en partner eller en tidigare partner men kan även utövas av personer som kvinnan är beroende av som föräldrar, syskon eller andra som finns i hennes närhet.

Som tidigare konstaterats är kvinnor med en missbruksproblematik en överrepresenterad grupp och riskerar i större utsträckning än andra utsättas för fysiskt, sexuellt och psykiskt våld. Våld är en del av vardagen för dessa kvinnor där även missbruket kan leda till hälsoproblem. I mötet med myndigheter existerar det en risk att denna grupp endast betraktas som missbrukare och inte som ett brottsoffer. Det är få ur denna grupp som anmäler eller söker vård för sina skador. En ytterligare faktor som försvårar situationen för denna grupp är att skyddade boenden oftast inte tar emot klienter som missbrukar alkohol eller droger.

Kvinnor med utländsk bakgrund utsätts för våld i större utsträckning än de som har en eller två föräldrar som är födda i Sverige. Även om kvinnor med utländsk bakgrund på intet sätt kan sägas vara en homogen grupp är det en större risk att de befinner sig i en ekonomisk utsatt situation, är socialt isolerade, har bristande kunskaper i det svenska språket och inte på samma sätt som andra grupper vet om vilka rättigheter de har. Det bidrar till att denna grupp är mer sårbar och har svårare att få stöd och hjälp vid våldsutsatthet.

Män

De män som utsätts för våld i nära relationer uppger i undersökningar att det är vanligare att de utsätts för psykiskt våld än fysiskt våld. Det handlar om verbala angrepp som förlöjliganden och mobbning, social och ekonomisk isolering, svartsjuka, hot om fysiskt våld, hot om skilsmässa och förstörelse av personlig egendom. Det är också många våldsutsatta män som inte gör en anmälan om att de blivit utsatta för våld på grund av tabu och rädsla för att inte bli trodd.

Våldets normaliseringsprocess

Många har svårt att förstå att någon stannar i en relation där personen i fråga utsätts för våld. När en person utsätts för våld är det vanligt att det sker gradvis. Det kan innebära att kontakter med släkt, vänner och övrig bekantskapskrets blir allt mindre och kanske till och med upphör. Den våldsutsatta blir då hänvisad till förövaren och det gäller att hitta ett sätt att förhålla sig till våldet för att få en fungerande vardag. I våldets normaliseringsprocess är det ett utmärkande drag att det sker olika gränsförskjutningar. Gränsen för vad den utsatta anser vara okej och inte suddas sakta ut vilket kan innebära att hen aktivt bryts ner. Vidare kan en part i förhållandet tro, att partnern kommer sluta använda våld om hen anpassar sig efter vederbörandes krav. Vanligt är också att det växlar mellan våld/hot och värme i förhållandet vilket också bidrar till att hoppet lever kvar om att allt ska bli bra igen. I många fall är det även svårt att bryta upp från förhållandet och extra svårt blir det om de har gemensamma barn, är ekonomiskt beroende av varandra, och om bostaden ägs gemensamt.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Makt och kontroll i HBTQI-personers nära relationer

Våld i nära relation förekommer oavsett läggning eller identitet, men har i hbtqi-relationer tidigare varit ett relativt dolt fenomen.

Våld existerar i alla sorters relationer – i såväl heterosexuella, homosexuella som mellan transpersoner. Våldet tar sig samma uttryck inom dessa grupper som det gör inom heterosexuella relationer. Förenklat använder den ena parten makt och kontroll för att förtrycka den andra. Trots detta väljer färre personer som identifierar sig som homosexuella, bisexuella, transpersoner, queer och/eller intersexuella – hbtqi-personer – att polisanmäla brotten. Detta trots att våldet inte skiljer sig åt mellan andra grupper och kan vara lika grovt.

Erfarenheter av diskriminering, hot och kränkningar kan vara orsak till att somliga tvekar att anmäla brotten. Vidare är den dubbla utsattheten, det vill säga att avslöja sin sexuella läggning eller könsidentitet inför en främling något som kan vara avskräckande. Om personen inte ”kommit ut” och berättat för familj eller på arbetsplatsen om sin läggning kan även rädsla för att någon ska få veta göra att personen avstår från att anmäla.

En ytterligare faktor kan vara rädsla för att förlora vårdnaden om det finns barn i förhållandet och det är partnern som är biologisk förälder till barnet.

Utsatthet

Folkhälsomyndigheten genomförde 2015 en studie som visade att det är mycket vanligare bland hbtqi-personer (14 procent) än bland heterosexuella (5 procent) att ha utsatts för hot om våld under de senaste 12 månaderna. I samma studie framgår det att problemet är som störst bland homo- och bisexuella män i åldrarna 16–44 år.

Dessutom visade samma studie att utsattheten för fysiskt våld också är mycket vanligare bland hbtqi-personer (13 procent) än bland heterosexuella (4 procent). Homo- eller bisexuella män i åldrarna 16–29 år är mycket utsatta men även män i åldrarna 45–64 år och kvinnor i åldrarna 16–64 år är överrepresenterade.

Sammanfattningsvis visar Folkhälsomyndighetens undersökning att utsattheten är större inom dessa grupper. Det är därför viktigt att vi inom Brottsofferjouren har kompetens och verktygen för att möta denna grupp på bästa sätt.

LÄS MER *Det ingen vill se. En bok om våld i samkönade parrelationer*, Brottsofferjouren Sverige 2016.

RFSL STÖDMOTTANING i Stockholm ger råd och stöd till brottsutsatta homosexuella, bisexuella och transpersoner. Telefon: 020-34 13 16, www.rfsl.se.

Likheter och skillnader

Det som vi tidigare benämnt som *normaliseringsprocessen* – makt, kontroll, kyla varvat med värme och ömhet är ett mönster som går igen när det gäller allt partnervåld. Metoderna för våldet som samkönade personer utsätts för av sina partners är desamma som för olikkönade; upprepat psykiskt, fysiskt och sexuellt våld kombinerat med kränkande behandling som psykisk kontroll och isolering.

Det som dock skiljer sig mellan samkönade och olikkönade relationer är tolkningen av våldet och den dubbla isolering som denna grupp kan utsättas för.

Invanda mönster om manligt och kvinnligt får konsekvenser för hur omgivningen tolkar våldet. Det finns ett grundantagande om kvinnor som offer och män som förövare och om det inte kan appliceras på en hbtqi-relation blir omgivningen förvirrad och har svårt att tolka våldet. Partnermisshandel mellan homosexuella män kan stundtals tolkas felaktigt som ömsesidigt och inte uttryck för en maktrelation. Vidare kan våldet som kvinnor utsätts för av sin partner i samkönade relationer underskattas – vilket i förlängningen kan få fatala konsekvenser. Kvinnor kan bruka lika grovt våld som män.

En ytterligare skillnad mellan våldet inom denna grupp och olikkönade är det som stundom benämns som dubbel isolering. De heteronormativa värderingarna som genomsyrar delar av samhället kan göra att hbtqi-personers förhållande mer osynliga och värderas annorlunda. Den som lever i en relation som kanske inte accepteras av omgivningen – familj, vänner, arbetskamrater – riskerar att bli dubbelt isolerad.

Grundläggande tips för bättre bemötande gentemot HBTQI

Krångla inte till det

Ibland ligger hbtqi-definitionen i vägen för att en person ska få rätt stöd och ibland kan stödjare känna sig osäkra på hur de ska agera. Använd sunt förnuft och gör det inte svårare än vad det är, det mesta liknar övrigt våld inom nära relation. Lyssna aktivt och visa respekt.

Definiera inte själv

Utgå inte ifrån att personen du har framför dig lever i en heterosexuell relation och låt personen definiera sin könstillhörighet själv.

Säg rätt namn

Om en transperson söker hjälp från Brottsofferjouren fråga då hur hen vill bli definierad och tilltalad. Behandla personen efter dennes självupplevda kön och din tolkning av det biologiska. Säger du fel namn eller pronomen – vilket kan hända bland – be då om ursäkt.

Döm inte

Personen som söker hjälp kan vara rädd för att inte bli trodd och tagen på allvar. En empatisk och icke-fördömande hållning skapar förtroende. Poängtera att du är här för att lyssna och vara öppen för den stödsökandens berättelse.

Ställ sakliga frågor

Undvik att under samtalet uttrycka värderingar om det du får berättat för dig. Använd istället dig av modellen aktivt lyssnande som finns beskrivet i kapitlet om kommunikation. Ett vanligt problem för hbtqi-personer är att de antingen blir ignorerande eller framhävda. Ha fokus på den brottsutsatta och det hen upplevt snarare än dess läggning. Det är inte det personen i fråga vill höra om hen varit utsatt för ett övergrepp.

Tänk på att ingen information om personens sexuella läggning får antecknas i ärendehanteringssystemet i enlighet med gällande lag.

Våld och övergrepp mot äldre

Våld i äldres nära relationer är ett dolt samhällsproblem då tecken på våld mot äldre i nära relationer kan misstolkas som normalt åldrande. Det finns mycket begränsad forskning och få studier om våld mot äldre både i Sverige och internationellt. Med tanke på att Sveriges befolkning har allt längre livslängd är utsatthet för olika former av våld ett angeläget område.

Ingen enhetlig grupp

Världshälsoorganisationen – WHO – definierar begreppet äldre som personer över 65 år. Det är dock viktigt att inte se äldre som en homogen grupp, där alla förväntas ha samma egenskaper och intressen. Sådana fördomar brukar kallas för *ålderism*, och är just fördomar. Precis som andra grupper består den äldre gruppen av människor med olika aktivitetsnivåer, intressen och hälsa.

Förövare

Förövaren kan vara en make/maka, vuxna barn eller barnbarn men kan också vara en medboende på ett äldreboende eller personal. Att förövaren är en person som den våldsutsatta känner och litar på gör ofta situationen mer komplex. Våld mot äldre sker även utanför de nära relationerna där förövaren till exempel kan vara en god man eller färdtjänstchaufför.

Allt fler äldre bor kvar i det egna hemmet och en övervägande del av de som vårdar den äldre är själva äldre. Forskning visar att om den sjuke och anhörigvårdaren tidigare har haft en hög grad av ömsesidighet pekar det mot en bra relation. Har deras umgänge tidigare kategoriserats som dåligt är det en riskfaktor för att övergrepp kan komma att inträffa mot den sjuka äldre.

Anmäla våld

Att som brottsutsatt stå i beroendeställning till en gärningsperson medför att det inte är självklart att anmäla eventuellt våld till polisen. Beroendet kan på olika sätt vara knutet till partnern eller till exempel personliga assistenter, hemtjänstpersonal, vårdpersonal eller liknande.

Vidare är det inte heller givet att anmäla våld i de generationer som idag är över 65 år. Det finns flera orsaker till det och en kan vara att den brottsutsatta upplever skuld och skam och inte vill avslöja något för någon. En annan anledning kan vara att den utsatta personen står i ekonomisk beroendeställning till förövaren

SAMARBETE med äldreorganisationer är värdefullt för Brottsofferjouren, som *SPF Seniorerna*, tidigare Sveriges Pensionärsförbund, (www.spf.se), *Pensionärerernas Riksorganisation*, *PRO* (www.pro.se), och *Sveriges Pensionärers Riksförbund*, *SPRF* (www.sprf.se).

LÄS MER *Våldet går inte i pension. En bok om våld i äldres nära relationer.* Brottsofferjouren Sverige, 2019.

För en fördjupning rörande denna brotts-offertyp rekommenderas webbkursen *Fördjupning: Våldet går inte i pension* på Brottsofferjourens kunskapsportal. www.kunskapsportalen.brottsofferjouren.se

vilket gör det svårare att anmäla. Äldre kvinnor har i många fall en så låg pension att de anser det omöjligt för dem att lämna förövaren. Det är heller inte ovanligt att eventuellt vuxna barn motsätter sig separation och polisanmälan då det kan vara svårt att acceptera att den ena föräldern utsätter den andra föräldern för våld eller övergrepp. Andra faktorer som gör det svårare att söka hjälp är nedsatt hörsel eller syn, sviktande allmäntillstånd och att man lever ensam och isolerad.

Sammantaget blir det problematiskt för omgivningen eller för myndigheter om den som är våldsutsatt står i beroendeställning till förövaren. Det är således rimligt att anta att det existerar ett stort mörkertal i denna grupp. Något som ytterligare talar för det är att denna grupp är underrepresenterad som hjälpsökande hos Brottsofferjouren i förhållande till våldsbrott och sexualbrott.

”FÖRSÖK INTE LURA MIG”

Är ett utbildningspaket som Brottsofferjouren Sverige tagit fram tillsammans med Polismyndigheten, PRO och SPF Seniorerna.

Andra vanligt förekommande brott mot äldre

De vanligaste brottstyperna för hjälpsökande över 65 år som kontaktat en brottsofferjour är misshandel, stöld och ekonomisk brottslighet. Nedan följer en beskrivning över tre brottskategorier som riskerar att drabba äldre:

Oönskade besök

På senare år har det rapporterats mycket i media att personer som har onda avsikter ringer på dörrarna hos äldre personer och ber om vatten, utger sig för att vara hantverkare eller påstår att de kommer från hemtjänsten. De vill komma in i bostaden och stjäla kontanter eller andra värdesaker. För att förhindra dessa oönskade besök – öppna inte dörren för okända.

Id-kapning

Ett stort antal av de som är äldre än 65 år är inte helt bekväma med att använda dator och kan därmed bli ett lättfångat byte för id-kapning. Genom att en bedragare får tillgång till personlig information kan det utnyttjas i bedrägligt syfte som att beställa varor och stjäla en persons identitet. Ovana datoranvändare bör således ta hjälp av någon datorkunnig person för att minimera denna risk.

Romansbedrägerier

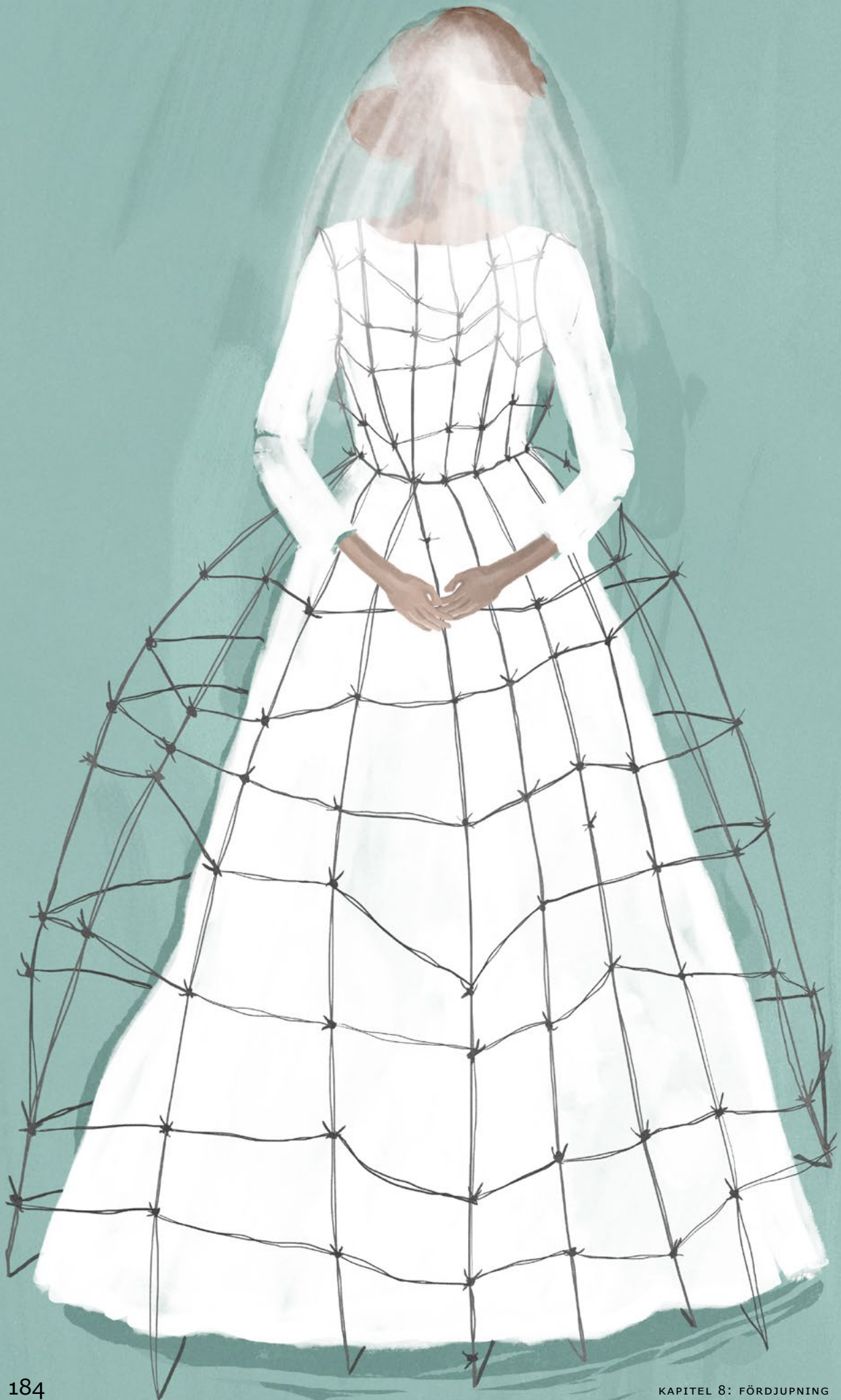
Ett nytt område som rör bedrägeri utspelar sig ofta i sociala medier och benämns som romansbedrägerier. Ofta sker initialt en ”vänförfrågan” via sociala medier och accepteras förfrågan inleds en kontakt som ofta övergår till telefonkontakt. Det är en person som ger sken av att visa omtanke men senare ber bedragaren den äldre att skicka pengar. Bedragaren har olika förklaringar som att den hamnat i ekonomisk knipa och utnyttjandet fortsätter. I efterhand upplever den äldre både skuld, besvikelse och skam över att så enkelt blivit lurad och de flesta avstår då från att göra en polisanmälan om bedrägeriet.

Ytterligare ett antal olika former av bedrägerier förekommer och benämningen på dessa är många. Det kan vara *phising*, *smishing*, *vishing*, *spoofing* och *skimming*. Polisen har listat vanliga bedrägerier och hur man skyddar sig mot dem.

Grundläggande tips i möte med äldre

- Kom ihåg att äldre som grupp består av individer med olika behov och förutsättningar. Precis som när du möter yngre personer behöver du alltså anpassa ditt bemötande och ditt sätt att samtala och informera efter den du har framför dig.
- Var konkret och tydlig när du ställer frågor om våldet som personen kan ha upplevt.
- Låt samtalet ta tid om det behövs. Se till att du inte har bråttom efter mötet, och boka gärna in fler träffar eller telefonsamtal om du märker att det kan finnas mer som personen behöver prata om.
- Förmedla i samtalet att du vet att våld i äldres nära relationer förekommer och vad det kan innebära, att det inte behöver vara fysiskt utan att våldet kan te sig på olika sätt. Det skapar förtroende eftersom den äldre personen då förstår att du kan ta emot och förstå hens berättelse på ett bra sätt. Det kan göra att personen vågar öppna sig och berätta om något som hen kanske har hållit hemligt i många år.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8**
- 9

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett globalt fenomen som drabbar framförallt flickor men också pojkar, vuxna män och kvinnor som anses kränka sin familjs heder. För att en stödsökande person som lever under en hedersproblematik ska få ett adekvat stöd är det viktigt att den som möter brottsutsatta har grundläggande kunskaper i mekanismerna kring hedersrelaterat våld och förtryck.

Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?

Hedersrelaterat våld och förtryck innebär en mängd handlingar som tar ifrån den som utsätts möjligheten till ett självständigt liv. Det kan till exempel vara kontroll, hot om våld, fysiskt och psykiskt våld, könsstympning, tvångsäktenskap, självmord och ibland mord. Inskränkningarna kan vara mer eller mindre uttalade och kontrollen kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb, giftermål och skilsmässa.

Det som är speciellt med hedersrelaterat våld och förtryck och särskiljer det från annat våld inom nära relation är att hedersrelaterat våld är kollektivt utfört och sanktionerat. De som utför våldet och övergreppen kan ofta hitta acceptans och stöd för det inom den egna familjen, släkten eller klanen. Kollektivets heder är i denna kontext viktigare än individens frihet och dessa brottsoffer kontrolleras med hänvisning till familjens heder. Både män och kvinnor inom den egna gruppen är delaktiga i att upprätthålla hedersnormerna.

Ryktet spelar roll

Heder är nästan alltid kopplat till kvinnors sexualitet och att kvinnor ska vara "oskulder" tills de gifter sig. I hederssammanhang så spelar ryktet ofta en avgörande roll och har en kontrollerande funktion. Rykten sätter gränser för unga kvinnors beteenden och avgör vilken ställning de har inom den egna gruppen. Det behövs inte mycket för att ett dåligt rykte ska uppstå och om en ung kvinna umgås med en utomstående kille eller man, klär sig på fel sätt eller agerar på ett annat sätt som inte sanktioneras av den egna gruppens normer riskerar hon att få ett rykte om sig att vara lättsinnig. På så sätt vanhedrar hon hela familjen och i förlängningen kan hela släktens status. Ett rykte kan vara viktigare än verkligheten, ett beteende som bryter mot hedersnormerna kan ibland accepteras om det inte blivit känt utanför familjen.

RÅD VID HEDERSRELATERAT VÅLD Nationellt kompetensteam mot hedersrelaterat våld och förtryck ger råd och konsultation till yrkesverksamma och ideella som möter barn och unga som utsätts eller riskerar att utsättas. Drivs av Länsstyrelsen i Östergötland. Telefon: 010-223 57 60. www.hedersfortryck.se

LÄS MER

- *Leva sitt liv. En bok om hedersrelaterat våld och förtryck*, Brottsofferjouren Sverige 2017.
- För en fördjupning rörande denna brottsoffertyp rekommenderas webbkursen *Hedersrelaterat våld och förtryck* på Brottsofferjourens kunskapsportal. www.kunskapsportalen.brottsofferjouren.se

Hur tar det sig uttryck?

Hedersrelaterat våld och förtryck kan se väldigt olika ut och att leva med restriktioner i vardagen kan vara helt normaliserat hos många unga som därmed har svårt att se sig själva som offer. Ofta innebär det mycket begränsad kontakt med människor utanför den egna kulturella gruppen. Nedan följer ett axplock på handlingar som kan kopplas till hedersrelaterat våld och förtryck:

- Ständigt vara bevakad och kontrollerad eller tvingas bevaka och kontrollera vad en familjemedlem gör.
- Närstående kontrollerar SMS, mobil, dagbok och liknande.
- Inte få ha vänskapsrelationer med det motsatta könet.
- Tvingas gifta sig med någon av motsatt kön trots att man är homosexuell.
- Luras åka till föräldrarnas hemland och giftas bort mot sin vilja.
- Bli betraktad som familjens och släktens stora skam om personen i fråga bryter mot reglerna.
- Bli hotad, misshandlad, uppmanad att begå självmord eller utfrys ut familjegemenskapen.

Vad skiljer detta våld ifrån annat våld?

En markant skillnad mellan hedersrelaterat våld och exempelvis våld inom nära relation är att det första utövas av ett kollektiv. Handlingarna ses som legitima och oundvikliga för att straffa kvinnors olydnad, bevara och rentvå familjens heder och värna om familjens sociala anseende. Våldet är kollektivt planerat, kollektivt sanktionerat och ofta kollektivt utövat samtidigt som samma kollektiv skyddar förövarna. Det leder till få anmälningar och åtal och är en viktig skillnad mellan annat våld i nära relation. Utövar en partner våld mot sin sambo utanför en hederskontext är det sällan vederbörande berättar om handlingarna för personer i sin närhet och får acceptans för dem.

Mäns våld mot kvinnor

Hedersrelaterat våld och förtryck

Sker individuellt	Kollektivt utfört
Förövaren är vanligen en man som har en relation med offret	Förövaren kan vara vem som helst i kollektivet eller flera i kollektivet
Förövaren är en man, offret är kvinna	Förövaren är man eller kvinna, offret är kvinna eller man
Fördöms av samhället	Fördöms av samhället men accepteras/ förstås i olika hög grad av släkt/familj

Säkerhet

Det är avgörande att handläggningen av ärenden som rör personer som utsätts för hedersrelaterat våld kännetecknas av ett säkerhetstänk. Det är viktigt att informera samordnare vid en akut situation och aldrig träffa stödsökande tillsammans med någon ur hens familj.

Vid tolkningsbehov ska telefontolk anlitas och **aldrig** någon familjemedlem. I extra känsliga ärenden bör jouren använda sig av säkerhetsklassade tolkar. *Nationella operativa avdelningen* (NOA) förmedlar vilka tolkar som är säkerhetsklassade.

Grundläggande tips i möte med brottsoffer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck

- Berätta tydligt kring Brottsofferjourens tystnadslöfte och våra rutiner kring orosanmälan.
- Visa respekt och var lugn och använd metaforer och liknelser.
- Prata aldrig illa om den stödsökandes föräldrar/släkt.
- Tänk på att detta är ett stort steg för den stödsökande, som antagligen hyser stora förhoppningar om att du ska lösa situationen.
- Den stödsökande berättar inte gärna om sina svårigheter för att inte vanära familjen, du måste därför ta detta förtroende på allvar.
- Fråga om hur ni ska agera om ni ser varandra ute i andra sammanhang, stödsökande ska själv avgöra.
- Om vi springer på varandra på stan känn inte att du måste säga hej. ”Jag blir inte ledsen om du inte hälsar.”
- Utgå inte ifrån att den stödsökande är heterosexuell.
- Välj eventuell tolk noggrant, telefontolkning är ofta ett bra alternativ.
- Se till att både du och den stödsökande har tid så att samtalet inte behöver störas eller avbrytas.

Avslutningsvis är det därför viktigt att du som stödperson känner att du har adekvat kunskap, kompetens och erfarenhet av att ta emot och tolka svaren när det handlar om hedersrelaterat våld och förtryck.

Barn och unga som far illa

Barns och ungas beroendeställning till vuxna gör dem extra sårbara. Barn som upplever våld i familjen löper själva större risk att själva utsättas för misshandel och/eller sexuella övergrepp. Att bevittna/uppleva våld mot en anknytningsperson, den som barnet har tillit till och ska få skydd hos, är en del i psykiskt våld.

Det är svårt att veta hur många barn som utsätts för övergrepp eftersom mörkertalet är stort. Många övergrepp begås utan att någon annan än gärningspersonen och offret får reda på det. Dessutom kanske barnet inte ser händelsen som ett brott eller sig själv som brottsoffer.

Det finns en särskild form av brottskadeersättning till barn som bevittnat våld mot närstående och där brottet är ägnat att skada barnets trygghet och tillit. Det är därför viktigt att Brottsofferjouren – i den mån det går – verkar för att socialtjänsten och polis dokumenterar barnets upplevelser. En sådan dokumentation kan vara avgörande för att en sådan ersättning blir aktuell i framtiden. Brottsofferjouren arbetar för att barn som bevittnat våld ska få målsägandestatus, vilket inte är fallet idag (2020).

Barnmisshandel Trots att Sverige var det första landet i världen (1979) som införde ett förbud för föräldrar att aga barn, anmäls årligen drygt 25 000 fall av misshandelsbrott mot barn under 18 år. Varje år anmäls också mer än 3 000 våldtäkter mot barn under 18 år.

När ett barn utsätts för fysiska, psykiska eller sexuella övergrepp från en närstående person rycks grunden för barnets trygghet och tillit undan och det är nödvändigt med omfattande stöd och hjälp. Det är socialtjänstens ansvar att se till att barn som utsätts för misshandel och sexualbrott får skydd och professionell hjälp. Brottsofferjourens uppgift blir att påverka samhället att utforma sina insatser för barnet på bästa sätt. Detta genom att ge stöd och hjälp till de brottsutsatta men även att påverka samhället genom information och kunskap i relation till de barn och unga som vi möter.

När familjen utsatts för brott Vid ett inbrott i familjens bostad är det vanligtvis den som anmäler inbrottet som får stöd. Det brukar vara de vuxna i familjen. Brott som en vårdnadshavare/förälder utsätts för påverkar oftast hela familjen. Om en person utsätts för ett rån vid sin arbetsplats eller en misshandel finns det en stor risk att det leder till konsekvenser för eventuella barn i hemmet. Därför är det viktigt att uppmärksamma barnens situation och vid kontakt

med brottsutsatta personer fråga om de har barn och hur dessa mår. Vi behöver säkerställa hur barnen får stöd och hjälp samt informera om att vi kan ge det.

Unga brottsoffer

Unga råkar ut för brott i högre utsträckning än människor ur andra åldersgrupper. De vanligaste brotten är stöld, rån och misshandel liksom hot och ofredande. Pojkar utsätts oftast för gaturelaterad brottslighet medan flickor i större utsträckning utsätts för psykiskt våld, våld i nära relationer och sexuella trakasserier.

En vanlig dag i en svensk skola begås det också många brott av elever mot andra elever – hot, trakasserier, sexuellt ofredande, misshandel och kränkande behandling. Detta såväl i verkliga livet som på nätet.

Trots barn och ungas särskilda utsatthet får de många gånger inte rätt stöd och hjälp som de behöver.

Vi vet att många unga som blir utsatta för brott ofta väljer att inte berätta för vuxna. Olika anledningar till detta kan vara:

- Att polisanmäla kan ligga långt bort med rädsla över att det kan bli värre.
- Många unga är rädda för att vuxna inte har tid att lyssna, eller för att inte bli trodda. Detta gäller särskilt de unga som redan lever i utsatta situationer.
- Många hindras från att berätta på grund av skuld och skam. De tror att det som hände var deras eget fel.
- Många unga inte känner till sina rättigheter eller vet om att det som de blivit utsatta för är ett brott.

Grundläggande tips för bättre bemötande i möte med unga brottsoffer

- Det är svårt att berätta något svårt. Underlätta för en ung stödsökande genom att vara snäll, lugn, tydlig, förtroendefull, peppande samt visa att du har tid att lyssna. Stressa således inte samtalet.
- Anpassa språket efter stödsökandens nivå och undvik att använda dig av ett högtravande och komplicerat språk. Det betyder dock inte att du förväntas prata ungdomligt och använda dig av slang som den yngre generationen brukar.
- Om den stödsökande unga personen kommer tillsammans med en vuxen är det viktigt att du **inte** vänder dig till den vuxna. Tala med barnet och rikta fokus till denne – även om en vuxen försöker ta över. Det är ju den unga som ska vara huvudpersonen i samtalet.
- Försök vara konkret när du besvarar frågor och anpassa dina svar efter barnets ålder. Informationen ska vara korrekt men samtidigt inte överväldigande. Var lyhörd för att efterfrågad information kan komma att behöva upprepas.
- Precis som med vuxna är det essentiellt att inte pressa barn och unga till att tala utan lyssna noga och ta deras frågor på allvar.

8

9

Brottsutsatthet och funktionsnedsättning

Enligt Socialstyrelsens statistik uppger 16 procent mellan 16 och 64 år att de har en funktionsnedsättning. Funktionsnedsättning innebär att en person har en nedsättning av en fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. Tidigare användes termen handikappad om personer med funktionsnedsättning, men den termen bör inte längre användas som en synonym för funktionshinder eller funktionsnedsättning.

Olika typer av funktionsnedsättningar

Det finns många olika slags funktionsnedsättningar och diagnoser. Vissa medför ett omfattande hjälpbehov i vardagen, andra mindre eller inga alls. Alla med en diagnos fungerar inte på samma sätt och har således inte samma typ av problematik. Nedan presenteras ett par kategorier:

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

Det som oftast avses med begreppet neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är hyperaktivitetssyndrom med uppmärksamhetsstörning (ADHD) och autismspektrumtillstånd (AST). Det som är kännetecknande är att personer med sådana funktionsnedsättningar kan ha svårt med aktivitetsreglering, koncentration, impulskontroll, socialt samspel och kommunikation.

Psykiska funktionsnedsättningar

Till de psykiska funktionsnedsättningarna hör olika former av psykoser, depression, bipolär sjukdom med mera. Psykisk ohälsa kan yttra sig på olika sätt och orsakas av arv, miljö, gener, psykologiska och psykosociala faktorer.

Intellektuell funktionsnedsättning

En intellektuell funktionsnedsättning kan vara lindrig, måttlig eller svår. Downs syndrom är den vanligaste enskilda orsaken till intellektuell funktionsnedsättning. Många med denna diagnos tänker långsammare och utvecklas långsammare än andra och värt att komma ihåg är att det handlar om begåvningsutvecklingen och inte om personens andra egenskaper.

Dolt problem

Våld mot personer med funktionsnedsättning är ett dolt samhällsproblem, trots att en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning innebär ökad risk att utsättas för övergrepp. Beroendet av hjälp från andra i vardagen gör att våldet och utsattheten stundom förblir osynligt för omvärlden. En annan förklaring till att brott mot personer med funktionsnedsättning inte uppmärksammas är att det saknas dokumentation och statistik. Det finns inga nationella rikstäckande studier om brott mot kvinnor och män med funktionsnedsättning.

Vidare förblir brott mot personer med funktionsnedsättningar dolda eftersom brottet inte alltid polisanmäls. Det är vanligt att brottsoffer tar på sig ansvaret för det som har hänt och känner skuld och skam. I en del fall kan den brottsutsatta sakna den makt och det inflytande över sitt liv som behövs för att kunna göra polisanmälan. Vid polisanmälningar registreras inte heller funktionsnedsättningar vilket ytterligare bidrar till osynliggörandet.

Okunskap inom rättsväsendet

Flera funktionshinderorganisationer anser att det är generellt svårt för enskilda individer att hävda sina rättigheter och behov gentemot myndigheter. Rättsväsendets personal brister i kunskap om förutsättningar och behov. Särskilt utsatta är människor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och personer med utvecklingsstörning.

Dessa grupper är extra utsatta under en rättsprocess då somliga inom denna grupp riskerar att inte uppfattas som trovärdiga då de stundtals inte kan ge uttryck för och sätta ord på det som har hänt. En del kan ha svårt med tidsuppfattningen och kanske inte har förmågan att redogöra i detalj för händelseförloppet. Det kan vara svårt för vem som helst att minnas saker, men för personer med funktionsnedsättning kan det vara extra svårt.

Grundläggande tips för bättre bemötande i möte med brottsoffer med funktionsnedsättning

- Många funktionsnedsättningar är osynliga. För den som ska ge stöd till en brottsutsatt person och misstänker att personen har en funktionsnedsättning kan det vara bra att fråga om det finns något särskilt den stödsökande vill berätta innan samtalet kommer igång. Exempelvis kan du som stödjure ställa frågan:

”Finns det något jag behöver veta om dig för att samtalet ska bli så bra som möjligt?”

- Det kan vara ett bra sätt att undvika att det uppstår missförstånd, felaktiga förväntningar eller orimliga krav på den brottsutsatta. Det är viktigt att respektera personens svar.
- Använd dig av ett enkelt och tydligt språk. Under ett stödsamtal med brottsutsatta som har exempelvis ADHD eller autism, är det viktigt att tänka på att undvika stress. Var så konkret och så tydlig du bara kan och undvik metaforer.
- För brottsutsatta med autism är det viktigt att tänka på att många har ett stort behov av tydlighet och förutsägbarhet. Förbered personen för vad som kommer ske. Det är vanligt att begåvningen hos personen är ojämn och en och samma person kan ha en avancerad akademisk examen men samtidigt svårt att klara sin praktiska vardag.
- Möten bör hållas i en lugn och ostörd miljö. Inga surrande fläktar, flimrande ljusrör eller oväntade händelser.
- Försäkra dig om att personen verkligen förstått det du menar och ge både muntlig och skriftlig information. Be vederbörande återberätta det ni kommit överens om.

Tänk på att ingen information om personens funktionsnedsättning eller hälsouppgifter får antecknas i ärendehanteringssystemet enligt gällande lag.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Demokratibrott

Det existerar idag ingenting i brottsbalken som heter ”demokratibrott” eller någon specifik brottsrubricering för denna typ av ärenden. I vardagligt tal anses demokratibrott vara ett samlingsbegrepp som beskriver otillåten påverkan mot viktiga aktörer för vår demokrati. Ofta handlar det om när konstnärer, politiker och andra opinionsbildare eller journalister utsätts för angrepp i sin yrkesroll.

Med otillåten påverkan menas att genom våld, trakasserier, hot och andra otillåtna metoder försöka tysta eller påverka personer som deltar i det offentliga samtalet.

LÄS MER i Brottsofferjourens metodhäfte *Hotad eller hatad?* samt lär dig mer via webbkursen *Demokratibrott* som finns på Brottsofferjourens kunskapsportal, www.kunskapsportalen.brottsofferjouren.se

Förekomst

De yrkeskategorier som tidigare identifierats som extra utsatta är:

Journalister

Av journalister är det de som presenterar sina eller tidningens åsikter, alltså ledarskribenter och krönikörer som är mest utsatta för trakasserier och hot. Göteborgs universitet har i samarbete med *Journalistförbundet* (2019) genomfört en undersökning som påvisade att uppemot 30 % av respondenterna hade mottagit hot de senaste 12 månaderna. Vidare hade 70 % av de tillfrågade journalisterna mottagit nedsättande kommentarer och omkring 40 % av de tillfrågade undviker att skriva om vissa ämnen/ personer/grupper på grund av risken för hot.

Journalisters arbetsförhållanden skiljer sig mycket. Frilansare och anställda har väldigt olika förutsättningar om de blir utsatta. Lokaltidningens journalister har sällan de säkerhetsresurser som många på de stora tidningarna har. Därför kan det hända att de vänder sig till den lokala brottsofferjouren om de utsätts.

Politiker

I Sverige är en så kallad representativ demokrati. Demokratiska beslut fattas genom att vi medborgare i fria, hemliga och allmänna val röstar på det parti vi tycker bäst överensstämmer med våra åsikter. Partierna och politikerna som representerar dessa har således fått förtroendet av oss medborgare att styra på kommun-, regional- och nationell nivå. Är medborgarna missnöjda med de beslut politikerna fattar har vi chans att rösta bort dem nästa gång det är valår. Att genom hot, trakasserier, våld, bestickning eller på annat brottsligt sätt försöka påverka eller tysta förtroendevalda politiker är mycket allvarligt och riskerar i förlängningen att utarma demokratin. När beslut fattas ska det ske genom majoritetsbeslut och folkviljan ska råda, politiker ska

representera sina väljare och sitt parti – inte riskera vika ner sig för påtryckningar och hot!

I Brottsförebyggande rådets rapport *Politikernas trygghetsundersökning* från 2019 framgår det att problemen med hot och trakasserier gentemot politiker har ökat kraftigt. År 2018 upplevde 30 % av politikerna att de utsatts för hot och trakasserier. De som undersökningen menade var extra utsatta är de politiker som är aktiva i debatten på sociala medier. Många kommuner och lands-ting har säkerhetsavdelningar men stödet varierar kraftigt och här kan Brottsofferjouren göra en viktig insats.

Konstnärer

Många konstnärer är egenföretagare och arbetar helt själva. De har således inte tillgång till den säkerhetsapparat som journalister vid de större dagstidningarna eller politiker på nationell nivå har. Konst väcker också känslor, det kan vara vanligt att publiken reagerar när de ser ett starkt verk – det är naturligt. Det betyder dock inte att hot, trakasserier, skadegörelse och våld är något som konstnärer ska behöva acceptera, men undersökningar visar att det förekommer.

Myndigheten för kulturanalys har tillsammans med bland annat *Konstnärernas Riksorganisation* genomfört undersökningen *Hotad kultur* där det framkommer att 25 % av de tillfrågade konstnärerna utsatts för skadegörelse eller stöld. Vidare har 5 % varit med om våld direkt kopplat till sin yrkesutövning.

Då konstnärer – som tidigare konstaterats – till övervägande del är egenanställda kan de inte på samma sätt som journalister eller politiker förlita sig på arbetsgivares eller andra säkerhetsavdelningar. Det gör gruppen extra utsatt och Brottsofferjouren kan även här göra en viktig insats när det kommer till mänskligt stöd.

Grundläggande tips i förhållande till demokratibrott

Uppllys om vikten att polisanmäla

- Vid polisanmälan är det viktigt att alltid uppge att det rör sig om ett demokratibrott och att den utsatte är verksam som journalist, politiker eller konstnär. Då kan ärendet direkt skickas till polisens speciella utredare som arbetar med just dessa frågor.

Informera om att Brottsofferjouren har ett tystnadslöfte

- Det är viktigt i varje kontakt och kan bli extra viktigt om den stödsökande är en offentlig person och/eller bor på en liten ort, i dessa fall kan det finnas en större oro över att det ska ”komma ut” att personen sökt hjälp hos Brottsofferjouren.

Uppllys om vikten av att dokumentera allt.

- Om den stödsökande har blivit utsatt för hot via sms, e-post eller sociala medier är det viktigt att personen ifråga sparar allt hen mottagit så att det kan ges till polisen. Vederbörande ska således inte radera något innan det blivit dokumenterat.
- På vissa hemsidor och i vissa appar raderas konversationer om man blockerar en person. Det är därför bra att tipsa om att först dokumentera de hot som mottagits, genom att exempelvis ta en skärmdump för att sedermera blockera personen.

Radera uppgifter

- På söksidor som hitta.se, eniro.se, mrkoll.se går det att få sina telefonnummer borttagna så att kontaktuppgifterna inte ligger ute på nätet.

För dagbok

- Uppllys om att det kan vara bra för den stödsökande att skriva dagbok om hur hen mår eftersom det kan vara användbart i en framtida rättsprocess.

1

2

3

5

6

7

8

9

Hatbrott

Hatbrott är benämningen på brott där gärningspersonen ämnar till att kränka offret, utifrån dennes etnicitet, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet. Hatbrott är inte en brottsrubricering i sig utan en samlad beteckning på brott där det funnits ett tydligt hat mot det som offret representerar för gärningspersonen. Att det handlar om ett hatbrott definieras således utifrån gärningspersonens motiv. Om brottet utförs med tydliga hatbrottsmotiv kan gärningen leda till en straffskärpning, alltså ett hårdare straff för gärningspersonen.

Statistik

Brås statistik över anmälda hatbrott för 2018 visar att det vanligaste brottet var ofredande och olaga hot, följt av våldsbrott och ärekränkning. En övervägande majoritet av de 70–90 brottsanmälningarna hade främlingsfientliga motiv och cirka 11 % hade homofobiska motiv. Men de allra flesta brott anmäls aldrig till polisen. En Novus undersökning som genomfördes 2019 visar på att 86 % av svarande som uppgett att de utsatts för hatbrott lät bli att anmäla det till polisen. Vidare uppgav 80 % att de blivit utsatta för liknande brott vid flera tillfällen.

Konsekvenser

Att utsättas för ett brott upplevs av de flesta som kränkande och skrämmande. Forskning visar att hatbrott orsakar svårare psykisk skada för de som blivit utsatta än vad ett liknande brott utan hatbrottsmotiv gör. Vidare brukar denna brottslighet även benämnas som ett budskapsbrott. Det innebär att det inte enbart är den enskilt drabbade individen som är målgruppen för brottsligheten, utan gärningen skickar också ett budskap till hela den grupp som den utsatta anses tillhöra. Klotttrar exempelvis en gärningsperson homofobiska slagord på RFSL:s lokaler är det inte enbart fastighetsägaren som är målgruppen för brottsligheten utan ofta hela hbtqi-gruppen i stort.

Grundläggande tips i möte med hatbrottsutsatta

- Var partisk! Polisen måste vara objektiv i sitt arbete, men det behöver inte Brottsofferjouren. Vi är alltid på de utsattas sida och utgår från de stödsökandes behov och intressen. Förmedla det för att öka tilliten hos stödsökande.
- Respektera om stödsökanden vill vara anonym och ställ inte frågor om personens identitet.
- Viktigt är att den stödsökande känner sig trodd och lyssnad på. Vederbörande kan ha erfarenhet av att ha blivit ifrågasatt eller att hatbrottsmotivet bagatelliserats eller försvunnit under processen. Betona precis som annars att vi är en fristående organisation och vårt tystnadslöfte.
- Var tydlig med vad den stödsökande kan få hjälp med och gör gärna en extra uppföljning. Risken för upprepad utsatt-het är stor i denna typ av brottslighet.

Tänk på att ingen information om personens sexualitet eller religion får antecknas i ärendehanteringssystemet enligt gällande lag.

Att samtala om

- Vad är gemensamt för de brottsoffergrupper som presenterats i fördjupningskapitlet?
- Hur skiljer sig behoven gällande medmänskligt stöd för brottsoffergrupperna ovan?
- Vilken av de beskrivna grupperna av brottsutsatta tror du att du själv har enklast respektive störst svårigheter att möta? Varför?
- Lista de vanligaste misstagen man som stödjare gör i möte med olika typer av stödsökande.

Litteratur

- Aktivt lyssnade, Metodhandbok, Brottsofferjouren, 2020.*
- Att ge stöd till hatbrottsutsatta, booklet, Brottsofferjouren Sverige och Polisen, 2020.*
- Det ingen vill se. En bok om hbtq och våld i nära relation, Brottsofferjouren Sverige, 2016.*
- Leva sitt liv. En bok om hedersrelaterat våld och förtryck, Brottsofferjouren Sverige, 2017.*
- Riklinjer för orosanmälan, Brottsofferjouren 2020.*
- Samtal med barn och unga, metodhäfte, Brottsofferjouren Sverige, 2019.*
- Smärtsam närhet. En bok om våld i nära relation, Brottsofferjouren Sverige, 2020.*
- Våldet går inte i pension. En bok om våld i äldres nära relationer, Brottsofferjouren Sverige, 2019.*
- Våldsamt osynligt. En bok om brottsutsatthet och funktionsnedsättning, Brottsofferjouren Sverige, 2015.*

Webbplatser

<https://kunskapsportalen.brottsofferjouren.se>

9

Berättelser

Kapitel 9: Berättelser

I detta kapitel återges fallbeskrivningar ur Brottsofferjourens verksamhet. De bygger på verkliga händelser, men en del fakta har ändrats av hänsyn till de människor som det handlar om.

Genom dessa berättelser åskådliggörs olika brottsoffergrupper och avsnitt i boken. Det handlar om hur det är att vara brottsoffer och vittne, om vilka konsekvenser brottet kan få och hur Brottsofferjourens stödjare kan vara till hjälp.

I detta kapitel kommer du bland annat lära dig:

- Hur Brottsofferjouren rent praktiskt kan hjälpa stödsökande.
- Exempel på olika ärenden som inkommer till Brottsofferjouren.
- Hur vittnesstöden rent praktiskt arbetar i domstolen.

Carmen

Otrygg efter inbrottet

Carmen befinner sig mitt i livet och arbetar deltid i en butik i ett mindre samhälle i Sverige. När hon kommer hem efter en tuff dag på jobbet märker hon så fort hon kommit innanför dörren att något inte är som det ska. I hallen är det stökigt och travar av kläder ligger slängda huller om buller på golvet tillsammans med nedvält möblemang. Efter några sekunders känsla av överklighet inser Carmen att hon måste ha drabbats av ett inbrott och än värre blir det när hon inser att värdepapper, ärvda smycken och hennes framlidna pappas värdefulla frimärkssamling har blivit stulna. Vidare verkar det som att eventuella gärningspersoner har rivit ner möbler, krossat speglar och rört till i lägenheten utan ett egentligt syfte, snarare enbart för att jävlas.

Carmen blir förtvivlad och går in till sin närmsta granne, som varit hemma hela dagen, men han har inte märkt något. Hon får hjälp av sin granne att kontakta polisen och efter flera timmar – när de väl anländer – upplever Carmen att hon blir bemött på ett sätt som hon upplever som kränkande.

Enligt Carmen är poliserna stressade och hon känner sig i vägen, de "orkar" inte göra en riktig brottsplatsundersökning, uppvisar bristande engagemang och säger:

"Vi får lämna över det till span, så får vi se vad de får fram."

Dagen efter kommer reaktionerna.

Carmen har ingen aptit och vill absolut inte vara hemma ensam. Vidare tar det flera timmar att sanera lägenheten från allt glaskross och annat som inbrottet har orsakat. Carmen har svårt att sova, tankarna flyger iväg och hon upplever att hennes koncentrationsförmåga är avsevärt mycket sämre än innan.

En vecka efter inbrottet griper polisen en man som blivit påkommen med att försöka panta Carmens smycken vid den lokala pantbanken. Efter närmare efterforskningar framkommer det att samma person även har lämnat in Carmens ärvda frimärksalbum för försäljning hos den närliggande filatelibutiken.

När polisen nu börjar ta tag i ärendet blir de irriterade på sina kollegor som inte gjort en ordentlig brottsplatsundersökning i hennes bostad. Nu är det för sent – alla eventuella tekniska spår har ju Carmen hunnit städa bort.

Tiden går utan att Carmen får höra något mer från polisen. Därför ringer hon dem själv för att få veta hur det går med utredningen. Hon får då till svar: "Han som är gripen är redan släppt och framstår som en ganska sympatisk kille. Om du skulle träffa honom i ett annat sammanhang skulle du få en helt annan bild av honom. Han har minsann inte haft det så lätt." Polisen lovar till slut att Carmen ska få reda på när rättegången ska bli av.

Carmen blir dock inte kallad till rättegången utan får kännedom om den av en tillfällighet. När hon frågar tingsrätten varför hon inte blivit kallad som vittne för hon reda på att åklagaren ska föra Carmens talan och att hon inte behövs i målet. När det väl är dags för huvudförhandling är Carmen inte där som målsägande utan har blivit förpassad till åhörarläktaren. Detta trots att inbrottet har skett i hennes hem.

Åklagaren väljer att enbart åtala gärningspersonen för häleri, trots att allt som framkommit tyder på att han begått

1
2
3
4
5
6
7
8
9

inbrottet. Som en konsekvens av den bristfälliga brottsplatsundersökningen saknas teknisk bevisning som binder gärningspersonen till själva inbrottet och det kan bara bevisas att han försökt sälja de stulna föremålen.

På tingsrätten får Carmen kännedom om Brottsofferjouren. I den efterföljande kontakten får hon möjlighet att via stödsamtal bearbeta händelsen.

Vägen tillbaka till ett normalt liv går genom en lång serie stödsamtal som handlar om att återerövra tryggheten i hemmet och bearbeta både den kränkning som inbrottet inneburit och den upplevda förolämpningen som rättsväsendet har utsatt henne för.

Augusta

Rädd efter väskryckningen

Augusta, som är fattigpensionär och van att vända på varenda krona och öre, går hem från traktens lågprisbutik. Plötsligt står en kraftig man framför henne och skriker: ”Ge mig väskan, kärringjävvel!” Han rycker till sig hennes väska och knuffar samtidigt omkull Augusta som faller handlöst ner i den iskalla frostiga rännstenen.

Mannen springer iväg, men kvar ligger Augusta hjälplös bland de hårda kullerstenarna, totalt oförmögen att komma upp. Hon känner sig yr och förvirrad och har stora smärtor i sin högra arm. En förbipasserande ung man kommer fram till henne och försöker hjälpa henne upp och i samband med det kontaktas också en taxi, som kör henne till akutmottagningen på ortens lokala lasarett. Väl där drabbas Augusta av hjärtflimmer och läkarna bedömer att hon måste stanna kvar för observation.

Polisanmälan görs och efter några dagar blir Augusta utskriven från sjukhuset och får komma hem. Den efterföljande tiden mår hon mycket dåligt, är konstant rädd, har stora sömnproblem och svår ångest. Vidare upplever Augusta skuldkänslor som hon samtalar mycket kring med sin stödperson från Brottsofferjouren.

Augusta återkommer ofta i dessa samtal till: ”Det var mitt fel att jag tog den vägen hem. Hade jag inte gjort det hade det inte hänt – hur kunde jag vara så dum?”

Vid den efterföljande rättegången följer stödpersonen med och Augusta reagerar över att gärningspersonen kan sitta i förhandlingssalen och ”får ljuga hur mycket som helst”.

Under rättegången behöver Augusta många pauser och mer än en gång blir hon

så rädd att hon i det närmaste blir stum, men rätten behandlar henne med respekt och tålmod. Hon blir allt tryggare och till slut orkar hon berätta vad som hänt.

Augustas liv är dock förändrat och hennes livskvalitet är fortfarande nedsatt ett par år efter händelsen. Även om stödet hon fått från Brottsofferjouren har varit mycket värdefullt kan hon fortfarande känna sig otrygg med att göra något så vardagligt som att gå och handla mat.

Anders

Chockad efter exets hot

Anders hustru Karolina har efter ett långt äktenskap helt oväntat meddelat att hon vill skiljas. Efter en långdragen och infekterad separation och efterföljande vårdnadstvist samt bodelning flyttar hon ifrån den tidigare gemensamma bostaden. Anders har precis börjat förlika sig med sin nya situation som ensamstående småbarnspappa när han upptäcker att Karolina fortfarande har tillgång till och använder ett flertal av hans kreditkort. När kreditkorten väl är spärade börjar värdefulla föremål försvinna från deras tidigare gemensamma lägenhet, som han efter äktenskapsskillnaden själv disponerar. Anders misstänker att det är en hämnd för den enligt Karolina ofördelaktiga bodelningen. Bland annat tar hon med sig en stor samling silver och tenn och en del värdefulla antika kartor.

En lördagseftermiddag beger Karolina sig till Anders bostad tillsammans med tre främmande män. De blir först inte insläppta men genom förtäckta hot tar de sig in i lägenheten.

En storruxen man vaktar Anders medan de övriga förser sig med det som de tycker att hans före detta fru har rätt till. Bland annat värdefullt arvegods och ett flertal fotografier på de gemensamma barnen. Därefter beger sig männen samt hans exfru därifrån och i samband med det uppfattar Anders att de kommer med diverse spydigheter och uppmaningar att inte blanda in polisen i deras ”lilla familjeangelägenhet”.

Anders är chockad och gråter och efter ett par timmar ringer han till sin vuxna dotter från ett tidigare förhållande. De beslutar sig för att gemensamt gå till polisen för att göra en polisanmälan. Anders får då information om vad Brottsofferjouren kan erbjuda och känner att han vill ha en

stödperson. Händelsen sker under helgen och han kontaktar Brottsofferjourens nationella telefoncentral som därefter slussar ärendet vidare till hans lokala brottsofferjour. Under måndagen har Anders kontaktats av den lokala brottsofferjouren och fått kontakt med en stödperson.

Anders gråter mycket, vilket är skönt att göra anonymt via telefon. Efter ett antal samtal känner han sig stärkt och efter några veckor är han redo att gå vidare utan stödperson. Han är medveten om att han får höra av sig igen om han tycker att det behövs.

För Anders kändes det genant att för sina anhöriga berätta vad den tidigare hustrun gjort. Styrkt av telefonsamtalen får han klart för sig att skulden inte ligger hos honom och att han inte har något att skämmas för.

Isander Misshandlades i parken

Isander hade just fyllt 17 år och firats med en riktigt födelsedagsfest av sina vänner. Det var midnatt och de var på väg hem genom den park som låg i anslutning till villaområdet där de flesta av kompisarna bodde. De var uppspelta, skojade och tjimmade då festen hade varit riktigt lyckad. Plötsligt kommer några klasskamrater och stannar för att prata. Efter en kort stund kommer Isander och en tjej i gräl med varandra och det slutar med fullständigt slagsmål. Tidigt i tumultet blir Isander knivhuggen och hamnar liggandes på gångbanan och får ta emot otaliga sparkar och slag innan en vän lyckats stoppa misshandeln.

I ilfart får Isander åka till sjukhuset och läget beskrivs stundtals som riktigt kritiskt. Väl där konstateras att käken är avsparkad, flera revben brutna, det finns en fraktur i handen, fotleden är av och det finns en reell risk att han blir stomiopererad då tjocktarmen tagit skada av knivhuggen. Han är blåslagen, har ångest över de permanenta skadorna och mår mycket dåligt. Läkaren skriver ut rättsintyg och skadorna dokumenteras. Polisen kommer samma kväll till sjukhuset och Isander gör en anmälan. Han blir kvar på sjukhuset i över en vecka.

En stödperson från Brottsofferjouren träffar Isander efter en tid och noterar att han mår mycket dåligt. Han gråter och är oerhört rädd, har sömnproblem och oroar sig över framtiden. När Isander väl är hemma upplevs han inte vara samma skämtsamma och hjälpsamma person utan istället spenderar han mest tid framför datorn på sitt rum. Han är inåtvänd och tyst. Depressionen pågår i ett par månader och kulminerar i ett självmordsförsök.

Brottsofferjouren hjälper honom att kontakta psykiatrin, vilket hjälper honom.

Inför rättegången vill Isander ha ett målsägandebiträde och får det. Före rättegången följer Brottsofferjourens stödperson med honom till tingsrätten och lyssnar på andra rättegångar som en förberedelse. Trots det är Isander ändå nervös och rädd vid domstolsförhandlingen. Hans kamrat, som stoppat misshandeln, vittnar. Även han är mycket rädd. Vid domen utdöms bara en bråkdel av det skadestånd Isander hade yrkat på och han blir mycket upprörd över nedskrivningen av summan. Han säger: ”Jag har fått min kropp vanställd – är mitt liv inte värt mer!” och upplever det som ytterligare en kränkning.

Rättegången blir ändå på många sätt en upprättelse för Isander. Man lyssnar på honom och tar brottet på allvar. Han fortsätter i terapi och har stöd från Brottsofferjouren under ett år innan bearbetningsprocessen är klar.

Fatima

Våldtogs på vägen hem

Fatima är i 30-årsåldern och bor i en villa tillsammans med sin sambo i ett mindre samhälle. De har tillsammans två små barn i förskoleåldern och spenderar den mesta av sin tid hemma. Som många andra småbarnsföräldrar är de mestadels upptagna med att få det så kallade livspusslet att gå ihop.

En gång om året har Fatima som tradition att ha en tjejkväll tillsammans med sina tidigare studiekamrater och de besöker därför grannstadens danspalats. En karaff husets vin blir snart till två och inom kort har sällskapet tappat räkningen på alla shots och drinkar de konsumerat. Fatima blir snart kraftigt berusad och när det är dags att börja runda av kvällen är det redan stängningsdags. Hon upptäcker att hon i vimlet tappat bort sina vänner och missar till råga på allt den sista nattbussen. En svarttaxi dyker dock upp och Fatima sätter sig i den och börjar förhandla om priset.

Halvvägs hem åker svarttaxin in på en mindre avfart och när Fatima påpekar att chauffören inte verkar åka den vanliga vägen hem uppstår ett tumult. I samband med detta blir Fatima våldtagen och hon lyckas därefter slita sig ur bilen. I paniken försöker hon få förbipasserande bilar att stanna samtidigt som hon försöker memorera svarttaxins registreringsskylt. Polisen dyker efter en kort stund upp och tar upp hennes anmälan och skjutsar henne till sjukhuset där personalen spårsäkrar och undersöker Fatima.

Via polisen kommer Fatima sedan i kontakt med Brottsofferjouren. Hon mår i detta läge mycket dåligt. Hon känner en stor skuld i att hon blivit så berusad och valde att åka en svarttaxi hem. Hon berättar om

kvällen för sin stödperson och orden fullkomligt forsar ur henne då Fatima har ett stort behov av att bli lyssnad på. Kontakten med stödpersonen är till en början intensiv och Fatima får hjälp av Brottsofferjouren i kontakter med polisen, åklagaren och målsägandebiträdet i den efterföljande rättegången.

Fatima är mycket nöjd med hur åklagare och målsägandebiträdet bemött henne och hon uppskattar stödet från Brottsofferjouren.

Carina

Anhörig till en mördad

För ungefär ett år sedan bragdes Carinas bror Tony om livet. Tony hade varit fast i ett blandmissbruk sedan flera år och var något av en lokal kändis bland traktens missbrukarkretsar i det mindre brukssamhälle där de bodde. Eftersom föräldrarna sedan flera år var avlidna var hans enda tillflyktsort, under de alltmer sällsynta nyktra perioderna, systemen och hennes familj. Då Tony var hemlös, hade avböjt kontakt med socialtjänsten och inte ville vara en del av "systemet" var det Carina som fick ta emot dödsbudet och sedan stå för alla praktiska åtgärder i samband med begravningen.

Även om kontakten syskonen emellan på senare år med all rätt kunde betraktas som sporadisk rubbas grundvalarna i livet när en nära anhörig mördas. Carina mår förfärligt och det dagliga livet känns för henne mycket tungt. Hon upplever att hennes vanliga umgänge inte visar henne tillräckligt med förståelse och är samtidigt rädd för att belasta dem för hårt med sina problem. För att få någon annan att prata med – som kanske inte har förutfattade meningar och dömer Tony för hans livsstil – kontaktar hon Brottsofferjouren.

Efter en kortare utredning grips gärningspersonen och ställs inom kort inför rätta i den lokala tingsrätten. Där döms han inte för mord, utan för dråp och ska avtjäna totalt sex år i fängelse samt betala skadestånd som ska täcka begravningskostnaderna.

Då gärningspersonen överklagar domen prövar hovrätten skuldfrågan i målet och de kommer fram till att den tilltalade inte ska dömas för dråp utan istället för grov miss-handel och vållande till annans död. Påföljden sänks till fyra års fängelse och detta upplever Carina vara ett slag i ansiktet. Till råga på allt försätts gärningspersonen på

fri fot – efter avkunnad dom – i väntan på inställelse hos Kriminalvården.

Brottsofferjouren försöker hjälpa Carina att ta reda på när sista datum för gärningspersonen att inställa sig vid anstalt men det visar sig vara svårt. Carina och hennes stödperson bOLLAS runt till olika tjänstemän och hon blir mycket besviken över att ingen vill ta ansvar för gärningspersonen under tiden mellan domslut och fram tills att vederbörande ska infinna sig på anstalt.

Under den tid gärningspersonen är på fri fot ringer han vid ett par tillfällen hem till Carina och undrar varför hon måste kräva ränta på det utdömda skadeståndet. Carina upplever det som mycket obehagligt och hon inser vidare att det är en stor risk att de kan komma att stöta på varandra på stan.

Carina har som nära anhörig till en brottsutsatt under året utköpat ett flertal kamper och strider. Dels att försöka bearbeta sorgen efter sin bror Tony och detta parallellt med det vanliga livspusslet som inte har tagit paus. Under det närmsta året efter broderns frånfälle har hon bestämt sig för att läsa upp sin gymnasiekompetens på Komvux – vilket har varit stressigt – och inte minst tagit hand om sin familj. Vidare har hon fått hantera de upplevda kränkningar från samhället som hon menar inte har ställt upp för henne. Hon upplever att hennes hemlösa bror ur ett myndighetsperspektiv är en "icke-person" och inte lika mycket värd som en "vanlig" Svensson.

Det har nu gått ett år sedan händelsen och Carina går fortfarande i stödsamtal hos Brottsofferjouren. Hon uppskattar all praktisk hjälp hon fått med att ta kontakter med olika myndigheter och få samtala med någon som tar sig tid att lyssna.

1

Carl-Johan

Fick stöd vid rättegången

2

Carl-Johan, nyss fyllda 20 år, kallas som målsägande till tingsrätten. Detta då han under ett krogbesök har blivit misshandlad i kön till en restaurang.

3

4

Dagen före huvudförhandlingen ringer han till Brottsofferjourens vittnesstöd och hänvisar till det brev han fått med domstolskallelsen, där det stod att han kunde kontakta Brottsofferjouren. Carl-Johan trodde inte att han skulle behöva kontakt, men då rättegången närmade sig visade det sig att han blev nervösare än vad han trodde och har haft svårt att sova. En oro som kommit krypande de senaste dagarna är funderingarna kring vad som kommer hända under rättegången och huruvida han kommer kunna återge på rätt sätt vad som hänt, att minnas allt.

5

6

7

Vittnesstödet informerar om rättegångsförfarandet och förklarar att rättens ledamöter har förståelse för att målsägande inte minns allt och att det då är bättre att säga det än att säga något som man inte är säker på. Hon berättar att de frågor som ställs kan få en att känna sig som om man själv är den tilltalade, men att den offentlige försvararen måste ta tillvara sin klients intressen. Vittnesstödet talar också om att Carl-Johan bör vara förberedd på att få en fråga om hur mycket och vad han druckit.

8

9

Nästa dag möter vittnesstödet Carl-Johan i tingsrättens väntrum och visar var han kan låsa in sina ytterplagg. De sätter sig i det rum som är avsett för målsägande, vittnen och vittnesstöd. Carl-Johan talar om hur han känner sig, hur natten varit. Han tycker att det känns bättre efter gårdagens samtal, att han är mer förberedd, men tycker att det skulle vara skönt om vittnesstödet satt med i rättssalen under huvudförhandlingen. Eftersom vittnesstödet

inte ska ta hand om några andra vittnen eller målsägande vid domstolen just då går det bra.

Efter förhandlingen går de tillbaka till rummet för att Carl-Johan ska få varva ner och berätta hur han upplevt rättegången. Vittnesstödet talar om för honom att hon tycker han varit klar och tydlig i sin redogörelse av förloppet, att han gjort ett bra intryck under förhandlingen.

De avslutar med att vittnesstödet erbjuder Carl-Johan att ta kontakt med Brottsofferjouren igen om det uppkommer frågor eller problem, exempelvis svårigheter att få skadeståndsansättning. Då kan en stödperson från Brottsofferjouren hjälpa honom med det.

Tarja

Var rädd för att vittna

Tarja kallas till tingsrätten som vittne i ett mål rörande stöld. Händelsen – som hon ska vittna om – inträffade i en garnbutik där hon tidigare arbetade. Efter att ha avklarat domstolens säkerhetskontroll tar Brottsofferjourens vittnesstöd en första kontakt med Tarja. Hon är först lite avvaktande men beslutar sig sedermera för att följa med till vittnesstödens rum, det är ju trots allt första gången hon befinner sig i en domstol och hennes tidigare erfarenheter kommer från amerikanska tv-serier.

Vittnesstödet visar en informationsbroschyr om att vittna och berättar lugnt och metodiskt om hur förhandlingen under en rättegång går till. Tarja ställer en del frågor som hon får svar på och sedan går samtalet över till lite allt möjligt. Hon berättar att hon är sambo och har en liten son och ventilerar att hon veckorna innan rättegången har tänkt mycket på det kommande vittnesmålet. Eftersom den tilltalade var mycket aggressiv vid stölden, är Tarja rädd för att vederbörande ska hämnas och att sonen eventuellt ska vara i fara. Vittnesstödet lyssnar, låter henne tala till punkt och Tarjas nervositet släpper stegvis. Hon upplever det som otroligt skönt att ha någon utomstående att tala med.

Målet ropas upp, men tyvärr infinner sig den tilltalade inte på direkten vilket innebär en ytterligare väntan. Målet har redan blivit inställt vid ett tidigare tillfälle på grund av att den tilltalade inte behagade att närvara och det gör Tarja mycket besviken och arg.

Hon vill få vittnesmålet ur världen, gå vidare med sitt liv och känner att hon kanske inte skulle orka "ladda" en gång till. Den tilltalade kommer dock efter en stund och förhandlingen kan så småningom starta.

Under vittnesmålet är vittnesstödet med i rättegångssalen.

Vittnesstödet följer upp när rättegången är avslutad. Hon påpekar att Tarja gjort ett bra intryck i rättegångssalen och ska känna sig stolt. Tarja är märkbart lättad och tacksam över att vittnesstödet var med henne.

Vittnesstödet berättar också att Tarja kan ringa till Brottsofferjouren om hon behöver hjälp eller någon att tala med vid senare tillfälle, och att alla vittnesstöd och stödpersoner på Brottsofferjouren avgivit ett tystnadslofte.

Lillemor

Vittnade i egenskap av granne

Lillemor har kallats till tingsrätten i ett mål som rör grov kvinnofridskränkning. Hennes granne står åtalad för att under lång tid ha misshandlat sin hustru.

Lillemor, som är granne till paret, ska höras i egenskap av vittne för att berätta om hon under flera månader har hört dunsar, skrik och bråk från grannarnas lägenhet. Lillemor har också vid ett antal tillfällen sett kvinnan med blåmärken och andra skador som åklagaren i fallet menar tyder på en systematisk misshandel.

Lillemor berättar för Brottsofferjourens vittnesstöd att hon är bekant med både den tilltalade och målsägande, vilket hon menar gör situationen delikat. Lillemor är osäker över sin vittnesroll och vill ogärna ta ställning för eller emot någon. Dessutom tycker hon att det är konstigt att kvinnan trots misshandeln har valt att bo kvar med mannen, som alltid är så trevlig mot henne och de andra grannarna i trapphuset, under en så lång tid. Vittnesstödet lyssnar till berättelsen utan att kommentera den och bekräftar sedan att det kan vara både jobbigt och svårt att vittna, speciellt om man har någon form av relation till en eller båda parter. Hon påpekar dock att vittnets uppgift bara är att sanningsenligt berätta vad man sett och hört och att det sedan är domstolens ansvar att döma.

Därefter frågar vittnesstödet Lillemor om hon arbetar eller är pensionär, vad hon gör på fritiden för att försöka leda in henne på andra samtalsämnen än själva målet.

När förhöret avslutats möts Lillemor och vittnesstödet i domstolens väntrum igen. De diskuterar hur vittnesmålet har gått och Lillemor menar att hon har haft stor hjälp av det vittnesstödet tidigare berättat om att

bara berätta det man minns. Förhöret är inte heller alls lika påfrestade som hon hade befarat.

Att samtala om

Välj ut en eller ett par av berättelserna i detta kapitel och diskutera följande:

- Vilken insats är den viktigast att börja med i de beskrivna fallen? Varför just den?
- Vad finns det för uppenbara för- och nackdelar med att ha enbart telefonkontakt med den stödsökande i fallen som beskrivs i detta kapitel?
- Vilket av fallen ovan tror du är mest utmanande för dig som stödperson eller vittnesstöd? Varför?
- Om du känner att du inte har kompetens eller rätt kunskap för att hjälpa en stödsökande i ett specifikt fall; vem kontaktar du då?

Använd rollspel för att uppleva mötet mellan stödperson och brottsoffer/vittnesstöd och vittne.

- Använd fallbeskrivningarna som bas och ta gärna stöd av de olika checklistorna som presenterats i tidigare kapitel.
- Låt gärna en eller två personer vara observatörer vars uppgift är att ge konstruktiv feedback när stödsamtalet är över.
- Använd de exempel på olika sätt att ställa frågor, öppna eller slutna, som redovisats i kapitlet om kommunikation.

Register

A

ackusatoriska principen 113
ADHD 193, 195
aktivt lyssnande 6, 97–99
anhöriga 21, 29, 74
anmälningsplikt/anmälningsskyldighet 165

B

barn och unga 189–191
barnkonvention 162
bevisperson 107, 131, 127
brottsoffer 6, 21
brottsofferdirektivet 45, 113
brottsofferdirektivet/eu-direktivet om
miniminormer för brottsoffer 45, 113
brottsofferfonden 6, 47
brottsofferjouren Sverige 6, 41, 43–44
brottsoffermyndigheten 6, 47–48, 69, 147, 151
brottskadestättning 6, 147, 151–153
brottskadelagen 6, 147, 151

C

civilrätt 141

D

demokratibrott 6, 197–199
direkt uppmuntran 97

E

elektronisk fotboja 139
ersättning 6, 69, 120, 134, 147–151
europakonventionen 45, 113

F

fingerade personuppgifter 137
funktionsnedsättning 25, 29, 63, 66, 115, 162,
165, 171, 193–195
förbundskansli/förbundskansliet 43, 54
förbundsstämman 42, 53
försvarsadvokat/advokat 7, 28, 115, 127
försäkringar/försäkring 7, 69, 147–150
försäkringsbolag 69, 72, 147–150
förundersökning 7, 119–121
förundersökningskungörelsen 121

G

grundkrav 55
grundutbildning 15, 56

H

hatbrott 7, 201–202
hedersrelaterat våld och förtryck 185–187
hembesök 66
hemförsäkring 148
huvudförhandling/huvudförhandlingen 7,
122–128
hälso- och sjukvården 159–161

I

ideala brottsoffer 24
indirekt uppmuntran 97
intermediär fas 33
intranät för jourarbetare 7, 54

J

Johan Cullberg 32

K

koncentrationsprincipen 114
kontaktförbud 138–139
kontradiktoriska principen 113
kris 32–34
krisreaktioner 32–34
krisstöd 34
kronofogdemyndigheten 69, 135, 148
kroppsspråk 91–93
kränkning/kränkningen 7, 30, 147
kränkningersättning 151
kunskapsportalen/kunskapsportal 7, 15
kvinnofridslinjen 161
kärande 141

M

medhörning 7, 76, 131
medling 139
mened 132, 141
minimikrav 8
muntlighetsprincipen 8, 114
målsägande 8, 22, 121, 127, 131
målsägandebiträde 8, 115
målsägandeförhör 131

N

notarie 126–127
nämndeman/nämndemän 126–127

O

objektivitetsplikt 67
objektivitetsprincipen 114
offentlighetsprincipen 113
officialprincipen 113
omedelbarhetsprincipen 114
orosanmälan 165
orubblighetsprincipen 114
personalia 8, 128
personligt möte 65

P

personuppgifter 71, 137
polisanmälan 8, 119
polisen 61, 113, 115, **119–121**, 136
posttraumatiskt stressyndrom 8, 34–35
prejudikat 135
PTSD 8, 34–35

R

riktlinjer för orosanmälan 54, 165
rättsintyg 8, 119, 159
rättsväsendet 113, 194

S

sammanfattning 98, 101
samordnare 44, 82
samtal via telefon 100
samtalsmetodik för stödpersoner 94
samtalsmetodik för vittnesstöd 106
sekretess 58, 121, 137, 160, 163–165
sekretess för hälso- och sjukvården 160
sekretess för socialtjänsten 163–165
sekretesslagen 58, 121, 137, 160, 163–165
sekretessmarkering 137
sekundär viktimisering 34
skadestånd 8, **69**, 128, 147–149, 151–153
skuld känslor 30, 95
skyddad folkbokföring 137
skyddat boende 8, 138
socialtjänsten 162–165
socialtjänstlagen 162–163

spegling 97
språkvolontär/språkvolontärer 105
stöd på eget språk 9, 105
stöd via e-post 104
stödperson 9, 12, 56–59, 67–68, 80–82, **115**
stödpersonsbevis/vittnesstödsbevis 9, 57
svarande 141
sveda och värk 8, 147
särskild företrädare för barn 117

T

telefoncentral/telefoncentralen 9, 61
tilltalade 9, 127
trauma 32
tvistemål 141–142
tystnadslöfte 9, 58

U

upprepad utsatthet 25

V

victim Support Europe 46
vittne 9, 26–28, 127, 132–133
vittnesplikt 9, 26, 132
vittnesstöd/vittnesstöden 12, **27**, **47–48**, 56–57,
74–80, 141–142
vittnesstödssamordnare 44
våld i nära relation 171
våldets normaliseringsprocess 173
värdegrund för Brottsofferjouren 53

Å

åklagare/åklagarna 9, 120, 122, **127**, 128–129
ålderism 179
åtal 9, 120, 122

Ä

ärendehanteringssystem/
ärendehanteringssystemet 6, 71

Ö

öppna frågor 98
övergrepp i rättssak 136
överklaga domen 135
överklaga beslut 166
överprövning 9, 120

Böcker från Brottsofferjouren om våld i nära relationer

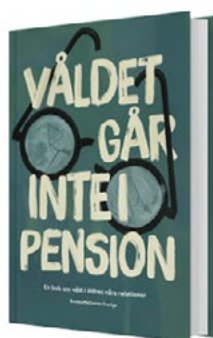
**En bok om
våld i nära
relation**

Smärtsam närhet

ISBN: 978-91-981727-6-8

Utgiven: 2020

Boken är framtagen för att förbättra stödet till våldsutsatta personer och för att synliggöra olika typer av våld som människor kan utsättas för. Boken varvar fakta med anonymiserade fallbeskrivningar från lokala brottsofferjourer.

**En bok om
våld i äldres nära
relationer**

**Våldet går inte
i pension**

ISBN: 978-91-981727-4-4

Utgiven: 2019

Våld i äldres nära relationer är ett dolt samhällsproblem. För att yrkesverksamma, ideella och anhöriga ska kunna ge ett gott stöd krävs förståelse av problematiken. Boken går igenom olika typer av våld som äldre kan utsättas för och varvar fakta med fallbeskrivningar.

**En bok om
hedersrelaterat
våld och förtryck**

Leva sitt liv

ISBN: 978-91-981727-3-7

Utgiven: 2017

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett globalt problem som drabbar framför allt flickor men också pojkar, vuxna kvinnor och män. Boken belyser flera olika typer av förtryck som till exempel barnäktenskap, könstympning och hedersmord.

**En bok om
hbtq och våld i
nära relation**

Det ingen vill se

ISBN: 978-91-639-0185-0

Utgiven: 2016, rev. uppl.

Boken är framtagen för att förbättra stödet till våldsutsatta hbtq-personer. Den ger kunskap om sexualitet och könsidentitet, heteronormativitet och komma ut-processen. Den tar även upp den särskilda utsatthet som kan finnas när en hbtq-person blir utsatt för våld i nära relation.

**Samtliga böcker avslutas med en
arbetsplan för studiecirkel med tre träffar.
Böckerna beställs mot enbart fraktkostnad
på www.brottsofferjouren.se.**

Brottsofferjouren Sverige

Brottsofferjouren Sverige är en ideell organisation som arbetar för bättre villkor för brottsoffer, vittnen och anhöriga. Riksförbundet har drygt 70 medlemsföreningar; lokala brottsofferjourer, över hela landet. Där kan den som utsatts för brott få medmänskligt samtalsstöd, rådgivning och information. Vi kan erbjuda:

- Tid att lyssna och hjälp att formulera vad du varit med om.
- Information om hur en polisanmälan går till.
- Stöd vid eventuell rättegång.
- Information om hur det går till i rättsalen.
- Hjälp vid myndighetskontakter.
- Samtal och stöd på vägen för att underlätta bearbetningen av vad som hänt och för att kunna gå vidare.

Brottet behöver inte vara polisanmält och alla som drabbas kan få vår hjälp. Antingen direkt från den lokala brottsofferjouren eller genom att ringa vår nationella Telefoncentral på 116 006, som ger en första hjälp via telefon och förmedlar kontakt med den lokala brottsofferjouren för fortsatt stöd. Genom språkvolontärer erbjuds stöd på mer än 20 språk.

För mer information och stöd
www.brottsofferjouren.se

BROTTSOFFER
JOUREN
☎ 116 006

Handbok för stödpersoner och vittnesstöd

Denna handbok fungerar som huvudmaterial och bas i grundutbildningen av de ideellt verk-samma stödjarna inom brottsofferjourerna, men är även tänkt att användas i det dagliga stödarbetet. Den sjätte upplagan vänder sig således till såväl framtida som redan erfarna stödpersoner inom Brottsofferjouren.

Handboken är tänkt att passa människor med olika bakgrundskunskap och är upplagd i nio kapitel som på ett begripligt men ingående sätt presenterar vad som är viktigt i stödet till en brottsutsatt människa – essentiell kunskap för den som ska möta brottsutsatta, anhöriga till dessa, vittnen till brott eller tjänstgöra som vittnesstöd i domstol.

Målsättningen med denna kraftigt utvidgade och uppdaterade handbok är att den på ett tydligare sätt än sin föregångare ska kunna användas praktiskt i det löpande stödarbetet. Detta genom handbokens många checklistor och guider som syftar till att handleda läsarna i det dagliga arbetet. En ytterligare nyhet i denna upplaga är att den innehåller ett fördjupningskapitel med vanligt förekommande brotts-offergrupper och vad du som stödjare ska tänka på i kontakt med dem.

Handboken är upplagd för att fungera i studie-cirklar. Det finns förslag på personer att bjuda in till kurstillfällena och varje kapitel avslutas med diskussionsfrågor och lästips. Allra sist i boken presenteras brottsoffers egna berättelser. Det är ju trots allt deras upplevelser som utgör hjärtat för Brottsofferjourens verksamhet!

BROTTSOFFER
JOURN
☎ 116 006